

SVETLOSTI RIMA

Džepna knjiga

BIBLIOTEKA »DŽEPNA KNJIGA«

356

Urednik
RISTO TRIFKOVIĆ

ALBERTO MORAVIJA

SVETLOSTI RIMA
I DRUGE NOVE RIMSKE PRIČE

SVJETLOST
Sarajevo — 1965.

Naslov originala:
Alberto Moravia
NUOVI RACCONTI ROMANI

S italijanskog preveo
MIODRAG KUJUNDŽIĆ

Izdanje Bompiani, Milano. Prvo izdanje 1959. godine.
Ovaj prevod rađen je po četvrtom izdanju iz 1963.
godine.

Razume se

Kroz Ulicu Lungara u tri posle podne niko ne prolazi, čak ni rodaci zatvorenika u Ređina Čeli. U proleće, u to vreme, to je veoma lepa ulica, ukrašena palatama poređanim do u nedogled, drvećem što se uzdiže iznad zidova vrtova, blagim i sjajnim suncem na pločnicima, od koga čovek dobije želju da hoda zatvorenih očiju, kao slep. Baš u toj Ulici Lungara, šetajući se na suncu, oko tri popodne, primetio sam pred sobom jedan par. On nije mogao biti lep, bar ako se sudi po njegovom izgledu s leđa: glavica masna od briljantina, vrlo kratki mongomeri sa kapuljačom, mršave nožice u tesnim pantalonama. Zbog čega je čovek s krivim nogama nešto žalosno? Hajde, saznaj to. Ali te krive noge video sam prvi put; njena leđa, pak, nisu mi izgledala nepoznata.

Zamislite žensku statuu, jednu od onih drevnih, nugu, sa bokovima od mermera, ramenima od mermera, nogama od mermera; navucite ovoj statui neku crnu haljinicu, ali neuredno, ne povlačeći je dole za porub, tako da ostane popreko na onim istaknutim i okruglastim mermernim oblicima i imaćete približan utisak kako je ona izgledala.

I glava joj je bila kao u statue, ali kao sa neke mnogo manje statue. Ukratko, kao glava devojčice nasadena na vrat zrele žene. Sećao sam se ove razlike i odjednom sam shvatio: bila je to Beba, nazvana tako jer, iako je stasom ispoljavala da ima više od osamnaest godina, po pameti moglo joj se dati četiri, ili ni toliko. Bila je iz Rietija, u Rimu je boravila od nedavno i radila je kao daktilografkinja; nije imala verenika, niti momka, i smatrana je za ozbiljnu devojku. Zapazio sam je, bio sam joj čak i predstavljen; ali njena prostodušnost sprečila me je da produbim poznanstvo: meni se dopada žena koja je prkosna i pomalo ćudljiva, a Beba je bila ono što se kaže: dobra kao parče hleba.

Ali, zna se kako idu te stvari. Gledaš jednu ženu svakog dana i ništa te na njoj ne privlači; odjednom je sretnoš i, ne zna se zašto, zaljubiš se u nju. Pomislio sam: »Ma pogledaj samo, baš je lepa,

veoma, veoma lepa«. I odjednom bio sam u stanju da vrisnem što to nisam ranije primetio, u toliko pre što su se ono dvoje, sudeći bar po njihovom držanju, već zbližili i mesto je, dakle, bilo zauzeto. Zatim se desilo ono što nikada ne bih očekivao: mladić je ščepao Bebu jednom rukom, a drugu je podigao kao da će je ošamariti; Beba se izmakla unazad i, u tom trenutku, ugledala me je. Odmah me je pozvala: – Gospodine Paolino, gospodine Paolino.

Ja nisam kavgadžija, čak sam mirne naravi i to se vidi i po mom izgledu, pošto sam malen i, na žalost, iako mlad, prilično trbušast. Ali trbuh je uvek manje smešan od krivih nogu. U svakom slučaju, onaj poziv, baš u trenutku kada sam otkrio lepotu Bebe, naelektrisao me je. Brzo sam pritrčao: – Gospođice Bepče? – Sada je preda mnom stajao mladić s krivim nogama: lice mu je bilo dugačko, srdito, a dugačak nos prelazio mu je preko ustiju. Beba reče: – Gospodine Paolino, recite, molim vas, ovome, da me ostavi na miru. Proganja me u stopu. Sad hoće i ruku na mene da dignu.

Besno, a imajući u vidu činjenicu da onaj drugi nije nikakav Herkul, napao sam ga: – Ma šta ti hoćeš? – Ma ja... – Hajde, kaži šta si hteo? – Ja, zaista... – Odlazi, inače. – U redu, u redu. – Odmerio me je pogledom koji u tom trenutku nisam shvatio i otišao češući zidove.

Sada smo bili sami. Osećao sam se ponosno, pošto je to bilo prvi put u miom životu da je neko predamnom pobegao. A još sam se više tako osećao, kada je Beba, upravivši na mene svoje velike i crne oči, rekla svojim slatkim glasom devojčice: – Gospodine Paolino, bili ste divni, da nije bilo vas, zaista ne znam kako bih se izvukla.

Brbljajući, uputili smo se ka Porta Setimiana; pošto smo prošli pored kapije, ponudio sam joj kafu i ona je prihvatila. Obratite pažnju da se sve dogodilo veoma prirodno, bez prethodnih priprema: susret, Bebin uzvik, prepirka, poziv na kafu, sve se desilo kao slučajno. U to vreme bar je bio pust; mačka se lizala na suncu, na pragu; radio je prigušeno pevušio. Zvonkim glasom naručio sam dva ekspresa; i onda, i dalje sasvim prirodno, predložio sam joj još nešto: bioskop. Tužno se namrštila: – Oh, veoma mi je žao... moram ići kući, čekam međugradski telefonski razgovor sa mamom, iz Rietija.

Promrmljao sam, rasejano, kako bismo mogli da se vidimo sutradan. A ona, sasvim prirodna: – Znaete šta možemo da uradimo? Dođite mojoj kući i pravite mi društvo dok budem čekala telefonski poziv.

Tako, pomislio sam ponovo, dok sam s njom išao iz ulice u ulicu, ka San Kozimatu, sve je nastavljalo da izgleda prirodno: njoj je bilo stalo do mog društva, bilo joj je neprijatno da me ostavi, pozvala me je svojoj kući. I šta je prirodnije, nego da je, dok smo se penjali stepeništem, uhvatim za ruku i prinesem je usnama? – Ali, gospodine Paolino, nisam znala da ste vi tako nasrtljivi; – ipak, prepustila mi je ruku; i tako smo se popeli četiri sprata, držeći se za ruke, ona napred a ja za njom, pošto je stepenište bilo uzano. Stigli smo na četvrti sprat, Beba je zazvonila i, još prirodnija od nje, na pragu se pojavila gazdarica: stara žena, obučena u crninu, lica posutog dlakavim mladežima, sa sivom fotografijom nekog pokojnika na prsima: – Znaete, gospođice da u kuću ne smete dovoditi muškarce.

– Ali, ovo je moj bratućed. Sešćemo u predsoblje. Samo za trenutak, dok sačekam telefonski poziv.

– Dobro, ovog puta neka vam bude.

Tako smo seli u predsoblje, ja na nekakvu škrinju, ona u fotelju od pruća. Predsoblje je bilo u senci; bila su tu dvojica zatvorena vrata i jedan dugačak hodnik koji je vodio u unutrašnji deo stana. Sedeli smo izvesno vreme u tišini, gledajući se. Osmehnuo sam joj se, ona mi se osmehnula. Ohrabrio sam se, pomakao se, ponovo je uhvatio za ruku. Ona je nije povukla, samo je uzdahnula. Upitao sam je: – Zašto uzdišete? – A ona: – I meni bi bilo milo, gospodine Paolino, da mislim na ljubav. Ali, kako se može misliti na ljubav, kada čovek ima briga?

Nikako drukčije ne bih mogao objasniti ton kojim je kazala ovu rečenicu, sem jednom reći: prirodno. Da, Beba je bila prirodna u svojoj lepoj nevinosti jednostavne i iskrene devojke. Dopadao sam joj se, ona to od mene nije skrivala; na žalost, međutim, bilo je nešto što je sprečavalo da mi uzvрати. Navaljivao sam šapatom da mi kaže šta je muči; ali, ovog puta ona je pustila da je molim. Sedela je oborivši glavu na grudi i, ma koliko da sam nastojao da je uhvatim za bradu i

privolim da govori, tvrdoglavo je ponavljala da to nije stvar koja bi mene mogla zanimati. Odlučila se najzad i, stalno prirodno, sa prizvukom otpora u glasu devojčice koja se nalazi u velikoj nevolji, reče: – Gazdarica mi je danas napravila strašnu scenu, ni opisati je ne mogu, zato što joj nisam na vreme isplatila kiriju. I znate li zbog čega očekujem međugradski razgovor sa mamom? Da se s njom dogovorim. Sutra napuštam Rim, vraćam se u Rieti.

Ljubazno rekoh: – Ali ja ne želim da vi napustite Rim. – A ona, polaskana, veoma zahvalno, gotovo ne verujući: – Zaista, gospodine Paolino, vi ne želite da ja odem iz Rima, zaista?

Sad, ja nisam bogat, imam malu knjigovezačku radionicu; ali, uvek sa sobom nosim pet ili deset hiljada lira, koliko čoveku može u svakoj prilici da ustreba. Njena opuštena ruka stajala je u mojoj, izražavajući poverenje i potrebu za zaštitom. Rekoh: – Čujte, Bebo, ja nisam bogat, ali ako se radi o nekoj maloj svoti, ja vam je mogu pozajmiti.

Pomislio sam da joj je odjednom pozlilo, pošto je naglo ustala i, ništa ne rekavši, nestala u hodniku. Zbunjen, pitajući se da je slučajno nisam uvredio, čeka sam sedeći na onoj škrinji koja mi je bila isuviše visoka, pa su mi noge visile. Za to vreme, u dnu hodnika tiho se vodio neki vrlo živ razgovor. Neko je nešto vrlo žustro govorio, neko je isto tako žustro odgovarao; čitav stan izgledao je pun šapata. Najzad, evo ponovo Bepčeta: ponosna, divna, uzdržana, sela je daleko od škrinje. Zapazio sam da je daleko od mene, ali ništa nisam rekao. Ona se pravdala: – Žao mi je, gospodine Paolino, ali nikako da dobijem ovu međugradsku vezu, – i ja sam njene reči protumačio kao prećutno odbijanje moje ponude da joj pozajmim novaca.

Ali, evo gazdarice. Pojavila se na pragu, valjajući pred sobom crna prsa sa medaljonom pokojnika oko vrata. Ne gledajući me, reče Bepčetu: – Evo računa, gospođice. Trebalo bi da ga sredite, pre no što izađete. Ja više ne mogu da čekam.

Račun je visio u ruci gazdarice. Sada sam osećao da bih, po prirodnom toku događaja, koji su me, korak po korak, doveli u ovo predsoblje, trebalo da uzmem račun, izvadim novac i platim. Trebalo

bi da tako uradim; i tako sam uradio. Iznosio je nešto više od deset hiljada lira. Iz novčanika izvukao sam novčanicu, zavio je u račun i, odlučno i važno, gurnuo je u ruke gazdarice, rekavši: – U redu, u redu, evo, a sada idite. Beba je zahvalno uzviknula: – Oh, gospodine Paolino, nije trebalo... Gazdarica je strogo rekla Bebi: – Ostatak ćete mi kasnije dati, – i nestala je. Sada sam se osećao ponosniji no ikada, u krvi mi je vrilo kao posle kupanja pod toplim tušem, onako kako se oseća svaki čovek kada učini nešto odvažno. Ljutito rekoh: – Ova gazdarica baš je prava veštica. – Bepče se digla i nestala u hodniku.

Ponovo sam bio sam, napušten onako ćutke, iznenada i neobjašnjivo. Prošlo je možda pola sata i za to vreme nekoliko puta sam u dnu hodnika čuo brzo i prigušeno šaputanje dveju osoba, koje se tiho dogovaraju; prošlo je zatim još pola sata u najdubljoj tišini, kao da sam jedini ja ostao u stanu. Čitavo telo me je bolelo od onog uspravnog sedenja na visokoj i tvrdoj škrinji, pa sam ustao i počeo da šetam kroz predsoblje. Zatim, kao da sam bio podstaknut prirodnošću okolnosti, usudio sam se da na vrhovima prstiju stupim tu hodnik. Nešto svetla prodiralo je kroz otvor jednih pritvorenih vratiju, oprezno sam ih gurnuo i promolio glavu. Bila je to veoma prazna i siromašno nameštena soba, baš za iznajmljivanje, sa uobičajenim starim tamnim nameštajem, kome bi mesto bilo kod staretinara; kroz prozor bez zavesa ulazilo je tužno i mirno svetlo. A na gvozdenom krevetu video sam Bebu, nauznak opruženu, kako čita neku ilustrovanu reviju. Čitala je kako to rade nepismeni, namrštenih veđa, potpuno udubljena, možda sričući reč po reč. Istinu govorim, od čuđenja sam za trenutak zastao otvorenih usta: tako, dok sam je ja čekao u predsoblju, ona se mirno zabavljala čitajući stripove. Najzad sam uspeo da progovorim: – Ali, kako to, ja sedim u predsoblju, čekam, a vi za to vreme...

Skočila je i na brzinu rekla: – Molim vas, gospodine Paolino, idite, ako nas gospođa vidi, lepo ću se provesti.

– Ali, međugradski razgovor...

– Vratite se u predsoblje, ja odmah dolazim.

Hteo sam da je upitam: »Ko je od nas dvoje lud, ja ili ti?« ali nisam bio dovoljno priseban. Vratio sam se, dakle, u predsoblje i

nastavio da čekam. Prošlo je prvih deset minuta, koliko su svi spremni da čekaju kada je neka žena u pitanju, zatim je prošlo još deset kao dodatak, onda još deset nepoželjnih, i onda još novih deset, koji su bili potpuno van programa. Znojio sam se i bilo mi je hladno; činilo mi se da mi odelo postaje tesno; izgledalo mi je da mi se cipele same odvezuju; ništa više nisam shvatao. Zatim evo namrštene gazdarice: – Ali, koga vi čekate?

– Gospođicu Bebu.

– Izašla je.

– Pa zar nije imala međugradski razgovor?

– Obavila ga je i izašla je.

– Ali, kuda je prošla? Ja sam stalno sedeo ovde.

– Postoji sporedni izlaz, biće da je tamo prošla.

Našao sam se van ove uklete kuće, zbunjen i ošamućen, kao kad se u luna-parku izađe iz šatre strave, pune sablasti, kostura, vrištanja i kuknjave. Sve je nastavljalalo da teče prirodnim tokom, bez i najmanjeg zastoja, kao ulje; ali ja sam sada shvatao da ova lepa prirodnost nije bila ljubavni, već varalički doživljaj. Jedva se držeći na nogama, odvukao sam se do Trga Mastai, ušao u jedan bar i poručio kafu.

Tu sam video nekog čoveka da me uporno posmatra, naslonjen na tezgju, pogledao sam ga i prepoznao mladića s krivim nogama. Zbunjeno mu rekoh: – Izvinite me, ako sam maločas... Trebalo je da shvatim. – Šta? – Da ste vi imali jakih razloga da išamarate onu devojkju. – Zašto, je li i vas? – Ispričali smo, dakle, jedan drugome svoje doživljaje koji su se potpuno podudarali: međugradski razgovor, nedostatak novca, gazdarica sa računom, čekanje, nestanak. Jedina razlika bila je što je on uhvatio busiju na ulici i, kada je Beba izašla, on ju je sačekao.

Zaključujući, gotovo tužno, on reče: – Hteo sam da vas obavestim, ali vi mi niste dali vremena. Razume se, hteli ste da budete ljubazni prema Bebi. Ali, da ste me saslušali, uštedeli biste deset hiljada lira. – Srdito sam odgovorio: – Jedna devojkja me zove, traži

moju pomoć... Svako drugi, da se na mom mestu našao, isto bi uradio,
zar ne? – A on, smireno: – Razume se.

Prva stepenica

U životu sve zavisi od toga kako čovek stavi nogu na prvu stepenicu. Za mene, prva stepenica bila je baraka što sam je sazio pored kućice, na jednom uzvišenju, među zovima, duž Ulice Portuenze. Pošto sam preprodavao stare krpe i boce, nisam imao kapitala; zato sam podigao jeftinu baraku, potrošivši oko dvadeset pet hiljada lira, ne računajući rad, pošto sam je svojim rukama sagradio: nije se morao podizati nivo zemlje, nije bilo pada, ni kuhinje, ni nužnika, ni prozora, samo zidovi od jednog reda šupljih cigala i krov od valovitog lima. Moja kućica je bela; da bi se razlikovala, baraku sam obojio crveno. Odmah sam je, za osam hiljada lira mesečno iznajmio jednom građevinskom radniku koji se zvao Mikele, koga su svi zvali nadimkom Štokavko, što znači više nego zamazan, odnosno više nego prljav. Ovaj Mikele nije bio Rimljanin, sam će bog znati odakle je bio, možda iz nekog planinskog sela, a izgledao je baš kao divljak: tamne puti, niskog čela, razrogačenih, nesrećnih, zapanjenih očiju, sa čitavom šumom kose nalik na metlu i uvek neobrijan, čak i nedeljom. Njegova žena takođe je izgledala kao divljak: mala i zelenkasta, sa ravnom kosom na glavi. I njihove tri devojčice izgledale su kao tri divljakuše: crne, ogromnih očiju, kose zamršene i prašljive. Porodica divljaka.

Mi ostali, iako sam ja, kao što sam rekao, preprodavac boca i krpa, mi smo ipak civilizovana porodica: moja žena je čista uredna crnika, moja devojčica umiva se i češlja, ima mašnice na kikicama i vezene haljinice, a naša kućica, ma koliko oronula, pravo je ogledalo. I, onda, mi razgovaramo, iako će vam izgledati čudno što ovo ponosno kazujem, ali između Štokavka i njegove porodice, i nas, pre svega u tome je bila razlika: mi smo razgovarali, oni ne. Mi smo govorili: – Gladan sam, spava mi se, daj mi tiganj, ćuti, dobar dan i dobro večer. – Oni, pak, zaista nisu govorili, nego su se izražavali nekakvim glasovima i nekakvim mumljanjem, što je potpuno ličilo na sporazumevanje životinja. Biće da su govorili narečjem svog kraja, ne poričem, ali to narečje bilo je tako čudno, jer je podsećalo na glasove

životinja koje se, jadvnice, izražavaju baš glasovima, a ne govorom. Stoga, onog dana kada smo sklopili ugovor, rekao sam Štokavku; – Da se razumemo: nema upotrebe nužnika i kuhinje, jer vi ste životinje, poznajem vas i brzo biste od nužnika napravili brlog, a od kuhinje bunjište, Osam hiljada lira samo za stanovanje, jesmo se razumeli? – On me je slušao namrštena čela zbog velikog napora uloženog da bi me shvatio, a onda reče: – Nismo životinje, nego krštene duše. – Ali rekao je to baš mumlajući tupo i nerazumljivo, zbog čega sam ja pobeđnički uzviknuo: – Evo dokaza. Šta veruješ da si kazao? Nisi kazao baš ništa, ispustio si nekakav glas, kao životinja, i blago onom ko te razume. Zato, ti prvo nauči da govoriš, a onda dođi da mi jasnim rečima kažeš da ti dam nužnik i kuhinju. Ako nećeš, ništa.

Shvatio sam odmah kakvu sam pogrešku učinio, uzevši ovog Štokavka; ali, bilo je već sve kasno. Osam hiljada lira, istina je, on mi je plaćao, pošto je bio čestit; ali, toliko je bilo neprilika zbog njegove blizine, da bih, po mom mišljenju, bio u gubitku i da mi je plaćao osamdeset hiljada lira. Pre svega, prljavština devojčica nije se mogla izbeći, pošto su nam barake bile jedna pokraj druge. Tri devojčice, čije su glave bile kao u ptica grabljivica, igrale su se, razume se, s mojom. Posledica: jednog jutra, vrativši se kući, začuo sam očajnički plač. To je plakala moja Rozeta kojoj je moja žena, sedeći na pragu, držala glavu savijenu nad jednim lavorom, ne bi li je oslobodila od mnoštva gamadi, što su joj njene prijateljice poklonile. Štokavko nije bio kod kuće i ja sam se posvađao s njegovom ženom, ona je poletela na mene mašući mi šakama pred licem i, kao i obično, vrišteći i mumlajući neartikulisano, zbog čega sam joj na kraju rekao: – Hajde, ćuti, i tako te ne razumem. Gledaj da očeshljaš tvoje devojčice. Znaš pesmu: kovrdžica ti se ljulja, u njoj ti vaškica igra, a stenica kolo vodi. – Ali, ovo je bilo gore nego u pesmi. Kada nisu bila deca, bila je tu mati, baš ona, koja je dolazila u kuću i gde bi ruku ili nogu spustila, prljala je; a uvek je nešto tražila na zajam, čas šerpu, čas viljušku, čas čašu; a kad je stvar vraćala, nije bilo tog sapuna, pepela i sirćeta koji bi je mogli oprati. Tako je neprekidno trajao plač, toliko da sam rekao ženi: – Loš smio posao napravili. Sad sve zavisi da li ćemo uspeti da nas sažaljenje ne savlada. Ako se prepustimo sažaljenju, propali smo.

Ali, lako je reći: da nas sažaljenje ne savlada. Došla je zima i nesreće su, jedna za drugom, počele da se spuštaju na Mikela. Pre svega, zbog velike zime ili kiše, obustavili su radove na gradilištu gde je on radio kao zidarski pomoćnik, tako da je ostao bez posla; nekoliko dana kasnije, razbolela mu se najveća devojčica, Leonilde. Moja žena, koja je dobra dobra dobra, a tri puta dobar znači biti budala, otišla je da ih poseti i malo kasnije vratila se govoreći da ona to ne može podneti, a ako ne verujem, da odem i da sve vidim svojim očima. Savlađujući odvratnost, ušao sam, dakle, u Štokavkovu baraku, prvi put otkako sam mu je izdao pod kiriju. Istinu govorim, video sam zapuštene barake i kuće, ali nikada ništa tako zamurdareno, kao što je ova bila. Pošto su kuvali na buretu od benzina, koje im je služilo kao peć, a vatru su na zemlji palili, zidovi koje sam okrečio bili su potpuno pocrneli, kao dimnjak. Između ova četiri zadimljena zida, video sam od svega po malo: blata i vode na zemlji; srču, pocepane cipele, krpe, stare kutije od konzerve; dve provaljene slamne stolice; nekoliko kutija za pakovanje; a u sredini jedan tamni sto na kome je ležala puna šerpa hladne paštašute juče skuvane. Ona šerpa me je potresla: ličila mi je na posude iz kojih jedu psi.

U najtamnijem uglu stajao je bračni krevet od crnog gvožđa; napregnuvši pogled, nazreo sam tamo nekakav zamotuljak krpa i dva sjajna oka: bila je to bolesna devojčica. Iscrpen od tolike prljavštine i gadnog mirisa koji se širio po sobi, približio sam se i stavio joj ruku na čelo: bilo je vrelo. Rekoh onda majci i Štokavku, koji su mi stajali za leđima: – Ali, šta jede ova devojčica? Šta je jela? – Žena, kao i obično, onim svojim tupim i nerazumljivim mumljanjem, reče mi nešto što nisam shvatio, pa sam očajnički povikao: – Pa je li moguće da posle toliko vremena što ste u Rimu, još niste naučili da govorite kao ljudi? Dobro, ja ću nešto uraditi za vas. Moja žena daće nešto za jelo ovoj devojčici. Ali, zašto malo ne počistite? – Nove nerazumljive rečenice. Slegnuo sam ramenima i izašao iz barake.

Tog dana moja žena skuvala je ne samo za bolesnu devojčicu, nego i za celu porodicu, i šta sve nije radila da bi ona divlja žena bar malo račistila baraku od svih onih gadosti što se tamo behu nakupile.

Uveče je devojčici bilo malo bolje; a posle večere povukli smo se, svako u svoju kuću. Ali, malo pre ponoći počela je da pada kiša, ili, tačnije, počela je da se sliva na zemlju voda kao iz neke bačve bez dna; nas dvoje, u krevetu, u mraku, slušali smo kako se ova voda sliva potocima, nemilosrdna, oboje smo na istu stvar mislili i najzad moja žena reče: – Žao mi je ovih jadnika tu kraj nas. Nemaju ništa, nemaju ni čaršava, ni pokrivača, jastuka, nemaju tanjira, šerpi, čaša, nemaju cipela, odela, bosu su i goli, kao Cigani. A ti im ne daš da se služe kuhinjom i nužnikom. I, sem toga, tražiš da ti plaćaju osam hiljada lira, što je u ovo vreme lepa svota. – Ja sam joj odgovorio: – Znam da su goli i bosu, kao Cigani. Ali, ova baraka za mene je prvi stepenik. Ako na njega lepo stupim, mogu se i više popeti. Ovih osam hiljada lira samo su poluga pomoću koje mogu da odagnam bedu. Zar ne shvataš to? Oni su pod nama i mi im stavljamo nogu na grbaču, da bismo se malo više popeli. A što se nužnika i kuhinje tiče, šta će im to? Oni su životinje i ako bih im dao kuhinju i nužnik na upotrebu, oni bi i jedno i drugo zagadili kao i svoju kuću, koju si videla i znaš kako izgleda.

Ona je bila uporna: – Ovako, pak, moraću da kuvam i za njih, pošto nemam srca da ih gledam kako jedu suhu hranu, ili kuvaju na benzinskom buretu. A što se nužnika tiče, znaš li zašto je devojčica dobila onakvu vatru? Zato što je obnoć morala da izlazi, dok je padala kiša, i da ide u polje zbog nužde. – Presekao sam: – Šta misliš, šta su radili oni koji imaju novaca i šetaju se u automobilima? I oni su stupili na prvi stepenik. Znam da sam izrabljivač, ali to sam zbog ljubavi prema porodici, a ne ovom svetu kogod ne izrabljuje, biće izrabljivan. – Razgovarali smo, dakle, u mraku, dok se onaj potop nastavljao, kad, evo, neko zalupa na vrata. Ustao sam, otišao da otvorim i video Mikela. Izgledao je kao priviđenje, sa njega je curila voda, crni šešir bio mu je navučen nad oči, bio je tako moker da je izazivao pomisao da je baš tog trenutka skakao u Tibar. Pitao sam ga šta hoće i on je uobičajenim tupim mumlanjem odvratio nešto što nisam razumeo. Onda sam ga nestrpljivo zgrabio za rever i pretresao ga kao drvenog lutka, vičući: – Pa govori kao čovek, govori, jer ja te ništa ne razumem. – On se nije pomakao, samo je ponovo nešto promumlao. Najzad, moja

žena koja je ostala u krevetu, viknula mi je: – Đovakino, kaže da mu kiša pada u baraku.

Obukao sam se na brzinu i izašao sa Mikelom. Pljuštalo je kao iz kabla, noć je bila crna, a bilo je i vetra, severca, koji je nosio kišu čas na jednu, čas na drugu stranu. Ušli smo u baraku, u mraku, i odmah sam osetio kako mi između vrata i kragne klizi ledena voda niz kičmu. Kiša je padala između dve ploče lima koje su se, ko zna kako, možda od vetra, pomakle; i nije samo kapalo, baš je lilo kao da smo napolju. Ljut kao zver, rekoh: – Upali svetlo. – Štokavko mi je iz mraka odgovorio nekakvom sakatom rečenicom koju nisam razumeo, a možda je hteo reći da nije imao sve tla; ja sam onda izvukao šibicu i na svetlosti palidrvca video na zemlji vodu, blato, kišne gliste, a video sam da je kiša padala i preko kreveta, zbog čega se mati i tri devojčice behu sve zajedno povukle naviše, ka uzglavlju, napravivši nekakvu gomilu što je ličila na hrpu prljavog rublja. Mogle su se, dakle, uraditi samo dve stvari: ili uzeti Štokavka i njegovu porodicu u našu kuću, ili opraviti krov. Više sam voleo ovo drugo; i tako sam proveo čitav sat hodajući između moje i njegove barake, stalno pod kišom koja je pljuskom lila, popeo sam se na krov, namestio lim i postavio preko njega tri ili četiri kamena, kako se ne bi pomerao.

Hoćete li verovati? Posle toga trebalo mi je dva sata da ponovo zaspim, nešto zbog zime, jer sam stalno drhtao, nešto zbog sekiranja, jer sam mislio kako Štokavko, njegova žena i njegova deca u meni izazivaju sažaljenje, a istovremeno nisam hteo da u meni izazivaju sažaljenje, pa sam se onda ljutio zato što to ne želim i na kraju nisam više znao da li izazivaju ili ne izazivaju sažaljenje. Moja žena, osećajući moje nespokojstvo, na kraju mi reče: – Ali, zašto ne spavaš? Oni, ovde pored nas, sa svim nevoljama što ih imaju, spavaju, a ti, iako živiš mnogo bolje od njih, ne spavaš. – Naćulio sam uvo i, stvarno, kroz tanke zidove čuo sam kako Štokavko baš zadovoljno hrče. Ovo hrkanje me je na neki način ohrabrilo, umirilo me i najzad sam usnuo.

Sutradan ujutro nije više padala kiša; i baš u trenutku kada sam hteo da krenem sa kolicima, evo Štokavka. Stojeći na pragu, uspravan, sa šeširom nad očima, rekao je nešto što, kao i obično nisam

razumeo. Ali ovog puta nisam hteo da gubim vreme i rekao sam mu: – Hoćeš da mi kažeš kako si nezaposlen i nemaš novaca i da, sve u svemu, ne možeš da mi platiš kiriju. Nije li tako? – On je raskolačio oči i potvrdno klimnuo glavom. Onda, izgubivši živce, doviknuo sam mu: – Slušaj, odlažem ti plaćanje kirije. Plaćaćeš mi kada budeš mogao. Zasad ćeš džabe stanovati u baraci, džabe, jesi li razumeo? – On je još jednom potvrdno klimnuo, a onda je nešto promrmljao, kao da hoće reći: – Hvala ti, bog neka ti za ovo plati. – Ja onda, van sebe od besa, još sam mu doviknuo: – A ako hoćete da kuvate, dođite ovde, dozvoliću vam da koristite kuhinju. Jesi li razumeo? – On je po treći put potvrdno klimnuo glavom, i zatim otišao. Moja žena odobravalala je ovaj postupak, ali reče: – Pošto si dao june, mogao si i uže, pa da ga pustiš i u nužnik. – Odgovorio sam: – Pustiću ga ovih dana, ali ne mogu odmah, moram se navići na tu misao. Životinje su, ne znaju čak ni da govore, zar ne vidiš da ne znaju čak ni da govore? – A ona: – Treba imati strpljenja s njima, biće da su životinje, ali su i ljudi. – A ja: – Da, ali ovako, umesto da se popnemo na prvu stepenicu, sa nje smo sišli. I ako ovako nastavimo, kada ćemo se popeti?

Ne jedan, nego pet

Kada si vlasnik crnih luksuznih kola sa šest sedišta, namenjenih svadbama, krštenjima, pogrebima, javnim svečanostima i sličnim prilikama, hajde znaj da li je mušterija koja ti se pojavi sa novcem u ruci i traži da iznajmi auto nekim povodom ove vrste... Ali, pođimo redom.

Mušterija je došla oko deset ujutro u moju garažu u Ulici Orfano. Bila je to ljudina okrugle glavurde, potpuno bele i razbarušene kose, crvena i okrugla lica, izbledelo plavih buljavih očiju uglavljenih između kapaka i obraza. Nadimao se od majica i džempera pod velikim kaputom, a oko vrata imao je šal: pravi polarni medved. Odmah reče: – Gospodine Pešeti, dolazim k vama zbog jedne žalosne okolnosti: izgubio sam brata koji je, da tako kažem, bio isti ja. Iznenada, sinoć, prvog januara 1956, moj jadni brat izdahnuo je. Eh, lepo počinje godina. – Kazao je ove reči nekakvim pomalo neobičnim refleksivnim tonom, istina je, ali nisam tome pridavao značaja: bol se, poznato je, na različite načine ispoljava. Stoga sam napravio skrušeno lice, pošto je saučešće u bolu mušterija, na kraju krajeva, rekvizit potreban za dobro razvijanje poslova. On je iz džepa izvukao maramicu sa četvrtastim šarama, išmrkao nos i zatim nastavio, govoreći da će sahrana biti sutra ujutro i da će mu biti potrebna dva automobila, za njega i za porodicu pokojnika. Odgovorio sam mu da mi je veoma žao, ali imao sam samo jedan auto; ali, dodao sam da u moja kola, po potrebi, mogu ući i osmoro; a, s druge strane, nije neprijatno kada su na sahrani ljudi jedni uz druge zbijeni: blizina malo ublažava bol. On je ovlaš klimnuo glavom i rekao: – Da, dobro vi kažete: blizina malo ublažava bol. Onda, sporazumeli smo se, uzimam kola. Sutra u devet na Trgu Kampiteli, budite tačni, molim vas. A iznajmljujem auto već za ovo jutro. Moram da obavim mnoštvo stvari u vezi sa pogrebom, a s taksijem bih dvostruko potrošio. – Odgovorio sam da mi je baš tog jutro auto slobodan i da ću ga ja voziti. Rečeno – učinjeno: isterao sam automobil, zaključao garažu, zatim se on popeo pored mene i, pošto je

pogledao u komadić papira, dao mi je prvu adresu, nekog cvećara u Ulici Pompeo Manjo, u Pratima.

Izvesno vreme vozili smo se ne razgovarajući. Odjednom, kao da odgovara na neko moje pitanje koje mu nisam postavio, on reče: – Da, bio je isti kao ja, to je istina. Bili smo baš nerazdvojni, ili bolje rečeno, on se nikada nije od mene odvajao, tako da sam često bio primoran da mu kažem da me malo ostavi. Zna se, čak i braća mogu da budu dosadna, kada su isuviše privržena. Osim toga, on je imao nekoliko baš gadnih manica i njegova blizina, među nama budi rečeno sada kad je on mrtav, dosta puta nije bila prijatna. – Bio sam zapanjen i, gotovo protiv svoje volje, upitao sam: – Ali, kakvih manica? – On je uzdahnuo i odgovorio: – Eh, mnogo. Moj pokojni brat bio je krčmar, imao je krčmu u kraju oko Trga Kampiteli. Bar što se njega tiče, sve što se o krčmarima govori, bilo je istina.

Sad sam se gotovo zabavljao. Mislio sam: »Evo najzad jednog iskrenog: pokojnici su obično svi dobri, svi čestiti, svi sveci. Ovaj bar govori istinu«. S puno obzira upitao sam ga: – A kakve su to mamce krčmara? – Ponovo uzdahnuvši, on odgovori: – Hm, one obične: krštvao je vino vodom sa česme, podvaljivao, kako bih rekao, na primer, dajući mlado magareće meso umesto teletine, zaokrugljujući račun gostu koji je sa devojkom i zbog toga ovaj plaća ne trepnuvši, strepeći da ne ostavi ružan utisak... ne bih se zakleo da nije skuvao koju mačku... sve u svemu, sve male podvale tog zanata, razume se, ako čovek nije pošten... a moj brat, na žalost, pošten nije bio, čak, bio je lukav, veoma prepreden. Ja, ja sam mu davao dobre savete, pazite dobro, ali on me nije slušao, mislio je jedino na zaradu. Šta ti vredi što zarađuješ, govorio sam mu mnogo puta, zarađuješ, zarađuješ, a zatim dođe gospođa smrt sa kosom i za koga si onda zgrtao? Za naslednike. – To jest za vas, – rekoh. A on, mirno: – Da, za mene. Sada sam bio uporan, podbadajući ga: – Pa dobro, te mane, to su mane zanata: ko ih nema? Ali, biće da je u životu bio čestit čovek. – On podsmešljivo diže pogled k nebu: – Čestit čovek? Tek da se kaže. Krčmarske mane bile su najmanje. Gore su bile one ljudske. – Ma šta mi kažete? – Baš tako. Na primer, žene. Nećete mi verovati, ali nije bilo služavke ili sudopere

kojoj nije dosađivao, tako da je stalno morao da ih menja, pošto nisu htele da se kod njega zadržavaju. Eh, zna po nešto o tome i njegova žena, jadnica, koja je oči isplakala. Govorio sam mu ja: »Pa kako to, ti si domaćin porodice, čovek u godinama, i spadaš na te fufice od dvadeset godina i namerno silaziš u podrum da bi ostao sam sa njima, ili koristiš trenutak dok tvoja žena služi goste da bi ih drpnuo? Zar se ne stidiš?« Ali, da, sve je bilo uzalud, kao da sam zidu govorio. Ovo su, pak, velike mane, i možda baš zbog toga i oprostive. Gore su bile njegove male mane. – A koje? Gadeći se i izražavajući dosadu, namrštio je lice: – Pa šta da kažem, sve su to bedne sitnice, laži, računčići, prevarice, sitne za vidljivosti, male zavisti šćućurene u dnu duše kao gliste na dnu bare. A on je imao mnoštvo tih bednih osobina, mnogo, jadni moj brat.

Bejasmo već stigli u Ulicu Pompeo Manjo, ispred cvećare. On mi reče da ide da naruči vence, sišao je i ušao u dućan. Čekao sam oko četvrt sata čitajući neku ilustrovanu reviju. Najzad, evo ga kako se vraća nekako se neobično u sebi osmehujući, od čega se sav tresao. Reče: – Nije hteo da mi napravi venac. – A zašto? – Zato što sam mu rekao: na mojoj traci hoću da se napiše: bez zlopamćenja, od brata. – Zašto: bez zlopamćenja? – Zato što mi je mnogo nevolja naneo i mogao bih da budem zlopamtilo, a ja to, međutim, nisam. – A cvećar? – Cvećar nipošto nije hteo da prihvati ovakav natpis. I kad još kažem da sam naručio najveći i najskuplji venac! Strpljenja. Morao sam da se predam, napisali smo uobičajenu laž: neutešni brat. – Ništa nisam rekao ovog puta, pošto me je sve to već manje zabavljalo: prekardašio je, mislio sam. – I kuda ćemo? – On je iz džepa izvukao hartijicu i dao mi adresu nekog pogrebnog preduzeća u okolini Panteona.

Ovog puta uopšte nisam govorio, možda zato što mi je sve to bilo nekako neprijatno. On je to primetio i upitao me: – Recite istinu, gospodine Pešeti, moje držanje izgleda vam čudno. – Hm, da, pomalo čudno.. – On je uzdahnuo: – Eh, znam to. Pa ipak, nije to tako čudno. Moj brat i ja, došao je trenutak da vam to kažem, bili smo neprijatelji, baš neprijatelji. Njemu se nije dopadalo ono što sam ja, a ono što je on bio nije se meni dopadalo. Trebalo bi da se pretvaram, a zbog čega? –

Zastao je za trenutak, a zatim povikao: – Ali svet treba da zna da sam se celog života borio protiv njega, da nikad nisam hteo da ustuknem pred njegovim gadostima, da sam mu se uvek suprotstavljao, uvek. Svet to mora da sazna, gospodine Pešeti. – Ni ovog puta ništa nisam odgovorio i u tišini sam vozio do Panteona, dok je on pored mene uzdisao i, svako malo, čudno je to bilo, rukom bi prošao kroz onu sedu i razbarušenu kosu.

Stigli smo do Panteona, u jednu uličicu, pred jedan prašnjiv izlog u kome su se nazirali bronzani posmrtni venc i drugi pogrebni ukrasi: bilo je to pogrebno preduzeće. On je sišao, ušao u dućan i zadržao se opet četvrt sata. Najzad se vratio zadovoljnog izraza: – Idemo sad do klesara, radi groba, u Ulicu Labikana. A znate šta ću vam reći? Na pomisao da će ga sutra prava pogrebna kola sa dva konja najzad odvući, grudi mi se šire. Mogu da dišem, da, istinu govorim, mogu da dišem. U poslednje vreme baš više nisam mogao da živim s njim. Ah, smrt je velika metla. Od sutra, bez njega, nova godina, novi život, sada smo na početku januara, nova godina, novi život. – Ponavljao je, tiho mrmljajući: – Nova godina, novi život; – zatim je ponovo uzeo papirić s adresama i rekao: – Najzad, sve je tu: cveće, automobil, pogrebna kola i sam on, koji je baš mrtav. Sve je tu. – Crkva, – napomenuo sam. On na to napući usne: – To je najteže. Išao sam u parohiju, jutros. Ali pop je tvrdoglav i neće da mi veruje da je umro. Kaže da nije dovoljno što mu ja tvrdim da mi je brat umro. Potrebni su dokazi. – Kakvi dokazi? – Hm, dokumenti. – Ponovo sam pomislio da mu se od bola vid pomutio i ništa ne reko. Trenutak kasnije on je nastavio: – Šteta je, ipak, što čovek ne može umreti i, smrti u prkos, da ostane u životu. Istinu govorim, dopadalo bi mi se da umrem i da istovremeno idem za svojim pogrebom, da bih video koga ima i koga nema, šta ljudi govore, kako se ponašaju. A znate šta? Po mom mišljenju mnogi se ubijaju samo da bi pružili prilike da se o njima govori. – Sve tu svemu, beše zapeo oko tog velikog zadovoljstva koje bi mrtvac imao kada bi pratio sopstveni pogreb. Zatim, odjednom povikao je oduševljeno: – Brate moj, ti nećeš biti na svom pogrebu, ali biću ja tamo i biće to kao da si baš ti.

Bejah već prošao pored Koloseuma i nalazili smo se u Ulici Labikana. Zaustavio sam pred skladištem kamenoresca i on je, kao i obično, čilo sišao i ušao kroz vrata. Bio sam već dvaput pročitao svoje ilustrovane novine, počeo sam da šetam gore-dole duž pločnika, pušeći pri tom cigaretu. Kroz vrata od ne-providnog stakla na skladištu kamenoresca čuo sam da se unutra viče, kao da se neko svađa. Najzad je on izašao zadihan. – I ovde iste priče, – mrmljao je, nameštajući se na sedištu. – Hteo sam da na nadgrobniku ispisu: »Otavio Mačeloni, rođen dana toga i toga i umro dana toga i toga. Neka mu bog oprostí sva zla koja je počinio«. Lepo, zar ne? A, međutim, potpuno su odbili ovakav natpis. Strpljenja, morao sam da se povinujem. Tako je to, on nije hteo da mu kažem istinu dok je bio živ; a sada, kada je umro, ne daju da mu ja kažem. – Hm, – rekoh mu sada, gubeći strpljenje, – šetnja je završena. Hoćete li da vas odvezem kući? – On odgovori: – Da, šetnja je završena, jadni moj brate, – i iznenada je rukama pokrio lice. Rekoh: – Gospodine... izvinite, kako se zovete? – Otavio Mačeloni, – odvratio je kroz nabore maramice. Prenerazio sam se i promrmljao: – Ali, zar se vi zovete kao vaš brat? – On ovog puta nije odgovorio: snažno je jecao i jecaji su mu potresali ramena i glavu. Zahvaćen sumnjom, pokušao sam onda da ga pogledam u lice i odjednom sam dobio potvrdu onoga o čemu sam već izvesno vreme mislio: umesto da plače, on se smejao, bio se čak zacenio, morajući da se pod maramicom uzdržava.

Osećao sam se neprijatno, čak veoma neprijatno. Dotle su mi već propali jutro i benzin. I, onda, sa ludim čovekom, pošto sada više nije bilo sumnje da je lud, nikad se ne zna: možda je i opasan. Sada smo se nalazili na jednom pustom mestu, u jednoj ulici duž koje su se pružali zidovi samostana. Zaustavio sam kola gledajući unaokolo. Provirivši iza maramice, on onda reče: – Čudi vas što moj brat i ja imamo ista imena? – Sada sam se uplašio i, misleći da mu se ne treba suprotstavljati, na brzinu odgovorili: – Ne iznenađuje me uopšte. Dešava se to svakodnevno. Čovek dobije sina i da mu ime, da kažemo, Đuzepe. Rodi mu se drugi sin i ponovo Đuzepe. Poznajem jednu porodicu u kojoj je petoro dece, svi muškarci i sva petorica zovu se Alfredo. – Bolje da to nikada nisam kazao! On me je smrknuo

pogledao i zatim, uz urlik, skočio je na mene uhvativši me, kao mahnit, za rever kaputa: – Pet. Recite to još jednom, ako imate hrabrosti. Pet. Samo bi mi to još trebalo: pošto sam se toliko mučio s ovim Otavijem ovde, morao bih da imam još tri Otavija protiv kojih ću se boriti. Pa vi ste ludi. – Snažno me je stezao, ja sam pokušavao da se oslobodim i, gotovo ne želeći, povikao sam: – Ne, dragi moj, lud si ti. – A on: – Recite to još jednom, ako imate hrabrosti. Pet. – Ali, vi ste ludi, luđak kojeg treba vezati. – Sve u svemu, da budem kratak, dok smo se nas dvojica borili i on pokušavao ni manje ni više, nego da me baš uguši, obema rukama stežući me oko vrata, a ja pokušavao da mu se izmigoljim, naišli su neki prolaznici i dva redara, oslobodili me i njega izvukli iz kola. On je kao pravi ludi pajac nastavljao da viče, gubeći razum: – Nova godina, novi život. Sutra je pogreb i neće se više govoriti o Otaviju Mačeloniju. Nova godina, novi život. – Četvorica su ga kao vreću odvukli do nekog taksija; a on je u međuvremenu ponovo pokrio lice maramicom i jecao je, to jest smejavao se sam sebi, baš kao luđak. A cveće, pogrebna kola, grob? Pa dobro, jednom bar ostali su bez mušterije.

Proleće

U proleće otišao sam da radim na jedno mesto oko Fređena gde je, nedaleko od rečice Arone, jedan zubar iz Rima, koji je voleo more i usamljenost, hteo da podigne kućicu na plaži. Bio je to veoma pustinjaški predeo: more, pesak i žbunje dokle oko doseže; a iza dina skrivalo se nekakvo ribarsko seoce koje je ličilo na naselja u etiopskoj džungli: kolibice prekrivene pocnelom slamom, ograde od kolja, rublje radi sušenja prostrto preko grmlja, prostor između koliba ispunjen otpacima i zarđalim limenim kutijama. a među ovim otpacima ovde jato šćućurenih plovki, tamo povorka gusaka, pa onda po neka ovca, naduvena od prljave vune, možda koje prase, i, prirodno, bezbroj mačaka i pasa, ružnih i melazana. U jednoj od tih koliba stanovao je Markone, ljudeskara strogog lica, ćelave glave i s naočarima, tako da je ličio na profesora, iako je bio rabadžija i na svojim kolima nosio građu za zidanje kućice. Sa njim je stanovala žena, debela i večito u pokretu kao i on, i kći Orindia stara sedamnaest godina.

Ova Orindia rado se oblačila kao muškarac, u radnički kombinezon, pošto joj je, govorila je, tako bilo komotnije, jer je morala da se biciklom vozi od sela do Fređena i nazad; ali, po mom mišljenju, činila je ovo jer je znala da ima raspusničko i napadno telo i htela je da ga pokazuje, pa makar seoskim guskama i mačkama. Orindia je imala dugačku, kovrdžavu i crnu kosu, oči kao ugalj crne, lice blede sa širokim nosićem i velikim ustima: izgledala je kao nekakva crnkinja, samo što nije imala crnu, već belu kožu. Neverovatno je, ali Orindia nikada nije bila u Rimu, a jedva da je poznavala Fređene; pa ipak, bila je to namiguša gora od neke Rimljanke: jasno je da žene nose u krvi izvesne stvari i otkrile bi ih čak i na nekom pustom ostrvu. Na kućici radili smo nas trojica: ja, najstariji, sa trideset godina; Mario, mladić koji je imao ženu i dvoje dece u Rimu; i Pieroto, običan radnik, najmlađi među nama. Orindia je našla puta i načina da baci udicu svoj trojici. Dolazila je ujutro do kućice, raširivši noge sedala je na gomilu blokova od tufa i, dok smo mi odlazili i vraćali se noseći materijal i

radeći, govorila nam je. Šta je govorila? Ništa, očijukala je i koketovala, ono što je govorila vredelo je koliko i maukanja mačaka kada ih uhvati ljubavna groznica, samo što je ona drukčije maukala, hoću reći da je sa svakim od nas drukčije razgovarala. Sa mnom se ponašala kao s jednakim sebi, poveravajući mi stvari koje su se odnosile na ostalu dvojicu; Marija je zadirkiivala zbog toga što je oženjen i što je želeo da ostane veran ženi; sa Pjerotom je igrala najopasniju igru, pokušavajući da u njemu izazove ljubomoru.

Pjeroto je bio iz Makareza. Bilo je to kršan i mišićav momčić, crvenkast kao nekakvo prasence, a lice mu je bilo ružno gotovo kao u luda čoveka: plava kosa rasla mu je od sredine čela, plave oči bile su mu uvek užarene od besa, usta naprćena. Besan po prirodi, Pjeroto je, izgleda, stvari video kao što ih niko nije video, baš kao lud. Tako sam se ponekad iznenađivao pri pomisli: »Ako bih sada, nekim čudom, mogao da se šćućurim u Pjerotu i da osetim isto ono što on oseća, ostajući ovakav kakav jesam, šta bih osetio? Svakako čudne stvari, da su svi protiv mene a ja protiv svih, da se svuda nalaze ličnosti koje me mrze, zavere, ucenjivanja, izdajstva«. Evo samo jednog primera. Orinđia, kao što sam rekao, koketovala je sa svom trojicom; ali, jedino je Pjeroto nju shvatio ozbiljno. Smatrajući je svojom verenicom, ni manje ni više; a pošto je bio najveća pričalica, nije skrivao svoje zamisli: – Sada, čim ovaj posao bude završen, odvešću je u Makareze i predstavicu je svojoj porodici. Ovog leta venčaću se s njom. Zasada neka živi slobodno, ali, čim je predstavim porodici, moraće da igra kako ja budem svirao.

Ove zamisli mene su zabavljale, ali su ljutile Marija, koji je takođe bio pomalo zaljubljen u Orinđiju i nije joj se udvarao samo zato što bese odlučio da ostane veran ženi. Zato ga je napadao: – Ma koga ćeš ti predstaviti porodici? Ma s kim ćeš se veri ti? Ma ko ti je sve ove gluposti uvrteo u glavu? – A Pjeroto, ubeđen: – Baš Orinđia. Pitao sam je da li će se udati za mene, ona je pristala i tako smo sada vereni... pazite sada vas dvojica, jer Orinđia je moja. – Ovakvu izjavu dao je u seoskoj birtiji, pod senicom. Na Pjerotovu izjavu, Mario ga je

pogledao u lice, zatim je mahnuo rukom kao da bi hteo reći da je ovaj lud, ustao je i otišao.

Sutradan, vraćajući se iz Preden a gde bejah otišao da kupim cigarete, sreo sam Orinđiju kako je sasvim sama išla stazom koja se pruža duž nasipa uz Arone. Kao i obično namiguša, kako me je videla da dolazim, promenila je držanje: hodala je brzo, a sada je usporila korak; dotad je ćutala, a sada je počela da pevuši. Stigao sam je i uhvatio za ruku: – Reci, molim te, šta si to zamislila? Jesi li kazala Pjerotu da ćeš se udati za njega? – Rekla sam to iz šale... tek da mi vreme prođe. – Da, ali, on, tek da mu vreme prođe, kako je ljubomoran, jednog dana razbiće ti njušku. – Ona poče da se smeje: – A na koga bi trebalo da bude ljubomoran? – Šta ja znam. – Da je pametan, – reče ona tada, – morao bi biti ljubomoran na tebe, jer ti mi se dopadaš, a on mi se ne dopada. – Bili smo sami na nasipu, pored borika; s one strane reke nalazio ne gust trščar. Uzeo sam je za ruke i pokušao da je poljubim. Ali, u pokretu kojim se povukla unazad, u licu, video sam joj zaplašen izraz, kao u devojčice, i setio sam se da ona još nema osamnaest godina i odjednom sam shvatio da je sve to bila jedna neozbiljna detinjarija. Odmah sam se odmakao, govoreći: – Pusti ti mene na miru... biće bolje. – A, plašiš se Pjerota, – reče ona izazivački. – Ostavi ti mene na miru. – Da, ostavi je na miru, – ponovio je jedan okrutan glas. Bio je to Pjeroto, koji je izbio ni sam ne znam odakle, u licu crven kao žeravica. Rekoh polako: – Pa jesi li ti lud, ili se praviš da jesi? – A on: – Da, ostavi je na miru... inače... – Već beše podigao pesnicu, ali ja, spreman, uhvatih ga za ruku i zavrnuh mu je za leđa. On se onda istrigao kao bik, oslobodio se i ustremio na mene. Ali nije dobro odmerio zalet, skliznuo je niz nasip i zatim dole, u vodu, na mestu gde je staza bila uža, a jedan grm skrivao reku. Videvši ga da je do pola grudi ju upao u vodu, Orinđia je počela iz glasa da se smeje, a onda je pobegla. Ja sam se, međutim, nagnuo i, oslonivši se na deblo jednog stabla, izvukao sam napolje Pjerota koji je mrmljao: – Neće se to tako završiti. – I, stvarno, čim se našao na stazi, iako je sav bio blatnjav do grudiju, ponovo se zaletio na mene. Ovog puta zaustavio sam ga, uhvativši ga za obe ruke i mirno mu rekavši: – Pjeroto, zašto se ti na mene ljutiš? Budi ubeđen, ja Orinđiju niti vidim, niti čujem. –

Po tonu shvatio je da sam iskren i, na moje iznenađenje, počeo je da plače, kroz suze naklapajući: – Pa vi ne znate kakav je bio i kakav je moj život... vi ne znate šta sam preživeo i kako živim. – Sve u svemu, ostavio sam ga da oplakuje svoj život i vratio se u selo.

Sutradan ujutro bilo je lepo vreme. Sa vedrog neba nestali su oblaci, ostavljajući na horizontu nekakvu ružičastu boju; more je bilo glatko, plavo i beličasto, sa po kojim prozračnim talasićem koji se odvajao na korak od obale i dolazio da izdahne na pesku, bez pene i žubora; vazduh je bio ugodan, mirišljav, sa po kojim belim leptirom koji je obletao preko žbunja na dinama; sunce je sijalo, ali nije peklo. Pravi prolećni dan, u kome treba u miru uživati, bez ljubomora, makar i u radu. Ali sva ta lepota Pjerotu ništa nije govorila, sa milje daljine videlo se da je bio više no ikada besan. I Mario takođe izgleda da je bio u zavadi sa Pjerotom, izgleda zbog onog uobičajenog razloga, pošto je bio zaljubljen u Orinđiju, a ipak nije hteo da joj se udvara, da ne bi izneverio ženu. Radili smo možda jedan sat; a ova dvojica počeli su da se glože, iako sam ja ponavljao: – Radimo... i, onda, gledajte kakav je ovo dan... zar je moguće da na dan kao što je ovaj, vas dvojica želite da se svađate? – Zatim, iznenada, čuo sam Pjerota kako govori: – Orinđia i ja se volimo... šta na to kažeš? – i Maria kako mu odgovara: – Mogu reći da to nije istina... vidiš li ovo? – Nagnuo sam se sa terase na kojoj sam raspoređivao crepove i video Maria kako pokazuje prstenčić koji je Pjeroto poklonio Orinđiji, i Pjerota kako se ustremkuje na Marija. Ali, ovaj drugi hitro je pobegao i onda, jureći jedan za drugim, prešli su preko plaže i počeli da trče duž mora. Onda sam sišao sa terase, seo na jednu stenu i baš sam hteo da zapalim cigaretu, kada sam osetio kako mi neko dodiruje lakat: bila je to Orinđia, kao i obično obučena tu radnički kombinezon, ali izazovnija no ikada. Ljutito rekoh: – Pa šta si uradila? Dala si Pjerotov prstenčić Mariju? – A ona: – Zajedno smo smislili šalu... pored ostalog i zato da bismo mu stavili do znanja da nema čemu da se nada. – Pevušećim glasom, ulazeći u kućicu, dodala je: – Morao bi da shvati da si ti jedini koji mi se dopada. – Zastao sam za trenutak neodlučno, nepomičan, razmišljajući; zatim sam slegnuo ramenima i zapalio cigaretu. Odjednom, trgao me jedan glas: – Hej, zar ovde nema nikoga?

Bio je to zubar kome smo zidali kućicu: vrlo uredan mladić, kose kao četka potkresane i brkova kao četkica, a glava mu je izgledala kao da je od drveta, bila je tako tvrda i ravna. Obraćao se meni; ali, odmah potom video sam kako njegov pogled prelazi preko moje glave u pravcu kućice; taj pogled se upalio, a onda sam čuo glas Orinđije kako govori: – Naišla sam, gospodine Santoro, da vidim vašu kućicu... znate li da će biti baš lepa? – Santoro, on je hitro odvratio: – Ali, mi se već poznajemo, čini mi se? – i uputio se pravo ka Orinđiji, prošavši pokraj mene. Ja sam ponovo uzeo svoju cigaretu i zagledao se ka moru.

Baš u tom trenutku naišao je Pjeroto, zadihan, crven u licu od trčanja i besa, sa pogledom kao u pravog lude. Upitao sam ga gde je Mario i on je pokazao ka plaži, daleko, ne kazujući ni reči. Zatim reče: – Ali, čim se bude vratio, namestiću mu rebra. – Imao je ružnu naviku da često govori: – Namestiću mu rebra. – Ko zna gde je pokupio tu rečenicu, možda u nekom kriminalnom filmu u bioskopu u Makarezu. Odlučno mu rekoh: – Nikome ti nećeš namestiti rebra. Jesi li razumeo? – U tom trenutku, zubar je izašao iz kućice, a uz njega Orinđia.

Govorio joj je onim potpuno medenim i ujedno ravnodušnim glasom, kakav imaju muškarci kada im se neka žena dopada: – Sada ćemo lepo projuriti pored mora... videćete: zabavno je. – Govoreći, uputio se ka automobilu kojim je zubar uvek dolazio do kućice: bio je to crveno obojen »džip« koji je, zahvaljujući naročitom prenosu, mogao da juri po svakom terenu. – Orinđia, – pozvao ju je najzad Pjeroto, tresući se od zapanjenosti. Ona se zaustavila, pogledala ga, zatim je slegla ramenima i popela se u auto pored zubara. »Džip« je odmah krenuo, razbacujući točkovima pesak i jureći ka Fređenu. Iza jedne dine, Mario je, pakosnim glasom, odgovorio Pjerotu: – Orinđiju ti je ugrabio zubar... ugrabi ti je ispred nosa... šta ćeš sada?

Ovog puta Pjeroto se nije naljutio, već se u tišini uputio ka selu i ubrzo je nestao. Mario se pojavio i došao k meni, govoreći: – Pa može li neko da bude šašaviji od ovoga? – Odgovorio sam, bacajući pikavac: – Ti i Orinđia nećete se smiriti dok se neko zlo ne desi... ovaj nije šašav, on je lud... dobro, hajde da radimo. – Nastavili smo posao u tišini, ali bez volje i zabrinuti. Prošlo je tako dvadesetak minuta i onda,

evo ga, »džip« se pojavio iz pravca Fredena brzo jureći, kao vatra crven duž plavog mora. Prešao je preko plaže, zaustavio se; Orindia i zubar sišli su iz njega. Iznenada, odjeknuo je jedan pucanj.

Pucnjava se u ovom kraju često čuje, pošto je ovo je predeo gde lovci često dolaze u lov na prepelice. Ali ovaj pucanj propratio je bolni uzvik: zubar je prineo ruku mišici i zatim, gle, zajedno sa Orindijom stropoštao se iza jedne dine. Mario i ja shvatili smo takođe o čemu se radi i bacili se na zemlju, jedva stigavši da izbegnemo dva hitca od kojih se rasprsnuo pesak na dini iza koje se besmo sklonili. Zatim, u toj tišini pored mora, pucnjava se nastavila nekoliko minuta, čas prema zubaru, čas ka Mariju i meni. Pjeroto, pošto je to bio baš on, pucao je iza jedne gomile cigala, sa ivice plaže. Da bi ga naveo da prekine, Mario je odjednom povikao: – Kukavice, ubio si gospodina Santora. – Ali, to je bio znak za nov pucanj. I zatim se ništa više nije dešavalo. Ja sam otkrio Pjerota, iako me je Mario vukao za rukav, moleći me da čekam. Poslednji pucanj bio je sasvim rečit, i u stvari našao sam ga mrtvog, lica potpuno okrvavljenog, izvaljenog među ciglama, pored puške koju je otišao da uzme iz Markonove kolibe.

Tako se ubio, verujući da je ubio zubara, koji se, međutim izvukao sa jednom ogrebotinom. A pucao je zato što je verovao da ga je Orindia izneverila, što nije bila istina. A verovao je da ga je Orindia izneverila, pošto je verovao da je veren s njom, a ni to nije bila istina. I ko zna koliko je drugih stvari o sebi i o drugima verovao, koje nisu bile istinite. Proleće, koje čini mnoga čuda, njega je obeznanilo i zavelo; i ista ona sila prirode, koja je tog dana izgledala tako ugodna na mirnom moru, pod vedrim nebom, u njemu je provalila bes i odvela ga u smrt.

Najlepša stvar

U kuću Masimine i Pepea otišao sam u posetu prvi put posle njihove svadbe. Behu me pozvali na ulici, zaustavili me dok sam žurno zavijao za ugao, zato što sam se godinama udvarao Masimini i nije mi bilo prijatno da je vidim s drugim, makar mi to bio prijatelj. Ali, zaustavili su me, a oboje su izgledali veoma željni da im dođem na večeru, iako svako zbog svojih razloga. Tako sam pristao, iako nerado. Masimina, za onog ko je ne poznaje, samo je malena i široka žena, okrugle, izvijene i kovrdžave glavice da liči na malog ovna; kada je čovek vidi s onim buljavim očima, sjajnim i lepim, onaj njen nosić, ona njena puna usta i ono njeno veoma široko lice, pomislio bi da će, u izvesnim okolnostima, biti u stanju da udara glavom ili bode rogovima. Bejah se zaljubio u nju kada još nije bila toliko široka; ali, treba još reći da joj je njen zanat, a bila je diplomirana maserka, jedna od najboljih u Rimu, razvio mišiće na grudima, ramenima i rukama; i ona se proširila i celim telom, zadržavajući, bar što se mene tiče, izgled malog kuždravog ovna. Možda mi je, kada sam je ponovo video, izgledala tako mnogo proširena, baš zato što je njen muž, pored nje, izgledao veoma tanak: majušan mladić, ali lepo građen, on takođe kuždrav, samo što je bio plav, nevinog lica, elegantan, u drečavoj košulji sa četvrtastim šarama i američkim pantalonama, priljubljenim uz bokove i noge, sa štepovanim džepovima i šavovima. Može se reći da je Masimina silom želela tog malog i tako nežnog muža. On nije hteo da zna za nju, ali kasnije, najzad, na njena navaljivanja, popustio je. Radio je u jednom malom baru na Trasteveru; ali, otkako se venčao, napustio je bar i ništa više nije radio. Masimina je, prema tome masažama zarađivala za život za oboje.

Otišao sam da ih posetim, dakle, u kraj oko Ulice Anđelo Emo, u novi deo grada gde kuće rastu kao pečurke. Čovek se okrene, pošto je pogledao neko polje, a kada ponovo baci pogled, gde, tamo gde je bilo polje, nalazi se žuta kućerina od osam spratova. Oni su stanovali baš u jednoj takvoj kućerini koje izgledaju kao da su od kartona i u parteru imaju mnoge dućane sa zaslepljujućim neonskim svetiljkama, u

kojima čak i kupus u piljarnici ima ljubičast sjaj. Nov kvart, nova kuća a, kada sam zazvonio i čim su mi otvorena vrata, video sam i nov stan. Ušao sam u ogoljen i zvučan hodničić u kome je odjekivao glas radija; u majušnom salonu Pepe je slušao poslednje sportske vesti. Čim me je ugledao, reče mi: – Idi tamo, u kuhinju, da pozdraviš Masiminu... za to vreme, ja ću slušati vesti. – Zapazio sam da mu je pogled mutan, lice smrknuto i da je grickao nokat na kažiprstu: znak da je bio zabrinut. Onda sam izašao i otišao u kuhinju.

I ova je bila majušna, kao i salon; ali, sve stvari u njoj bile su na mestu, odlično postavljene i sastavljene: ormančići, česma, štednjaci, sto, peć. Masimina, sa keceljom vezanom oko bokova, stajala je pred štednjakom, snažnom ispruženom rukom stežući ručicu tignja koji se nalazio iznad plamena, a u kome su se pržili i prevrtali mozak i tikvice. Pored nje nalazio se žuti papir, onaj u kakav se uvija hleb, na koji je polagala mozak i tikvice Čim bi ih izvadila iz tiganja. Pogledala me je ispod oka ne pokrenuvši se i reče: – Jesi li video moju kućicu? Da li ti se dopada? – U njenom glasu, koji je bio ugodan i ljubazan, bilo je neke nežnosti koja me je potresla, jer sam pomislio da je ona taj stančić od dve sobe kupila, da tako kažem, odvajajući od usta, ostavljajući na stranu novac zarađivan godinama na masaži, i sve to dala je sada onom bezobrazniku Pepeu, koji je čak nije ni voleo. Rekoh: – Baš sladak stančić imaš. – Ona se zadovoljno nasmešila i dodala: – Idi da pogledaš spavaću sobu i onda se vrati da mi kažeš šta misliš.

Da bih joj učinio po volji, izašao sam i pošao da pogledam spavaću sobu koja je, sa salonom, činila čitav stan. Tu se nalazila postelja sa dva ležaja, niska, kako je to u modi, sa plavim pokrivačem; tu su bila dva noćna stočića od tamnog mahagonija sa nožicama od belog javora; bila je tu i jedna škrinja, i ona tamna sa belim nožicama. Na škrinji se nalazila nekakva drangulija od bojenog porcelana ovako napravljena: okrugao tanjir boje morskog peska, na kome se videlo nekoliko rakčića i, klečeći na ivici, jedna ženica u kupaćem kostimu koja se uplašeno trzala od ovih rakova. Jedna vrata bila su otvorena i tako sam video i kupatilo, potpuno belo, sa niklovanim slavinama. Sve je bilo novo, čisto, uredno, blistavo. Vratio sam se k njoj u kuhinju, a

ona me je odmah strepeći upitala: – Hm, šta na sve to kažeš? – Ponovo potresen pomišlju da je ona tu sobu kupila svojom sirotinjskom uštedom, odgovorio sam joj: – Kažem da je to lepa soba. – Stvarno? Kupila sam je u Ulici Kola di Rienco. Jesi li video pokrivač za krevet? Čista svila. – Lep, lep. – A jesi li video kupatilo? – Lepo, lepo. – Ona se ponovo nasmejala, bacila je pogled na tiganj i zatim, posle jednog trenutka ćutanja, dodala je: – Ali, znaš li šta je najlepša stvar ovde unutra? – Odvratio sam joj, s namerom da joj polaskam: – Najlepša stvar si ti. – Video sam kako odriče glavom; onda reče: – Najlepša stvar ovde unutra je moj muž. – Zastao sam otvorenih usta, pošto nisam očekivao sličnu, tako slobodnu izjavu. Ona je nastavila: – Zar nije srce moj Pepe?... tako plav i kuždrav... reci mi: zar nije srce? – Onda sam se obrecnuo: – Zar baš meni moraš neke stvari da kažeš? – Ona je najzad shvatila i odgovorila mi: – Govorim ih tebi, pošto ih nikom drugom ne bih rekla... Da, imam muža koji je pravi dragulj... a sada, vrati se njemu da mu praviš društvo, pošto ja imam još posla ovde u kuhinji.

Rado sam je ostavio, pošto je krv počinjala da mi ključa kada sam je čuo da onako govori o mužu. Pepea sam zatekao zamišljenog kako gricka nokat pored ugašenog radija. Zatim reče: – Rodolfo, mogu li se pouzdati u tebe? – Pa svakako. – A on: – Hm, gledaj, večeras, oko jedanaest, imao bih jedan sastanak... i moram otići. – Sastanak? A s kim? – On, nestrpljiv, odgovori: – S jednom devojkom... ti mi sad moraš pomoći, ako si pravi prijatelj... u neko doba, recimo u pola jedanaest, moraš me podsetiti da imamo zajednički sastanak sa Fabricijem, znaš, posrednikom za automobile, zbog neke trgovine gumama... ti to kaži, ja ću potvrditi i onda ćemo se oprostiti od Masimine i otići... jesmo se sporazumeli? – Da pravo kažem, trgao sam se: čovek koji ima ovako zlatnu ženu, oženjen tek mesec dana, a već noću zakazuje sastanke devojkama. Iskreno rekoh: – Ako ti je do toga baš stalo, učiniću ti ovu uslugu... ali, poslušaj me, Pepe, to što radiš rđavo je. – A zašto je to rđavo? – Zato što ste venčani od pre mesec dana... i Masimina te veoma voli. – On se onda kao besan okrenuo: – Ali, šta ja mogu, ako ništa prema njoj ne osećam? Ona me je htela po svaku cenu, iako sam joj ja na sve moguće načine dokazivao da je ne

volim... sve u svemu, ako hoćeš da mi učiniš uslugu, u redu... ako nećeš, svejedno je. – U redu, smiri se, učiniću ti.

Tog trenutka, Masimina, koja je završila kuvanje, ušla je u salon i počela da postavlja sto. Izvukla je na sredinu jedan stočić, prostrla je preko njega lep čaršav, namestila tri pribora za jelo, ne propustivši priliku da mi napomene da je porcelanski servis veoma fin, za šest osoba, sa pozlaćenim cvećem i obrubom. Vesela, kretala se tamo-amo kroz sitan, noseći tanjire, čaše, noževe i viljuške; ali sve ovo veselje bilo je namenjeno mužu koji je, međutim, sedeo u naslonjači, ozbiljan i rasejan, I primetio sam da svaki put kada bi prošla uz njega, nije mogla da se uzdrži i da ga ne pomiluje, ili mu ne kaže neku šaljivu rečicu, ili ga, makar, ovlaš dodirne bokom po ramenu. Sve u svemu, bila je zaljubljena i nije se stidela da to pokaže: i bilo šta da je radila, činila je to zbog Pepea i samo radi njega.

Seli smo za sto pored otvorenog prozora koji je, pošto smo se nalazili u prizemlju, gledao pravo na pločnik. Spolja, u toj sparnoj avgustovskoj noći, dopirali su zvuci drugih radija: čitava četvrt bila je puna radio-aparata, sa svih se čuo vrisak iste pesme, kao što mnoštvo pevača zajedno peva kad se sunce rađa. Masimina je iznela činiju sa špagetima i obilato nas je poslužila; a ja, pošto je nisam poznavao kao kuvaricu, pomislio sam da ima baš zlatne ruke i da je Pepe lud što je vara sa ko zna kakvom šašavom devojčuricom. Pojeli smo špagete u tišini i onda ja rekoh Masimini da je baš izvrsna kuvarica, a ona je odgovorila da joj je milo što je cenim, pošto se Pepe stalno žalio. Pepe, namršten, pobunio se: – Ja se ne žalim... ali ti bi uvek htela da se nadujem... jedi, jedi, jedi... branim se. – Ona ga je milovala pogledom, baš kao što mati miluje sina i onda je uzviknula: – Jedi, ne boj se... ako se ugojiš, ja ću te pažljivo izmasirati i omršavićeš. – Na pomisao da Masimina masira svog muža nasmejao sam se, pa je tako razgovor prešao na masaže i Pepe, s izvesnim zajedljivim prizvukom, reče: – Ispričaj, Masimina, šta ti poveravaju one gospođe, dok ih masiraš... čuj to, Roberto, i reci mi: zar to nije smešno. – Masimina se malo branila, a onda je ispričala neke zaista smešne priče: stare žene masirale su se da bi se dopadale ljubavniku, i govorile su to; mlade žene

proveravale su čudi muževa; filmske glumice pričale su o svojim doživljajima. Pepe, stalno sa istim zajedljivim izrazom na licu, dodao je: – A ja bih baš želeo da upoznam jednu od tih gospođa... onu koja se zove Nora... svaki put kada telefonira da bi zakazala sastanak, želela bi da započne razgovor: jeste li vi muž Masimine? – Masimina, koja ga je slušala, odjednom se naljutila: – Toj gospođi ću ja ovih dana, umesto da je masiram, prilepiti jednu šljakavicu po zadnjici, da će joj ostali belega... prokleta sovuljaga, i nije ništa drugo. – Pepe, koji je namerno napravio aluziju, zadovoljno se nasmejao.

Posle večere ponovo smo uključili radio i slušali nekakav program zabavnih melodija. Masimina je u međuvremenu izašla da sredi kuhinju. Pepe, on je nastavljao da gricka nokte, u tišini, i s vremena na vreme bacao je pogled na časovnik. Što je vreme više prolazilo, ja sam se osećao sve neugodnije, pošto sam voleo Masiminu, i bilo mi je neprijatno da pomažem Pepeu da je prevari. Hteo sam da napravim poslednji pokušaj i rekoh mu: – A gde stanuje ta devojkica? – On me pogledao, oklevao je i najzad rekao: – Nedaleko odavde... stanuje u Ulici Kandia. – Dobro, reci mi gde te čeka i ja ću tamo otići i reći joj da ćeš je videti sutra, po danu... nemoj ići tamo večeras: zar ne vidiš kako je Masimina zadovoljna? Ovom večerom, da tako kažemo, htela je da osveti novi dom... naneo bi joj bol. – A on, sležući ramenima: – Ti si šašav... obećao sam da ću otići i otići ću.

Sve u svemu, došao je čas da se kaže laž, ja sam pogledao časovnik i rekao Pepeu: – Hej, pazi, uskoro je vreme da odemo do Fabricija, zbog onog posla. – On je hitro odvratio: – Da... gotovo sam zaboravio... zaista: da me ti nisi podsetio, zaboravio bih... hajdemo, hajdemo. To govoreći, ustao je sa tako jasnim nestrpljenjem, sa tako providnim zadovoljstvom, da bi to i šlep primetio. Masimina je zaista shvatila i započela je, ljutitim glasom: – Fabrici... ništa mi nisi rekao. – Onda sam se ja iznenada umešao: – Masimina, dođi za trenutak ovamo, treba s tobom da govorim.

Otišli. smo u spavaću sobu, zatvorio sam vrata i rekao joj: – Pazi, bolje je da pustiš Pepea da izađe, bez mnogo priča... što ga više nadgledaš, što više ispoljavaš ljubomoru, on će te manje voleti...

poslušaj me bar jednom: pusti ga da izađe, ništa mu ne govori. – Ona me je gledala; lice joj je bilo iskrivljeno, izobličeno, da je neprijatno bilo pogledati je. Najzad je promrmljala: – U redu, Rodolfo, uradiću kao što kažeš.

Vratili smo se u salon i Masimina živahno reče Pepeu: – Onda, do viđenja... sutra ujutro moram rano izaći, ali paziću da te ne probudim... videćemo se ponovo sutra uveče – Glas joj je drhtao, ali se uzdržavala, kao što mi je obećala. A Pepe, on beše oborio pogled, stideo se. Otišli smo do vratiju, pa Pepe reče: – Zbogom, Masimina, – i hitro izađe; ja sam se, međutim, zadržao da zahvalim Masimini na večeri. I onda, dok sam ponavljao: – Hvala, mnogo hvala, i nadam se da ćete jedne od sledećih večeri izaći na večeru sa mnom u restoran, – primetio sam da ona plače. Stajala je mirno, naslonjena na do vratnik, a suze su joj brzo tekle, jedna za drugom, niz obraze. Potresen, rekoh: – Ne plači... zaista idemo do Fabricija. – A ona, umiljatim glasom: – Fabrici je juče telefonirao da putuje u Napulj... Pepe je to znao, ali je zaboravio. – Bilo mi je neprijatno i, ne znajući šta da kažem, odgovorio sam: – Ne plači, Masimina... cela je istina da imaš lep stančić... a u stančiću najlepša stvar je tvoj muž. – Ona je odmahнула glavom i reče: – Najlepša stvar je san kome ću se uskoro predati, da ne bih više razmišljala. – Pozdravio sam se, dakle, i stigao Pepea na ulici. Prošli smo pored prozora, Masimina je stajala na njemu i gledala nas. Zatim smo zavili za ugao.

Sto od kruškovog drveta

Gospoda putuju, idu možda do Amerike, vraćaju se tamo posle dvadeset godina i, gledajući oblakodere, uzbuđuju se na pomisao da su ovi tamo stajali kada su oni bili dvadeset godina mlađi. Sirotinja, pak, ne ide nikuda, za nju je mnogo ako ode do Ostije na kupanje, ili u Bračanio na jesenje izlete. No, svejedno, sirotinja, u svom malom svetu, poseduje ista osećanja kao i gospoda. Nikada se nisam makao. iz Rima, ali u Rimu, dakako, kretao sam se. Kao dete stanovao sam izvan vratiju San Pankracio, u jednom šumarku sa baštom, pošto je moj deda bio baštovan. Zatim se porodica rasturila i ja sam otišao da stanujem u Ulicu Mario dei Fjori, iznad stolarske radionice gde sam radio. Stalno radeći kao stolar, čim sam odvojio nešto novca, preselio sam se u Ulicu dela Pače, iza Trga Naviona, u potkrovlje jedne drevne palate. Ovo potkrovlje imalo je osam prozora, ne računajući otvore za provetranje. Do njega se stizalo najpre preko otmenog stepeništa, zatim običnim stepeništem, najzad spiralnim gvozdenim stepenicama. A odatle se, sa svih prozora, pružao lep pogled na krovove, kupole, zvonike i nebo Rima. Malo vremena pošto sam se nastanio u ovom potkrovlju, došla je da sa mnom stanuje Đakomina, devojka zaposlena kao peglerka, i tu sam s njom proveo pet godina. Bilo je to pet lepih godina mog života. Tada nisam znao da su to bile moje lepe godine; ovakve, stvari nikada se ne znaju dok se s njima živi. Tokom tih tako lepih godina, dakle, nije prošao, može se reći, ni dan da se Đakomina i ja ne posvađasmo. Ne znam kako se to dešavalo, ali zbog bilo kog povoda počinjali bismo da se suprotstavljamo jedno drugom, ja bih rekao nešto, ona na to odgovorila nešto drugo, zatim bi me ona, nemajući argumenata, vređala govoreći da sam neznalica, prostak, čak hulja; a ja sam joj istom menom uzvraćao, nazivajući je glupačom, alapačom i, čak, razvratnicom. Od reči smo često prelazili na dela. Na jednu njenu uvredu, goru od ostalih, koja se odnosila na moju porodicu ili na moj zanat, gubio sam razum, nasrtao na nju, hvatalo je za gustu kovrdžavu kosu i pokušavao da je ošamarim. Ona je, pak, pokušavala da me udari nogom u cevanice i u trbuh, da me ogrebe. Razdvajali smo

se bez daha, ona je počinjala da plače, kada već ne bi više imala snage; ako bi joj, pak, preostalo malo snage, izlazila bi zalupivši vratima i dobacujući mi da se neće više vratiti. Ali, vraćala se; ili, tačnije, ja bih je, kao slučajno, sretao u obližnjim ulicama, prišao bih joj, hvatao je pod ruku; ona najpre ne bi htela, a onda, malo po malo, od jednog obećanja do drugog, pristala bi da pođe sa mnom u gostionicu. Tu, uz vino, zagrejali bismo se i složili da se volimo. Zatim amo odlazili kući, ja bih je obgrlilo rukom oko struka, ona je to isto radila, i onih stotinak stepenica prešli bismo pripijeni, zaustavljajući se na svakom basamku da se poljubimo, pa je ona govorila kako bi htela da me s poljupcima proguta, a ja sam joj odgovarao da bih to isto želeo. Ah, kako smo se tada voleli, a to nismo znali. Tako smo malo to znali, da sam ja bio ubeđen da je ne volim, čak da je mrzim, živeo sam s njom kao da izdržavam pokoru i nastojao sam da od nje pobegnem svaki put kada sam mogao. Kako sam glup, njenom društvu pretpostavljao sam bilo koje drugo: prijatelja koji čak niti bili prijatelji nego samo slučajni poznanici iz gostionice, posao zbog koga sam se zadržavao u radionici samo da bih zakasnio, čak i samoću. Mislio sam da sam sebi vezao lanac oko noge i nisam shvatao da mi je taj lanac bio potreban, kao što sam otkrio kada je već bilo odviše kasno. Sa radnicima u radionici ili sa drugovima u gostionici o njoj sam govorio ružno, s potcenjivanjem i dosadom: nazivao sam, je gnjavatorkom, prokletinjom, zlokobnicom. Kada sam je čekao u potkrovlju i čuo njen korak na stepeništu, mislio sam: »Hoće li još dugo potrajati ova robija? Opet je tu... baš ne mogu više da izdržim«. I nisam shvatao, budala kakva sam bio, da sam je voleo, da sam bio lud za njom i da nisam mogao živeti bez nje. Da se razumemo: i ona je bila šašava kao i ja i gadosti koje sam ja njoj priređivao ona je meni uzvraćala, i ona je ponavljala da sam ja njena nesreća, da je proklet čas kada sam je sreo, i da je bolje da se baci u Tibar sa kamenom oko vrata, nego da još i samo jedan dan ostane uz mene. Tako smo više puta pokušali da jedno drugo prevarimo: ja sa sobaricom iz stana ispod nas, nekom nalorfanom i nalickanom plavušom, a Đakomina, kada bi je srela na stepeništu, pretila joj je nekakvom dugačkom iglom za pletenje i govorila da će je ubiti ako me ne ostavi, tako da preplašena devojkica nije više htela da me vidi.

Verovao sam da me je Đakomina, sa svoje strane, prevarila sa baristom na Trgu Navona, ali iako je to bila beznačajna stvar, ja sam patio ni sam ne znam koliko, tako da nisam više ni jeo ni spavao, sve dok jednog dana ona nije u trku uzletela uz stepenište i bacila mi se oko vrata, strasno mi govoreći: – Ti si bolji od svih i nikada neću voleti nikoga sem tebe. – Ah, baš smo se voleli i što smo se više voleli, sve manje smo znali da se volimo. Uspeli smo, ipak, da se tako snažno potučemo, da je Đakomini jedno oko petnaest dana bilo naduveno, crno i zeleno, pa je govorila da se stidi izaći u šetnju; a ja sam imao duboke ogrebotine od očiju do vrata i kada sam u radionici rekao da me je izgrebao mačor, svi su mi se iza leđa smejali. Tog dana potukli smo se; ali jednog drugog dana za malo da je nisam ubio: uhvatio sam je za vrat, počeo da je stežem i ona se onesvestila; pre toga, pak, ona me je udarila u glavu peglom, i to u neko osetljivo mesto, iznad slepoočnice, tako da je potekla krv i za malo da se i ja nisam onesvestio. Morao sam da se obratim prvoj pomoći u San Đakomu radi lečenja i, ne stidim se, sutradan ujutro u novinama je objavljena vest: »Stolar Luidi Prijeti se u pijanom stanju potukao sa ljubavnicom Đirolamom Đironili. Prijeti je izvukao deblji kraj. U koliko ne dođe do komplikacija, biće izlečen kroz osam dana«. Sve u svemu, ljubavi kao što je naša nikada nije bilo; i, kao što sam rekao, nismo toga bili svesni. Želite li sada možda da znate kako se za vršila ta tako jaka ljubav? Ovako se završila: jednog dana, kada smo zakazali sastanak na Trgu Navona, ona me je ostavila da čekam dobrih pola sata. Čim je došla, uvređeno sam joj rekao: – Hej, ko te je tako vaspitao? Ostavila si me da čekam pola sata. – Ona je odgovorila: – Imala sam posla... ako ti se dopada, tako je bilo, a ako ti se to ne sviđa, svejedno mi je. – Ja rekoh: – Ne, ne dopada mi se. – Ne dopada ti se, – reče ona, – onda zbogom... nećeš me više nikada čekati. – I otišla je. Bilo je pet godina otkako smo zajedno živeli i poslednji put sam je video. Iz inata, nismo jedno drugome davali glasa, dani su prolazili, ja sam patio, patila je svakako i ona, ali nijedno od nas, ovog puta, nije htelo da napravi prvi korak. Osetio sam najpre ogromnu nadu, a zatim veliki bol jednog jutra, kada mi se učinilo da čujem njen korak uz stepenište. Ali, bio je to poštar. Zatim mi su učinilo da više ništa prema njoj ne osećam, ali sam bio u

zabludi. Onda, sticajem okolnosti, vlasnik kuće želeo je da ponovo dobije potkrovlje, pa sam se ja odselio iz ovog kvarta i vratio se u staru sobu u Ulici Mario dei Fjori. Možda bih je sreo i možda bismo se ponovo vezali, da sam ostao u Ulici dela Pače. Ali, ova promena stana bila je sudbonosna. Počeo sam mnogo da radim, nastojeći da ne mislim o njoj, a onda sam sreo onu oštrokondđu, moju ženu, venčao se s njom i sve je bilo svršeno. Tada sam imao trideset tri godine.

Kad čovek ima trideset tri godine još je mlad i čini mu se da je čitav život pred njim. Nisam voleo svoju ženu, čak, vrlo brzo postala mi je nepodnošljiva, ali sam se tešio: misleći: »Imam trideset tri godine... ko zna koliko ću još Đakomina sresti«. A grešio sam, nisam sreo više ni jednu, i tako, između žene prema kojoj ništa nisam osećao, dva sina koja je trebalo izdržavati, zanata koji mi nije ostavljao ni trenutka slobode, godine su odlazile jedna za drugom, iako ja to nisam ni primećivao, najpre korakom, zatim kasom i najzad galopom. Godine su otišle kao što godine baš i odlaze: dan po dan, sedmica po sedmica, mesec za mesecom, jedno godišnje doba za drugim; a uvek je bilo nečeg što mi je ispunjavalo vreme, zbog čega sam se nadao ili očajavao, šta znam ja, neka bolest deteta, neki dug, neki važan posao, neki praznik, toplo vreme, hladno vreme, uvek je bilo nečeg, kažem, zbog čega sam gledao u budućnost, ne isuviše daleko zaista, da kažemo tri meseca, i tako su ta tri meseca prolazila, lepo ili loše, prolazila su, a četiri puta tri meseca čine godinu, i tako je prošlo dvanaest godina. S ovim sistemom pruta koji tera magarca, činilo mi se da se krećem napred i nisam primećivao da idem unazad, pošto je život kao planina i do izvesne tačke čovek se penje, a onda počinje da silazi. Mislio sam ipak na Đakominu, i ne toliko na nju lično, koliko na neku ženu kao što je ona, koja bi zaustavila odmicanje godina jednom istinitom i snažnom ljubavlju, kao što je bila ljubav Đakomine, pa sam se nadao da će ta ljubav doći, a ona nikako nije dolazila. Najzad, ne mogavši da izdržim dalje, napustio sam ženu, ostavio joj dva sina, i otišao da živim sam kod jednog kamenoresca, koji mi je iznajmio sobu u blizini Panteona. Imao sam već više od četrdeset pet godina i onog dana kada sam promenio dom, pošto sam obesio ogledalo pred kojim sam se brijao, pogledao sam se i, videvši potpuno

umorno i tužno lice, shvatio sam da su lepe godine zaista odletele i da se Đakomina neće više vratiti. Seo sam onda na stolicu, stavio lice među dlanove i desetak minuta razmišljao, misleći da sam se vratio na polaznu tačku pošto sam toliko stvari uradio i toliko kuća promenio.

Tih dana vlasnik radionice reče mi da odem da primim neku narudžbinu i dade mi ime i adresu mušterije ispisane na komadu papira. Uzeo sam komad papira, strpao metar i blok za narudžbine u džep i izašao. Tek na ulici pogledao sam ceduljicu: na njoj je bio napisan broj kapije one palate u Ulici dela Pače u kojoj sam stanovao. I video sam da je pisalo baš: tavan; to jest potkrovlje. Najpre sam, priznajem, pomislio da se vratim natrag i da zahtevam od gazde da pošalje nekog drugog; ali onda sam pomislio da bi to bio kukavičluk, pa sam se smirio i otišao.

Bilo je kasno majsko posle podne: upravo vreme kada sam, posle završenog posla, sretao Đakominu pored središnjeg vodoskoka na Trgu Navona. Kao i nekada, na trgu je bilo mnoštvo dece koja se vijala, igrajući se »šuge«; a mame i sestre odmarale su se na klupama; i lastavice, slične pomalo deci na trgu, vijale su se nebom, od jednog krova do drugog i oko obeliska. Kao nekada, zapazio sam da su noge počinjale da mi klecaju, i dah da mi ponestaje, što sam se više približavao Ulici dela Pače; ali, bila je to moć navike koja se otkrivala posle mnogo godina: ovog puta Đakomina me nije čekala i ja nisam više stanovao na vrhu palate, u potkrovlju.

Uz stepenište popeo sam se polako, polako, pošto mi se činilo da imam osamdeset a ne četrdeset pet godina: toliko me noge nisu držale i nisam imao volje da se penjem. Popeo sam se najpre uz otmeno stepenište, zatim obične stepenice uz ostala dva sprata, pa sam najzad počeo da se verem uz spiralne gvozdene stepenice. Nekada sam to stepenište prelazio u letu; sada sam se zaustavljao na svakom basamaku, imajući na umu da se gore penjem ne radi Đakomine, već zbog nekakve daske. Zaustavio sam se za trenutak pred vratima, da bih odahnuo; i učinilo mi se da u potkrovlju čujem viku nekih glasova. Zatim sam zazvonio i izvesno vreme pričekao. Hteo sam ponovo da zazvonim, kad se vrata naglo otvoriše i preda mnom se pojavila neka

devojka u tesnim pantalonama od zelenog somota i crnom džemperu, crnomanjasta, raščupane kose, bleđa i, kako mi se učinilo, vrlo ljuta. Namrgođeno me je zapitala ko sam i šta želim; čim sam kazao, okrenula mi je leđa i otišla, vičući: – Tu je stolar.

Ušao sam i ugledao potkrovlje koje sam tako dobro poznao. Prozori su bili širom otvoreni i nazirale su se kupole, krovovi, zvonici, koje sam toliko godina posmatrao. Nameštaj, međutim, nije bio isti: potkrovlje je bilo pretvoreno u atelje nekog slikara, ali luksuzan atelje, što se videlo po tepisima, po sofi i nekim lepim komadima nameštaja. U dnu, blizu vratiju kupatila, stajao je štafelaj sa platnom; ostala platna bila su naslagana duž zidova. Slikar je stajao na sredini sobe, sevajući na mene očima kao aždaja: i on je bio mlad, crnomanjast, obučen kao i devojka u somotske pantalone i džemper. Reče žurno: – Jeste li došli zbog stola?... Evo stola koji bi trebalo da napravite...

Dade mi jednu stranicu iz neke inostrane revije: sto je bio engleskog stila, čipendel¹, od onih koji se preklapaju sa dveju strana. Dok sam pitao: – Od kakvog drveta želite da ga napravimo... od mahagonija?... ili od nekog lepog svetlog drveta, na primer kruškovog? – primetio sam da na sofi leži otvoren kofer i da devojka odlazi do ormara i vraća se natrag, ređajući u njega stvari. Mladić odgovori: – Mahagonij... ili kruška... sve u svemu: neko dobro drvo. – Ali, gledao je nju i bilo je jasno da ne uspeva da misli na sto. Ljutito reče: – Pa prekini već jednom tu komediju... vrati stvari na mesto.

– Nije to komedija... odlazim.

– Znaš i sama da nećeš otići... zašto je onda potrebno čitavo ovo pozorište?

– Kroz nekoliko trenutaka shvatićeš da nije pozorište.

¹ Čipendel stil, dobio ime po engleskom umetničkom stolaru T. Čipendelu (Thomas Chippendale), koji je u nameštaju spojio elemente engleskog baroka i francuskog rokoka sa ukrasnim motivima preuzetim iz gotske i kineske ornamentike. Nastao sredinom XVIII, ovaj stil je ponovo ušao u modu krajem XIX veka, a održava se i danas na nameštaju koji oponaša istorijske stilove, ali obično rađen od jeftinijeg materijala, a ne od mahagonija, čime se originalni čipendel razlikuje od savremenih imitacija. - Prim. prev.

To govoreći, nastavljala je da bez reda trpa stvari u kofer. Pretvarajući se da sam udubljen u crtež, izvadio sam iz džepa beležnicu i olovku i počeo da skiciram presek stola. Mladić je u međuvremenu šetao tamo-ovamo; zatim se zaustavio, uzeo jedan od onih nožića koji služe za struganje boja i besno je rasekao platno koje je stajalo na štafelaju. Zatim je udarcem noge oborio štafelaj na pod. Ona, lukava, reče: – Ko sada igra komediju? Ali, ne zavaravaj se... nisi uništio nikakvo remek-delo.

Primetio sam da je i ona, isto kao i Đakomina, prilikom vređanja pribegavala aluzijama koje su se odnosile na zanimanje. Nastavljam da skiciram presek: noge stola pomerale su se odozdo i pridržavale preklopne delove kada se sto otvori. Nije bilo metalnih delova; svi žljebovi bili su drveni. Noge su bile okrugle, vretenastog oblika, s krajevima napolje okrenutim. Ona reče: – Umesto što si se okomio na svoja platna, bolje bi uradio kada bi mi pomogao da zatvorim kofer.

On se približio kao da će joj pomoći i onda, odjednom, zgrabio je kofer obema rukama i tresnuo ga u sred ateljea, vičući: – Evo moje pomoći.

Sada su sve haljine bile rasute po podu. Ona mirno reče: – Sad ih skupi.

– Mućak ću skupiti!

– Gospodine stolare, – zamolila je ona umiljato, – budite dobri... skupite mi one stvari... budite tako ljubazni.

– Ništa ne dirajte, – povikao je on, van sebe, – inače ću vas baciti niz stepenište.

Da je neko drugi bio na mom mestu, šta bi uradio? Izbacio bi ga kroz prozor. Ali, ja sam prema njemu osećao sažaljenje i, više od toga, zavist. Bila je to baš ista vrsta scene, kakve smio pravili Đakomina i ja pre deset godina, na istom ovom mestu. A to je bila ljubav; ni oni, kao ni mi, nisu je bili svesni; a kada je budu primetili, biće i suviše kasno. Mirno sam odgovorio: – Ja sam ovde zbog stola... recite mi od kakvog drveta želite i odlazim.

Ona je povikala: – Hajde... naruči sto... sedećeš sam za njim... budi ubeđen. – I iznenada se bacila na sofu, jecajući, zarivši glavu među dlanove. On je onda uradio ono što sam i ja radio: seo je pored nje i zagrlio je, moleći je: – Hajde, Nela... budi dobra. — Zatim se okrenuo meni i reče: – Dobro, neka bude od mahagonija... u redu.

Pre no što ću otići, dodadoh: – Veličina bi bila metar i pedeset sa sedamdeset... ili biste vi hteli veći?... jedan i pedeset sa sedamdeset je sto za šest osoba.

– U redu... jedan i pedeset sa sedamdeset, – reče on. U međuvremenu pokušavao je da umiri devojkicu koja je, na svako njegovo milovanje ili svaku njegovu reč, odgovorila trzanjem ramena. Upravo sam kretao, kada njen glas, dolazeći ispod ruku kojima je zaklanjala lice, još plačan ali zapovednički, povika: – Ali ja neću od mahagonija... hoću od kruškovog deveta!

Lažni i pravi Indijanci

Nezaposlenost ima jedno značenje za nezaposlenog, a drugo za zaposlenog. Za nezaposlenog to je nekakva bolest od koje treba što pre da ozdravi, ako ne umre; za zaposlenog to je zarazna bolest i on, ako neće da se razboli, mora paziti da se ne zarazi, odnosno da ne postane upravo nezaposlen. E, dakle, ja svoj život od šesnaeste godine naovamo mogu smatrati jednom trajnom bolešću prekidanu ozdravljenjima. Tako sam jednog jutra ovih dana, razgovarajući o svemu ovome sa ostalim molerima u vili na Putu Kasia, rekao: – Na ovom svetu jedino činovnik dobro živi... u nadleštvo uđe u dvadesetoj godini, iz njega izađe u šezdesetoj sa penzijom... niko ga ne otpušta, niko mu ne dolazi sa pričom o krizi... on ne strepi od otpuštanja... živelo činovničko lice. – Gasparino, zidar u godinama, čuvši me da tako govorim, primetio je: – U redu, a zar će svi biti činovnici, čak i zidari? – Svakako, svi činovnici. – Znaš li šta bi to značilo? Da sada zapošljavaju zidare da bi se podizale kuće; kasnije, pak, gradiće se kuće da bi se zapošljavali zidari; a ko će kasnije stanovati u tim kućama, zar zidari?

Filosofski razgovor, da tako kažemo, ali odmah se završio, pošto je izvesni Enriko, jedan od molera, odjednom ozbiljno rekao: – Baš tako; zidari, – ostavivši nas sve zapanjene. Ali, odmah potom, izgledalo je da se pokajao što je govorio; udaljio se i otišao da puši po strani. Ostali, svi jednostavni ljudi, pogledali su ga i odmahnuli glavom, kao da bi hteli reći: ma šta mu je, je li lud? Ja, pak, pošto sam od pre izvesnog vremena posmatrao tog Enrika, i imao o njemu svoje mišljenje, malo kasnije poveo sam ga u stranu i iznebuha upitao: – Reci, molim te, tek onako te pitam, nisi li ti slučajno prerušen persijski šah? – On se nadmoćno nasmešio i upitao: – Zbog čega tako misliš? – Enriko je plavkast mladić, nosi naočari, uzan je u ramenima. Mogao sam da ga ponizim odgovorivši mu da su moleri obično ljudeskare, pošto je molerski zanat težak i zahteva snažne ruke. Rekoh, međutim, jednostavno da on nije kao što su ostali. I onda mi je on otkrio istinu: nije bio moler, već je proučavao društvena pitanja; a njegov otac bio

je truli bogataš, imao je ona velika skladišta sa platnom u Ulici Nazionale; a on nije želeo očevo novac, već je želeo da živi od svog rada kao što živimo mi ostali radnici, da živi našim životom i da oseti ono što mi osećamo. – S kakvim ciljem? – upitah ga sasvim hladno. On je malo oklevao, a onda odgovorio; – U cilju studija.

Odmah sam se uzrujao; – Studiraj koliko te volja, ali jednu stvar nikada nećeš moći da osetiš, čak ni ako se ponovo rodiš. – Koju? – Osećanje nezaposlenog. Pretpostavimo da ćemo posle ovog posla ovde ostati nezaposleni, kao što je verovatno. Šta će se desiti? Ja i ostali naći ćemo se na ulici, sa svim onim što uz ulicu ide; ti ćeš, pak, otići svojoj kući, kod tate, i živećeš bolje nego ranije. – Enriko, stalno onim zaštitničkim tonom, koji me je ljutio, odvratio je odlučno da se oseća sposobnim da bude čak i nezaposlen. Odgovorio sam mu, ništa manje odlučno: – Bravo, ali to će za tebe biti kao neka igra, biće kao kada se dečaci igraju Indijanaca: bićeš Indijanac, ali pravi Indijanci smo mi, pravi radnici i pravi nezaposleni; ti ćeš se uvek igrati, uvek ćeš imati tatu i njegova skladišta u rezervi koji će ti držati moral, čak i ako iz prkosa budeš pristao da umreš od gladi, a moral je, dragi moj, sve kada je čovek nezaposlen. – Ovog puta začutao je; i uz lažnu neusiljenost reče da bi hteo da me časti pićem. Prihvatio sam i na tome se završilo.

Molovali smo sobe u jednoj vili što se dizala nad jednom uzvisinom, u blizini Puta Kasia. Bila je to velika vila sa mnogo zemlje unaokolo; zemlje koju su obrađivali neki seljaci, koji su imali naselje u dolini baš ispod vile. Ovu porodicu seljaka ja sam malo posećivao; ali sam dobro poznavao Iride, stariju kćer, pošto je često dolazila u vilu, čas da nam donese malo vina ili voća, čas s nekim drugim izgovorom. Po izgledu, za Iride bi se reklo da je gospođica iz varoši; ali selo joj je bilo u duši. Bila je tip, kako bi se reklo: čela kao kutija, ispupčena, očiju okruglih i crnih, prćasta nosića, lepih širokih usta koja su pri osmehu otkrivala male ali bele zube. Visoka, elegantna, vitka stasa, punih grudi, nežnih gležnjeva i ruku. Dolazila je sa bocom i čašama; prolazeći iz sobe u sobu, točila nam je piće, dok smo se mi, moleri, verali po skelama; ili bi sela na neki prozor, pošto nije bilo stolica, i pravila nam je društvo razgovarajući o svemu i svačemu.

Izgledaće nemoguće, ali u Rimu je bila samo dva ili tri puta, sa roditeljima; a ludo je želela da ode tamo i da upozna pravi grad. Jednom mi očajnički reče: – Ovih dana ni ići ću da služim i tako ću se izvući iz ove pustinje. Odgovorio sam joj da devojka takvog izgleda može raditi i bolje stvari no što su poslovi služavke; i ona je odmah počela da se šepuri, puna nade. Tada, tog časa, zakazao sam joj sastanak za uveče. Ona je pristala i tako je počela naša ljubav.

Ne treba, međutim, misliti da Iride nije bila ozbiljna devojka. Dopadalo joj se, dakako, da vodi ljubav, ali na ulici, kao što to rade seljaci, uspravno pored nekog čestara, dok su automobili prolazili. Ništa nije vredelo što sam joj predlagao, tako, slučajno, da se prošetamo poljima ili da sednemo na neku livadu, ispod nekog drveta. Ona je odgovorila: – Zašto? Ovde mi je dobro. – Seljanka, sve u svemu, koja je ostala nepoverljiva; i, zaista, sećao sam se da sam često viđao ove seljačke parove na glavnom pintu ili na nekoj prometnoj stazi, kako stojeći razgovaraju, pored nekog čestara; i kada bih posle par časova ponovo prošao, oni su još bili tamo, takvi kakvi su; i uvek sam se pitao šta to uopšte govore tako, satima i satima, nepomični. Sada sam znao; ćaskanja, ćaskanja, ćaskanja. Treba ipak priznati da je Iride umela da sluša, u tome je bila savršena. Činilo se da joj nikada nije bilo dosadno; neprekidno se smejala, ljupka i primamljiva, držeći vlat trave u zubima; kada sam bio umoran, umela je da mi pruži podstreka kojom ugodnom rečcom. Tako, ćaskanje danas, ćaskanje sutra, stalno na Putu Kasia ili na nekoj veoma prometnoj stazi, na kraju sam joj ispričao sve ne samo o sebi, svom poslu i svemu ostalom, nego, u nedostatku boljeg, o svojim prijateljima molerima. Zna se kako to biva: misleći da ću joj ispričati neku baš zanimljivu sitnicu, ispričao sam joj o Enriku koji nije bio pravi moler kao mi ostali, koji je imao bogatog oca, koji je radio sa ciljem da proučava. Ona reče: – Oh, gledaj, ko bi to samo pomislio? – Na tome se završilo.

Ali, sledećih dana primetio sam izvesnu promenu, nisam dečaćić, žene poznajem i izvesne stvari ne mogu mi promaći. Nije više ličila na sebe, kao da je bila rasejana; zatim je počela da proređuje sastanke. Osećao sam da postoji nešto što nisam znao da objasnim, a onda je

došlo objašnjenje. Tako, šale radi, jednog dana zapitao sam Enrika: – Hm, kako ide proučavanje? – A on, razdragano: – Neke stvari se samo uz pomoć žena mogu shvatiti; nijedno iskustvo nije potpuno bez žene, a ja sam našao ženu. – Raspitao sam se koja bi to mogla biti i ubrzo je ispalo da je to Iride. Zatim, upoređujući datume i, ništa ne ispoljavajući, tražeći pojedinosti, utvrdio- sam takođe da je ona Enriku bacila udicu istog dana kada sam joj ja govorio o bogatstvu njegovog oca. Hteo sam da ga upitam da li su se i oni viđali na drumu i na stazama, ili na drugom mestu; ali, nisam to uradio, pošto sam bio ljubomoran i nisam hteo da patim. Rekoh, ipak, nerasploženo: – Budi oprezan, ta je seljanka, a te su lukave: šta misliš, da ona tebe voli što si takav kakav jesi? – A zašto ne bi? – Onda nisam mogao više da se uzdržim i rekao sam mu: – Zna da si bogat, ja sam joj to rekao, tog i tog dana, u taj i taj sat. Tog istog dana ona te je potražila, – Jeste li ikada videli polje kada se vreme kvari i oblaci sakriju sunce? Tako se Enrikovo lice smračilo kada je saznao istinu. Ali nije hteo da prizna da je poražen: – Ja sam moler i samo moler, ništa drugo; možda ću sutra ostati bez posla: može me uzeti ili ostaviti, takvog kakav jesam. – Ona te neće ostaviti, pošto zna da se igraš Indijanaca, –odgovorih odlazeći.

Te iste večeri rekao sam Iridi: – Pazi, ne dopadaju mi se sustanarski odnosi: ili ja, ili Enriko. – Ma šta hoćeš reći? – Pretvaraš se da me ne shvataš? Znači, više ti se dopada Enriko... do viđenja. – Nalazili smo se na drumu, po običaju; udaljio sam se i ona me je zaustavila: znak da sam pogodio u metu. Tako sam stvar smatrao za svršenu: i, da kažem istinu, nije mi bilo krivo. Pored ostalog, bilo mi je dojadilo ćaskanje: ja nisam seljak, i ljubav na nogama, na drumu, pored čestara, ništa mi ne kazuje. Prihvatio sam se posla još ornije i nisam više mislio ni na šta do na rad: kao pravi moler. I, kao pravi moler, kada su najzad sve sobe u vili bile obojene, ponovo sam se našao bez posla, kao što sam predviđao. Sticajem okolnosti, onog dana kada sam po poslednji put otišao na autobusku stanicu kod Neronovog groba, sreo sam Enrika koji se tu šetkao. Rekoh šaljivo: – Eto, ovo je tačno trenutak kada studiranje nije dovoljno: ja sam nezaposlen, ali ozbiljno; ti, pak, pretvaraš se da si nezaposlen. A gde su se dela proučavanja? – On je ozbiljno odgovorio: – I ja sam nezaposlen. –

Gotovo da sam poželeo da se s njim posvađam i da ga izdevetam; ali, uzdržao sam se i upitao ga: – A Iride... kako ona prima činjenicu o nezaposlenosti? – Pokazala je mnogo razumevanja... doći će u Rim sa mnom. – Hoćeš li se s njom venčati? – Na žalost, neću se venčati... već sam oženjen i razveden: Ali, živećemo zajedno. Kada je autobus stigao, rekoh: – Zdravo, Enriko... i srećno. – Iskočio sam na papučicu. Otada ga nisam više video.

Godinu dana kasnije, pošto sam čitavog dana radio u jednom stanu na Trgu Morozini, prolazeći duž Ulice Kandia iz daleka prepoznao sam elegantni stas Iride. Koračala je polako, kao da je umorna, sa pijačnom korpom preko ruke, zaustavljajući se pred svakim izlogom, dok joj se na licu čitalo nezadovoljstvo kakvo ispoljavaju osobe koje žele da pazare, a ne mogu. Ubrzao sam korak, stigao je, malo sam je pratio. Bila je uvek ista ona Irida koja mi se veoma dopadala; ali, bila je umorna, loše obučena i zapuštena; ipak, nežne i tamne kovrdže koje su joj senčile nežan potiljak ponovo su me ispunile osećanjem koje sam prema njoj nekada gajio. Stajala je sada pred izlogom nekog trgovca obucom, zamišljeno gledajući u par belih cipela; oborio sam pogled i shvatio zbog čega: na nogama je imala patike, ma šta govorim, dve stvari potpuno bez boje i oblika. Odjednom sam joj šapnuo na uvo: – Zašto ti Enriko ne kupi te cipele? On ima novaca. – Kao da ju je pčela ubola, tako se besno okrenula. Ali, odmah me je prepoznala i ne osmehujući se: – Da, Enriko... malo sutra će mi ih kupiti. – A zašto?... njegov otac je bogat. – Da, ali on ne želi očev novac... hoće da živimo od onoga što on zaradi... a ja moram da mu budem sluškinja. – Sve u svemu, bila je nezadovoljna, ali ozbiljna. Zatim me je zamolila da je otpratim do kuće, pa sam uzeo korpu i pratio je.

Stanovala je u jednom stančiću od dve sobe i kuhinje, u jednoj ružnoj kućerini u jednoj ulici koja je izbijala na Ulicu Kandia. Enriko je tu doneo nešto svog nameštaja, iz vremena kada je bio student: svaki komad od gvozdениh cevi, crn i hladan, tako da je izgledalo da se nalazimo u ambulanti neke bolnice. – Tvrdoglav je, – reče, istresajući na kuhinjski sto ono što je imala u korpi, – da se ne može reći... ja mu

stalno ponavljam: izmiri se sa ocem, reci mu da moraš da studiraš: on će te zlatom prekriti... ali, da: on odgovara da za mene njegov otac ne treba da postoji... a međutim postoji, i te kako.

Zatim je počela da trebi boraniju, sedeći, raširivši noge i ništa ne govoreći. Prišao sam joj i rukom je uhvatio za lice, govoreći: – Znači, Iride, vredelo bi da si onda nastavila sa mnom, zar ti se ne čini? – Uperivši pogled u mene, nastavila je kao da je nisam ni dodirnuo: – I, onda, uvek sam sama; on ima nekoliko prijatelja, ali razgovaraju o stvarima koje me ne zanimaju... možeš li da zamisliš? Za godinu dana otišli smo možda svega dva puta u bioskop; samo plačem; čak sam i poružnela. – Za to vreme približavao sam njeno lice svome i ona mi je govorila gotovo pred usnama: – Kakav je ovo život? Ako ovako nastavi, jednog dana ću ga ostaviti i vratiću se svojoj kući... i tamo sam se mučila, ali sam bar znala da moj otac nema novac i da mi ga ne može dati. – Sada su se naše usne gotovo dodirivale. – Znaš li, Mario, da si mi se uvek sviđao, – reče ona najzad, uzdahnuvši.

Eto tako. Na kraju, rekoh joj da bih želeo da se s njom venčam, da potrpa svoje rite u kofer i dođe sa mnom. Hoćete li verovati? Stajala je neko vreme neodlučna, oborena čela, čvrsto se držeći za uzglavlje bračnog kreveta kao brodolomnik za olupinu. Nije oklevala zbog Enrika, već zbog novca njegovog oca; računala je na njega, za njega je založila svoj život; pravo seljanci, kakva je bila, bilo je mučno da ga se nepovratno odrekne. Zatim se odlučila, ljuteći se. Otišla je do stočića, pored prozora, na kome su se nalazile Enrikove knjige i papiri i samo jednim pokretom počistila sve stvari na zemlju i zatim počela da rita nogama papire i knjige i najzad, iscrpena, spustila se na stolicu i počela da plače, zarivši lice među dlanove. Shvatio sam da se odrekla; i još jednom mi se dopala, zbog svoje iskrenosti. Kasnije, mirno, spakovala je kofer, napisala oprostajnu ceduljicu, vratila na mesto knjige i papire i potom smo otišli.

Ako sada želi neko da nas vidi, može doći k nama u Ulicu de Vašelari, gde stanujemo. Ovog trenutka zaposlen sam i zarađujem onoliko koliko mogu, ali to je prava zarada, koja ne podrazumeva oca koji bi me mogao izdržavati. I možda ću sutra biti nezaposlen, ali biće

to prava nezaposlenost, i ona bez ikakvog podrazumevanja. I kada kupim Iridi par cipela, to su prave cipele, iako skromne, nisu lažne cipele, surogat onih mnogo lepših koje bih mogao kupiti novcem bogatog oca. Sve u svemu, Iride i ja se ne igramo Indijanaca, kao Enriko; mi smo pravi Indijanci.

Irenina sreća

Kada u Rimu za neku devojkicu kažu da zaudara, to znači da je ona kao ne sasvim sveže meso, koje ima izvestan neugodan miris. Zaudara: to jest, sposobna da zbog svojih šććara odbaci svake obzire, iako šććar krije kao zmija noge. Za Irenu, na primer, cvećarku koja ććitav dan provodi meću ružama i krinovima u svom duććanu na Monte Marioli, ko bi rekao da zaudara? A ipak je tako i ja za to imam dokaze, i kaŕem to da bih rekao da izgled vara i da mnoge devojkice, namiguše i razuzdane, svim farbama prefarbane, mogu biti ozbiljne; dok druge, nefarbane, koje ne namiguju i hodaju skrušeno i oborena pogleda kao da idu na misu, ove, kada ih ććovek bolje zagleda, ah, ah, ima da otkrije mnoge stvari.

Ulica Arkimede, koja vijuga svuda oko Monte Parioli, predstavlja iskušenje za jednu devojkicu. U Ulici Arkimede postoji neki naroććiti vazduh, i treba reći da ga ŕene osećaju iz daleka, pošto se ovde sakupljaju iz svih delova Rima. Ali ŕene su kao kameleoni, koji primaju boju mesta gde se nađu, i kada jednom u Ulici Arkimede nađu stanććić, da ne kaŕemo mesto za deranje ŕrtava, tu poććnu da ŕive i obavljaju svoje poslice, vidiš ih kako se od jutra do veććeri menjaju; ććak ni najzagriŕenije Trasteverinke nećeš više prepoznati i gotovo ććeš ih smatrati strankinjama. Ta Ulica Arkimede je ulica za Amerikance, koji tu imaju stanove udešene po ameriććkom uzoru, ameriććke barove, ameriććke hotele, ameriććke trgovine i sve ostalo po ameriććkom uzoru, od natpisa napisanih na njihovom jeziku do mirisa njihovih cigareta i njihove kuhinje, od ogromnih automobila koji zakrććuju saobraććaj do plavih deććaka koji, obuććeni kao crvenokošćći, jure gore-dole po ploććnicima. U Ulici Arkimede ććak je i mlekar, istovarujućći sanduke sa bocama iz centralne mlekare, u stanju da kaŕe »okej«, umesto »u redu«; ććak i barista, još pre no što otvoriš usta, pitaće te »kofi?« što znaćći kafa.

U toliko više cenio sam Irenu što je ostala kakva je bila, u toj ulici gde su svi dobij ali ameriććki izgled, ććak i maććke i psi. Crnomanjasta, s neuredno mušććaraććki podseććenom kosom, kao ććestita devojkica koja

bi htela da ide u korak s modom i ne ume, lica bledog i bez pudera, usnica crvenih bez ruža, očiju crnih bez šminke, ruku dugačkih i belih koje su umele da raspoređuju cveće, bez laka na noktima, Irene je izgleda smatrala pitanjem časti da ostane ono što je bila, jednostavna rimska devojka zdravog razuma. Čak, kada sada ponovo o tome promislim, prvi put smo se složili baš razgovarajući o životu na Pariolima. I ja sam bio zaposlen kao trgovački pomoćnik, u jednoj trgovini torbama i krznima na Trgu Euklide, a jednog aprilskog dana naišao sam do Irene po buket cveća koji je moj gazda hteo da stavi u vazuu na tezgi. Od jedne stvari do druge, ćaskajući, najzad sam je upitao šta misli o svim tim Amerikancima. Ona sleže ramenima: – Amerikanci? Ne ćujem ih i ne vidim ih. Ja sam cvećarka, dolazim ovde ujutro, odlazim uveće. Ako počnu engleski, kažem im da ne razumem. Ako su nasrtljivi na italijanskom, pretvaram se da ni to ne razumem. – Od ovih reći, može se reći, počeo je naš odnos.

Prošlo je nekoliko meseci i verili smo se. Ili, taćnije, hoću reći da mi je posle nekoliko šetnji poljima oko Akva Aćetoza i nekoliko večeri u bioskopima, Irena rekla da me želi predstaviti svojim roditeljima; i ja sam predlog shvatio kao znak da me ona smatra za verenika. Ipak, izgledaće neobićno, ali baš posle posete Ireninoj kući, ja sam počeo da o njoj drukćije mislim; i shvatio sam da zaista nije prilika da se razgovara o veridbi.

Irene je stanovala u jednoj od onih tamnih i zapuštenih kućerina u okolini stanice. Sećam se da sam, pošto sam trkom, gotovo u mraku, prešao ni sam ne znam uz koliko stepenica po ružnom i smrdljivom stepeništu, ćim mi je Irena, elegantna, svetla, ćista, otvorila, morao da pomislim: »Ma gledaj samo kako je lepo obućena... u jednoj kući kao što je ova«. Kontrast je kasnije potvrđen još jednom u kući. Stan je bio star, bez svetla, go i prljav; sobe su smrdele i izgledale kao pećine. Prateći je, dok me je, sva lepršava, vodila kroz hodnik, zapazio sam jedan vlažan nužnik, tesan, zamurdaren, da se ćovek uplaši od njega, i nekakvu kuhinjicu koja je izgledala gotovo gore od nužnika, bez ijednog lonca i ćaršava, ugašena i mraćna da ćovek pomisli kako se tu godinama nije kuvalo. Irene me je uvela u salon i za trenutak gotovo

da se nisam snašao, pošto je soba bila prazna, bez nameštaja, sa poderanim papirnim tapetima koji su visili sa zidova. Zatim, iza luka, opazio sam grupu od dve fotelje i jednog divana, pohabane, sa naslonima pocrnelim od upotrebe; i video sam da s jedne strane sedi Irenina mama, a s druge otac. Radio je bio upaljen; otac, čovek star koji je nekada morao biti debeo, a sada je izgledao kao naduven džak, sa licem bolesnog i polumrtvog čoveka, zatvorenih očiju slušao je neku nametljivu muziku. Pred njim, na jednom stočiću, primetio sam jednu okrnjenu tacnu punu pikavaca. Mati je bila mlađa i, iako je imala sedu kosu, iznenađivala je nekom neodredivom morbidnošću tela, crvenilom i svežinom obraza, drskošću u očima. Seo sam na ivicu jedne stolice; treba reći da mi je lice odavalo čuđenje zbog siromaštva kuće, pošto je mati odmah počela da mi govori o činjenici da su veoma siromašni i da u kući jedino Irene zarađuje, a, zna se, plata jedne trgovačke pomoćnice nije nešto veliko. Otac nije ništa govorio, slušao je radio; Irene i mati razgovarale su o njemu pred njim, kao da nije prisutan. Rekle su da je bio opštinski činovnik i da je sada u penziji. Rekle su da čitavog dana ništa ne radi, sem što sluša radio i, za toplih sati, od dva do četiri, šeta ulicama oko stanice. Rekle su najzad da je podetinjio, baš tako, kao što vam ja kažem: – Ništa više ne shvata, podetinjio je. – On, pak, čini mi se da nije baš sasvim podetinjio, pošto se na ove reči trgao i primetio: – Ko vam kaže da se ne pretvaram da sam podetinjio? – Irene mi se osmehnula, kao da se izvinjava. A ja sam jedino mogao da je gledam kao da sam je tada prvi put video.

Sedela je preda mnom na jednoj visokoj stolici, prekrstivši noge, i tako sam mogao da je razgledam od stopala da glave. Imala je lep par finih cipela sa visokom potpeticom i najlon čarape; zatim je na sebi imala kostim iz dva dela od sivog, izgleda engleskog, štofa. Jakna joj je bila otvorena i na razvijenim grudima isticale su se čipke lepe bele košuljice. Gotovo ne misleći, primetio sam: – Večeras si veoma lepo obučena. – Ona ništa nije odvratila, ali je umesto nje odgovorila mati naivnim glasom: – Zar nije lepo obučena? Poklonila joj je to jedna gospođa iz Ulice Arkimede kojoj je ona uvek nosila cveće. Pošto je menjala stan, htela je da joj nešto pokloni. – Zbunjen, pogledao sam Irenu u oči: slobodne, otvorene, čedne. Bio sam pokoleban, zatim sam

oborio oči i primetio da na malom prstu ima prstenčić, koji je izgledao kao zlatan, sličan burmi. Zatim je ona pomakla ruku i video sam tada da je prstenčić imao iskovan ukras okrenut ka dlanu, a u ukrasu se nalazio jedan plavi kamen, možda tirkiz. Uzviknuo sam: – Vidi, kakav ti je to prsten?... nikada ti ga nisam video. – A mati, hitra: – Nećete verovati koliko je Irene srećna... taj prsten našla je pre neki dan na pločniku, dok je išla u dućan. – Otac, kao da se u tom času probudio, na ovo reče: – Meni se takva sreća nikada ne dešava... vučem se, korak po korak, ovim pločnicima oko stanice i nalazim samo ove pikavce. – Jeste li me shvatili? Bili su toliko siromašni, da je otac sakupljao pikavce koje je zatim stavljao u onu okrnjenu tacnu na stolu; a ipak je Irene, što se tiče haljine, cipela, čarapa, košuljice i ostalog što se nije videlo, a da ne govorimo o prstenu, imala na sebi, recimo skromno, vrednost od sto hiljada lira. Mati je bila uporna: – To je kao četvorolista detelina, neko te četvoroliste nalazi čitave bukete, a neko ne nađe ni jedan jedini... Irene uvek nešto nađe... zar pre nekoliko dana nije u crkvi na klupi našla lepu šarenu svilenu maramu? Htela je da je ostavi, pa se onda predomislila... onome ko je izgubio svejedno je, ko zna koliko ih ima. – Irene se pretvarala da nije čula i ljutito reče ocu: – Sada bi hteo da ljudi po veruju kako si primoran da skupljaš pikavce... istina je da ti je to strast i niko te od toga ne može odučiti... ja ti donosim cigarete. – A otac: – Da, ali ja ne mogu da pušim američke cigarete... isuviše su jake za mene... Paklica koju si mi pre nekoliko dana donela, eno je tamo, netaknuta. – Ovaj odgovor, ne znam zašto, nije se svideo Ireni koja je iznenada ustala i, ispršivši se, kao da hoće da se oslobodi nekog velikog tereta, reče: – Dobro, mi idemo u bioskop... do viđenja, tata, do viđenja, mama. – Ovlaš sam se poklonio i pošao za njom napolje.

Na ulici sam ćutao, a moja mrzovolja bila je tako jasna da je ona, posle nekoliko koraka, uzviknula: – Ali, možeš li reći šta ti je? – Odgovorio sam vrlo hladno: – I sama znaš šta mi je... tvoja haljina, tvoje cipele, tvoja košuljica, tvoj prsten ne liče mi na stvari cvećarke koja zarađuje trideset hiljada mesečno. – Ona je odmah mirno odgovorila: – Ako mi ne veruješ, rastanimo se odmah i nećemo se više viđati. Zaprepašten, primetio sam: – Hej, kako to govoriš s visine. – A

ona: – Hoću da mi se veruje... bez poštovanja ne može biti ni osećanja... ako me ne poštuješ, kakva smisla ima da budemo zajedno? – Sve u svemu, priterala me je leđima uza zid; i meni se danas čini da je ona te večeri gotovo želela da se rastanemo, možda zato što je shvatila da sam sve razumeo, pa je želela da prekine odnos kada je još bilo vremena da se to uradi ponosno i bez štete. Ali, ja sam se još osećao vezan uz nju i požurio sam da je uverim: sve je bio jedan veliki nesporazum. Ona uzdržano zaključila: – Sirota sam, istina je, ali zbog toga ne činim neke stvari.

Eh, baš zbog toga, činila je Irene neke stvari. Sledećih dana, u svakom slučaju, sve je nastavilo da se kreće istim putem, to jest od zla na gore. Čas je to bilo zbog ogrlice koja je meni izgledala zlatna, dok je ona tvrdila da je lažna i da ju je debla u zamenu za buket cveća od neke starlete koja je stanovala u Ulici Arkimede; čas zbog komada štofa koji joj je poklonio predstavnik firme pod uslovom da mu ona plasira štof među svojim mušterijama; čas zbog kišobrana, dobijenog na lutriji; čas zbog para rukavica, koje je firma poklanjala kao reklamu. Ali, naj snažniji utisak ostavljao je na mene veliki broj predmeta koje je Irene nalazila na ulici, ili u lokalima, ili u trgovini. Bila je srećna, sve u svemu, toliko srećna da je čovek morao da pomisli kako nju sreća služi ne samo malo, nego čak dosta, čak u svemu. Postojao sam besan i zbog bezočnog lica kojim mi je mama objašnjavala ovu Ireninu sreću i mislio sam da su u toj porodici svi složni, otac, mati i kći. Ali danas, posle mnogih razmišljanja, zaključio sam ipak da roditelji veruju Ireni, ne toliko što su laži koje je ona nizala možda verovatne, koliko stoga što su želeli da joj veruju. Tako kao što neki bolesnici, koji znaju da su bolesni, ako im neko kaže da su zdravi, radije veruju u to, zato što je bolje verovati nego ne verovati.

Evo kako se sve završilo. Jednog jutra navratio je k meni u dućan jedan američki filmski glumac koga sam poznao iz viđenja, jedan crven čovečuljak, sav pegav, plavih iskričavih očiju, kao u pijandure. Odabrao je jednu tašnicu od krokodilske kože, jednu od najfinijih, govoreći da je to poklon i ispričao mi je čak da je on u svom selu išao u lov na krokodile i da ih je poubijao ni sam ne zna koliko. Otcepio

sam ceduljicu s cenom, spakovao sam tašnu u jednu lepu kutiju, on reče »okej« i popeo se u svoj luksuzni žut automobil, pozdravljajući me rukom. Te iste večeri imao sam sastanak s Irenom, posle zatvaranja dućana, na autobuskoj stanici, u Ulici Marteli. Izdaleka, kako sam se uputio ka autobuskoj stanici, video sam Irene pod jednim lampionom i zastao mi je dah u grlu opazivši joj preko ruke tašnicu. Kao da je u meni nešto prepuklo; žica koja se u meni već bese istrošila, sasvim se prekinula. Odmahnuo sam joj rukom u znak oprostaja i zatim joj okrenuo leđa, zavivši u Ulicu San Valentino. Nisam hteo da je primoravam da izmišlja uobičajenu laž, niti da budem primoran da je osramotim, pošto sam poštovao i sebe i nju. A ona mora biti da je ovo shvatila, pošto se nije pomakla, nije me pratila, niti mi se od te večeri ikad više javila.

Kasnije sam saznao da je baš krenula s tim glumcem, da stanuje s njim u jednom elegantnom stančiću, stalno na Monte Parioli. Izvesno vreme nisam je sretao, ponajpre stoga što sam se sa Trga Euklide penjao ka Aleji Parioli izbegavajući Ulicu Arkimede. Onda sam je ponovo video jednog daha u centru. Prelazio sam preko Ulice del Korso, kad me, za malo, jedan auto, dolazeći iz Ulice Kondoti, nije zgazio. Besno sam se okrenuo i video Irene za volanom, gledala me je onim svojim crnim lepim očima, ozbiljna kao i uvek, skromno obučena. Pogledali smo se za trenutak i ja sam hteo da je upitam: – Irene, gde si našla ova lepa kola? Napuštena pred tvojom kućom? – Ali, uzdržao sam se: još sam je voleo. Na ruci koja joj je stajala na volanu, primetio sam zlatni prstenčić koji je i ovog puta izgledao kao burma; i, istinu govorim, iskreno sam se ponadao da je to zaista i da nema nikakvog ukrasa okrenutog ka dlanu. Zatim je ona pogled s mene skrenula na svetlost semafora, auto je ušao u promet Ulice Del Korso i udaljio se.

Oproštaj od selendre

Oni filmadžije, ko će znati zbog čega, iako im je čitava selendra Gordiani stajala na raspolaganju, kada su počeli da snimaju film, umesto da iskoriste prave barake, podigli su jednu potpuno novu baračicu, po pravilima umetnosti, na sredini poljane. Pa treba li film da govori istinu ili ne treba? Ako treba da je govori, onda je trebalo podići baraku kako su oni u Gordianiju gradili pre mnogo godina: bez podizanja nivoa zemlje, tako da kada pada kiša voda ulazi unutra unoseći blato i gliste; bez nužnika, pošto postoji javni nužnik nasred čistine; bez kuhinje, pošto se može kuvati i na buretu od benzina; od samo jednog reda šupljih cigala ili, još gore, od ćerpiča mešanih sa slamom, po kojima preko leta vrvi gamad. Napravili su, međutim, uglednu baraku, i da su sve barake u Gordianiju kao ta tamo, Gordiani danas ne bi bila takva apsana kakva jeste. U Gordianiju, ispred baraka letvicama je ograđeno malo zemlje. Iza tih letvica radi se sve: pere se rublje, kuva se, ljudi se umivaju, obavljaju se kućni poslovi, razgovara se.

I oko njihove barake bila je podignuta ograda od zove. Ali, potočića prljave ili od sapunice bele vode, gomile krpa i starih cipela istrunulih i buđavih, oguljenog noćnog suda iz koga raste metvica, dečjih pelena prostrtih zbog sušenja preko žice, slomljenog, porcelanskog tanjira koji beo viri iz blata i mnoštvo sličnih stvarčica nisu tamo stavili; a i kako bi to mogli? Život ih tamo stavlja, film to nije u stanju. I kako da se obnovi ružičasti, pocrneo i izljuspan malter na barakama sa onim natpisima »Nećemo rat. Živeo Staljin. Dole Nemci«, koji, od silne kiše, blede na zidovima kao mastilo na upijaču? U njihovoj kućici, razume se, bile su nagomilane stvari u barakama uobičajene: bračna postelja i krevetić za decu, kredenac sa slikama svetitelja, dve slamne stolice i tako dalje. Ali, te su stvari stajale tamo bez života, kao kod starinara; sa čitave milje daleko videlo se da u tim krevetima nikada niko nije spavao, da je onaj kredenac bio prazan, da se pred onim slikama svetitelja nikada niko nije molio. A miris baraka, mislim miris jednog dnevnog jela, čorbe ili testa sa sosom, izmešanog

sa mirisom sna, prljavog rublja i dima, taj miris kako bi mogli da reprodukuju? Ali, da, zaboravljao sam da film nema mirisa.

Da bi film izgledao što verodostojnije, iznajmili su nekoliko mladića iz Gordianija i samo jednu devojkicu. Mladiće su odabrali među najstasitijim, u redu, iako, da pravo kažemo, zbog izglednosti, cverglani su u ovoj selendri češći od atleta; a među ženskinjem odabrali su Đuliju koja je, ne kažem to zato što je moja verenica, lepša od ostalih, pravi i istinski izuzetak. Nije da u varošici nema lepih devojaka; ali, mnogo rade i ne neguju se i njihova lepota više se oseća nego što se vidi. Đulia, pak, zbog toga što je bila jedina kći u majke udovice, a mati, koja je radila kao vešerka, satirala se zbog nje i nije dopuštala da joj bilo šta usfali, Đulia je, dakle, izgledala baš kao gospođica. Visoka i uspravna, glatka lica, negovanih ruku, a najviše se od ostalih devojaka razlikovala po kosi, i to ne samo zato što joj je bila riđa, što je retkost u Gordianiju, već i zato što joj je uvek bila čista, vazdušasta, laka, sjajna, suprotno od njenih drugarica koje su izlazile neočešljane i prljave. Đulia je negovala kosu: često, prolazeći ispred njene barake, mogao sam je videti kako se češlja ispred prozora, s profila, zadubljena i zaokupljena kao mačka koja gladi dlaku. Sad, ponavljam, zašto su odabrali Đuliju kao tipičnu seosku devojkicu? To je isto kao da su fotografisali šljivu koja je stajala pred njenom barakom, punu, u proleće, belih cvetova, kao tipičnu za Gordiani, dok svi znaju da sem te šljive u Gordianiju nikada nije viđeno jedno čestito drvo, tako da pojedinci, koji su bili ratni zarobljenici, kažu da ova selendra, takva kakva je, liči na koncentracione logore, s razlikom što su oni bili čišći.

Ja nisam hteo da idem na snimanje, zato što sam radio kao mehaničar u jednoj garaži u Ulici Kazilina i nije mi se isplatilo. I čak sam, u početku, bio nezadovoljan što je Đulia tamo radila, pošto film, koji je trebalo da opisuje život nas iz Gordianija, koliko sam shvatio prisustvujući snimanjima, nije govorio istinu ne samo o baraci koja se razlikovala od naših, već i o ostalom. Ostavimo na miru glavnu glumicu koja je u selo dolazila sa vizonovim krznom prebačenim preko prugaste haljine; i glavnog glumca, gojaznog mladića, bokova

tako širokih kao da je bik, da se s milje daleko videlo da nikada nije radio; ali, priča o njihovoj ljubavi, koja je počinjala u selendri, a završavala se, posle pobeđe na sportskoj prognozi, u jednom stanu na Pariolima, nije mi bila ubedljiva. Baš mi je neka veština pobediti na sportskoj prognozi! Trebalo bi prikazati nekog iz Gordianija koji je na Parioli stigao ličnim radom.

Promenio sam, međutim, mišljenje kada sam jedne večeri, ćaskajući o svemu i svačemu sa snimateljem, saznao da će tu baraku koju su podigli na sred poljane, kada jednom film bude završen, prodati. Cena: četrdeset hiljada lira. Pravo da kažem, u trenutku kada sam to saznao, gotovo da sam dobio vatru. Nešto od svoje uštedevine, nešto od Đulijine, bio sam u stanju da sastavim četrdeset hiljada lira; nameštaj smo već imali, nalazio se u skladištu jednog prijatelja; bio je april, mogli bismo se venčati kroz mesec dana, najviše dva. Govorio sam o tome sa Đulijom; i ona, najzad, s pola usta reče da se slaže: takva je ona bila, nikada se nije zagrevala, uvek mirna i kao rasejana, bez oduševljenja. Ipak je dodala: – Nadajmo se da ćemo i mi, kao ličnosti u filmu, pobediti na sportskoj prognozi i moći da, kao oni, iz tvoje barake pređemo u stan na Pariolima. – Nisam obratio pažnju na ove reči; i, svakako, rdavo sam učinio. Đulia me zatim predstavila nadzorniku; i, sve u svemu, još se stajalo na pola filma, a ja sam već položio kaparu i baraka je, da tako kažem već bila moja.

Eto kakav je čovek. Nije u stanju da samom sebi pomogne, zadovoljava se što može dalje da životari. Ali, čim mu se učini da radi nešto za drugoga, na primer za buduću ženu, odmah postaje ambiciozan, odlučan, pun preduzimljivosti. Tako i ja: pošto sam položio kaparu, odmah sam počeo marljivo da radim, stalno s onom mišlju u glavi: pred ženidbom sam, moram zaraditi novac. Napustio sam garažu i s jednim prijateljem otvorio sam radionicu, malu ali našu i ovu u Ulici Kazilina. Bila je to stara zamisao, ali dosad, zbog lenjosti i odsustva hrabrosti, nikada je nisam ozbiljno shvatio. Ovog puta hteo sam da rizikujem i, za čudo, poslovi su odmah krenuli veoma dobro. Radio sam preko čitavog dana kao lud, a kada sam se vraćao u Gordiani nalazio sam još snage da se do vučem do poljane gde su, pod

svetlošću reflektora, filmadžije nastavljale snimanje do kasno u noć. Bila je stalno ona ista baraka koja nije ličila na one u Gordianiju; ista priča koja se nije mogla desiti u Gordianiju; iste ličnosti koje u Gordianiju nikada nisu viđene; ali sada sam znao da ću uskoro otići da živim u toj baraci sa Đulijom i taj film gotovo da mi nije izgledao tako lažljiv. I kada se na vratima barake, pod reflektorima koji su svetleli kao da je dan, dok je reditelj vikao: »Tišina, snima se«, pojavljivala moja Đulia sa lepom kosom bakrene boje rasutom preko ramena i licem pokrivenim šminkom zbog koje je izgledala još lepša, ja sam zamišljao da već stanujem u baraci i da vidim upravo Đuliju koja se pojavljuje da bi mi došla u susret kada se vraćam s posla.

Dobro. Film se već bližio kraju u kome se vide dvoje glumaca kako se opraštaju od Gordianija i preseljuju se na Parioli; da bismo proslavili dvostruki događaj, završetak filma i prenošenje vlasništva barake, odlučili smo da napravimo svečanu večeru u Đulijinoj kući. Bila je subota, oni sa filma trebalo je da rade do večeri; kad budu otišli, sešćemo za sto, nazdraviti svadbi, i kasnije, tako mi se bar dopadalo da zamišljam, Đulia i ja zagrljeni, pod svetlom meseca otići ćemo da razgledamo našu baraku nasred poljane, najzad slobodnu i stavljenu nama na raspolaganje. Tačno u pola devet, dakle, otišao sam u Đulijinu baraku, sa bocom dobrog vina pod miškom. Đulijina mati nije bila kod kuće, ali nije mogla biti daleko, pošto su ulazna vrata bila otvorena. Pošto sam nekoliko puta pozvao i kucao, skupio sam hrabrosti i ušao.

Đulijina baraka nije se razlikovala od ostalih u selendri, ali kada bi čovek stupio unutra, primećivao je razliku. Ovde je sve bilo u redu, čisto, uglačano, prašina očišćena, udešeno s onom ljubavlju za koju su samo žene sposobne. Postelja u kojoj je Đulia spavala sa majkom imala je dva čista jastuka i jedan lep crven pokrivač; među gvozdenim ukrasima na naslonu bila je zadenuta grančica blagoslovene masline. Na kredencu se nalazio izvezen prekrivač; a iznad njega, lepo poređane, Đulijine četke i češljevi. Na podu se nalazio tepih; na prozorčetu dve zavesice s plavim kružićima i mnoštvo saksija sa cvećem. Miris se nije osećao, pošto je kuhinja bila napolju, u jednoj kolibici; ili, tačnije, osećao se lak lep lični miris Đulije. Oneraspoležio

sam se, videvši da stočić pod prozorom nije bio postavljen; i tog trenutka pomislio sam da sam pogrešio i da je večera zakazana za dan kasnije. Zbunjen, držeći bocu pod miškom, obrnuo sam se po sobi: pogledao sam su u ogledalo, zatim sam sa četke skinuo kosu koja je tamo ostala i namotao je oko kažiprsta, Čvrsto, da je ličila na bakarni prsten. Ali, privlačila me je postelja: tamo je spavala Đulia. Podigao sam jastuk i pomilovao savijenu košulju. Osetio sam nešto čvrsto, pretražio sam i našao jednu kutijicu. Ne znam zašto, pomislio sam da će to biti poklon za mene, za to večer; i otvorio je. Nije bio poklon za mene; bile su dve minđuše sa tirkizima. Ali nisam imao vremena da se divim, pošto sam začuo Đulijin glas koja je razgovarala sa majkom, u kolibici gde je bila kuhinja. Na brzinu sam vratio kutiju pod jastuk. Zatim je ušla Đulia.

Odmah sa praga odjednom reče: – Žao mi je Luidi, ali večeras ne mogu ostati s tobom. U Rimu priređuju oproštajnu večeru, zbog završetka filma, pozvali su me, ne mogu izostati. Htela sam da ti javim, ali bio si u radionici i tako nisam mogla. – Ja ništa nisam rekao, ali moje lice mora biti da je bilo izražajno, pošto se ona, sasvim iznenada, razdražila i dodala povišenim, gotovo ljutitim, glasom: – A, zatim, više volim da ti sad kažem, nego da nastavljamo ovu komediju: nismo stvoreni jedno za drugo, i biće bolje da se više ne viđamo. Biće mesec dana kako o tome mislim, trebalo je da ti to odmah kažem, znam to, da ne bi kupovao baraku. – Tog časa sam se trgao, kao da sam hteo reći: »Šta me briga za baraku«. No ona je pogrešno shvatila i na brzinu zaključila: – Nemoj se plašiti, međutim, već sam razgovarala sa nadzornikom i, ako hoćeš, možeš dobiti kaparu natrag. Ja, pak, da sam na tvom mestu, zadržala bih baraku, na kraju krajeva to je dobar posao i sutra uvek možeš otići da tamo stanuješ. Tako mi je sada ona davala i savete, pripremajući se, kao ličnost sa filma, da se preseli na Parioli; savetovala mi je da zadržim baraku: nikad se ne zna... Oči su mi bile pune suza i hteo sam da odgovorim: »Da, baš mi mnogo treba baraka«, kada sam primetio njen uznemiren pogled kako preko mene gleda na postelju. Shvatio sam, otišao do uzglavlja, uzeo kutijicu sa minđušama i pružio joj, govoreći: – Ovo si tražila, evo ti. – Ona je za trenutak

zastala bez reči, držala je kutiju u ruci i posmatrala me. Zatim se okrenula i izašla iz sobe.

Izašao sam i ja. Na asfaltiranom drumu koji na dva dela deli Gordiani, stajao je automobil pomoćnika reditelja, pola žut a pola crven. Bilo je mračno, pošto u Gordianiju nema mnogo fenjera, ali, ne znam kako, boje automobila presijavale su se u tami, kao da su fosforescentne. Auto je iznutra bio osvetljen i pun ljudi. Video sam Đuliju kako se uputila ka automobilu, ne žureći, stavljajući uz put minduše, najpre jednu a zatim drugu, sagnuvši glavu na rame. Učinilo mi se da su je dočekali razdragani glasovi. Zatim je auto krenuo i otišao, dugačak i obojen, izvlačeći svojim svetlom iz mraka, kako je odmicao, niske barakice i ograde u selendri.

Posmatrao sam ga kako nestaje na drumu, a onda sam i ja krenuo, ali na drugi kraj, ka autobuskoj stanici za Rim. Na baraku, na kaparu, čak da se oprostim od svojih, setio sam se dan kasnije. Ono što sam sada želeo, bilo je da napustim selendru što pre, da bih se oslobodio utiska da sam isto, kao što je mislila Đulija, što i one barake, ona beda, ona usamljenost. Svojim neželjenim potcenjivanjem, Đulia je ubila ljubav i probudila u meni samoljublje: samo da ne provedem tu noć u Gordianiju, bio sam u stanju da spavam na nekoj klupi u javnom parku. Ali, imao sam zeta koji je živeo u Ponteu, pa sam odlučio da odem k njemu. U autobusu bila je uobičajena gužva i nestrpljivi kondukter mi reče: – Kreći napred, momče, kreći napred. – Pomislio sam da bi to mogla biti čestitka, da sam momčić kao što je on govorio, da treba da krenem napred i da pred sobom imam još mnogo godina da proživim, daleko od selendre.

Mamina maza

Prvu gumu nisam probušio ja nego sudbina koja me je, da tako kažem, povela za ruku, iznenadivši me. Kao i obično nezaposlen, jednog popodneva silazio sam niz Aleju Parioli ka Akva Ačetoza, kad u jednoj bočnoj ulici primetih zaustavljen automobil. Primetio sam ga, pošto sam lud za automobilima: neki luksuzni auto, neka trkačka kola, ili neki automobil strane marke ponekad me zanesu, pa ih po smatram i proučavam njihove osobine po sat i više vremena. Ovo su bila sportska kola, dugačka i široka, kabriolet s pomičnim krovom, sa velikim koferom i odeljenjem za prtljag, vatreno crvena, sa njuškom punom niklovanih zuba zbog kojih su ličila na nekakvog tigra. Kako me je ovaj snažni automobil očarao, prišao sam mu i prvo što sam ugledao bila je jedna izduvana guma. Pomislio sam: »Eto šta znači kad se kaže: probušena guma. Neko drugi na mom mestu iskoristio bi ovu priliku«. Baš tog trenutka iz jedne od susednih palata izašao je jedan debeo i plav mladić sa vindjaknom i tesnim pantalonama, otvorio vrata i hitro se popeo. Podstaknut simpatijom, javio sam mu se i rekao: – Hej, psss, psss, guma vam je probušena. – On je odmah izašao, pošao da pogleda, rekao mi nešto na stranom jeziku kao da mi zahvaljuje i zatim počeo da skida točak. Ja sam ostao pored otvorenih vratiju i oko mi je slučajno palo na fotografski aparat ostavljen na sedištu. Za tili čas uzeo sam ga i udaljio se; on je francuskim ključem odvijao zavrtnje sa točka tamo s druge strane tih tako dugačkih kola i nije me video. Bežeći, ipak sam pomislio: – Ovo je, dakle, poklon probušene gume.

Sada je trebalo sakriti plen. Odlučio sam da fotografski aparat odnesem kući i da ga stavim pod jastuk, kod uzglavlja postelje. Stanovao sam u kraju oko Ulice Đulia, živeći samo sa mamom koja je odavno bila udovica i, da bismo živeli, snalazila se, jadnica, prodajući cigarete na crnoj berzi. Kako sam ušao u naš taman i zagušljiv stančić, ona je sa kuhinjskog praga opazila svojim budnim okom da žurim da se zatvorim u sobu, krijući nešto, ali ništa mi nije kazala. Kasnije, pak, dok sam jeo, eto, ona izlazi sa fotografskim aparatom u ruci. Predviđajući prekore, zbunjeno sam zabio lice u zdelu. Ali, eto šta

znači mati! Neka strana ličnost ko zna kakvu bi uzbunu napravila: »A gde si ga našao? I kako? I zašto?« Ona, pak, kao prava mati, ograničila se samo da mi mirnim glasom kaže: – Nikakve vajde nećeš imati ako budeš skrivao stvari, daj ih meni. Skrivnica te uvek može odati, mati nikada. – Rekavši to, otišla je u svoju sobu, a sve mi se čini da je još gledam kao da se sve to sada događa: čvrsta, niska rasta, sa šalčetom prebačenim preko ramena, glave velike i sede nakrivljene na jednu stranu; i zaključala je aparat u škrinju, ponavljajući: – Tvoja mama te voli, niko te ne može voleti kao tvoja mama. – Bio sam pogružen, priznajem, i ne toliko zbog aparata, koliko zbog prekora koji sam osećao u njenim rečima: kako sam mogao pomisliti da me mati neće razumeti i da mi neće oprostiti? Ovo je, dakle, bio početak; a od tada, svaki put kada bih nešto digao, donosio sam njoj stvari; a ona ne samo da ih je držala skrivene, već se još i brinula da ih proda, pošto je bila veoma spretna i poznavala je mnoštvo ljudi i znala je vrednost stvari bolje od činovnika zalagaonice.

Bio sam privržen mami, iako sam imao već trideset godina; onaj događaj sa fotografskim aparatom dvostruko je povećao moju privrženost. Eh, mnogo je reči kazano o sinovima i majkama; a u Rimu, da bi im se narugati, sinove kao što sam ja nazivaju maminim mazama; ali, oni koji se rugaju nisu u pravu. Mati i sin stvoreni su jedno za drugo, više nego žena i muž, brat i brat, prijatelj i prijatelj. Sin nema potrebe da govori: mati, koja ga je donela na svet i gledala ga kako raste, shvata ga čim ga pogleda i u tišini mu pomaže; kao što sin tu pomoć u tišini prima, pošto zna da su između njega i majke reči nepotrebne. I za jednu majku sin je uman, lep, dobar, snažan, čak i ako nije takav, čak i kada čitav svet misli suprotno; zar poslovica ne kaže: »I glista je svojoj majci lepa«? Ne računajući, zatim, da mati nastavlja da u sinu gleda dete i dok je golobrad, i kada pusti dugačke brkove; i ovo je velika uteha, pošto ljudi nisu u stanju da shvate da su postali ljudi i, kada bi mogli, rado bi pristali da ostanu deca. A iznad svega, majka, zbog ljubavi koju prema njemu gaji, daje sinu za pravo i prkos celom svetu, možda čak i kada je on, kao što je to bilo u mom slučaju, lopov; jer ona ga jedina shvata i zna zbog čega je ukrao; i, znajući to, pomaže mu da oстане slobodan i bez griže savesti. Ove i mnoge druge

stvari osećao sam u trenutku kada bih, pošto sam čitavog dana jurio za automobilima, uveče dolazio svojoj kući. Izgledalo je to kao da navlačim papuče na noge, silazeći s kreveta: njoj sam davao stvari i ona je odmah odlazila da ih zatvori u škrinju, odlazio sam u kuhinju, ona je pred mene, na sto, iznosila šerpu, ja sam jeo, a ona me je posmatrala. Gotovo nismo razgovarali, sporazumevali smo se pogledom, kao životinje.

Prirodno, nalazeći se između mame i lova na automobile, nisam nalazio vremena za žene. Žene za mene ništa nisu značile i, možda, možda sam ih se čak plašio, pošto sam po prirodi srdačan, pa sam shvatao da bih, pre no što nađem onu koja će mi se dopasti i koja će na mene izliti ljubav kako mi je bilo potrebno, morao da isprobam ko zna koliko njih. Sada sam imao majku koja je na mene izlivala ljubav bez proveravanja, neposredno; zašto bih se morao petljati sa ženama? Ali, zna se, kada neko ne traži žene, onda je na njima da njega traže. Nedaleko od moje kuće, u Ulici Vittorio, nalazila se jedna razrađena trgovina, vlasništvo dvoje starih. Ovo dvoje starih kasno su dobili kćer Đezuinu, koja je možda zbog toga ispala ružna, šantava i bolešljiva. Moja majka, koja je bila prijateljica Đezuinine mame iz vremena kada su bile devojčice, svraćala je u dućan i zbog svojih malih trgovina i često je prirodno navodila razgovor na mene; tako me je dvoje starih blagonaklono gledalo, kao kakvog veoma dobrog sina koji, na žalost, nije imao sreće i nije nalazio posla; Đezuina mi je, međutim, uvek izgledala pomalo uzdržana. Onda, jednog dana, prolazeći pored dućana, ušao sam unutra da kupim iglu i malo konca: beše mi se olabavilo jedno dugme. Đezuina je bila sama i reče mi: – Ja ću ti prišiti dugme. – Zatim, dok je udevala konac u iglu, mirno reče da moja majka nije onakva mati ikakva bi trebalo da je, kada me pušta da izlazim sa odšivenim dugmadima. Pošto je udarila na živu ranu, odgovorio sam joj da je malo žena kao što je moja mati, čak da u Rimu nema još jedne takve; ona je odgovorila: – U izvesnim stvarima možda je tako, ali ne što se tiče dugmadi. – Shvatio sam da je ona znala, ali ništa nisam rekao; ona mi se približila, uzela je moj kaput u ruke, zabola iglu i polako dodala: – Pa zar ne shvataš, Đidi, da je rđavo to

što radiš? – Ljutito sam uzvratio: – Rđavo, šta je to rđavo? Ni za kakvo zlo ne znam sem onog što za mene nije dobro.

Ali, bio sam već upecan; i navraćao sam ponovo u dućan, pošto mi se dopadalo da je posmatram dok šanta iza tezge i skida stvari sa polica isuviše visokih za nju; ili, umiljata i tačna, oborena pogleda sračunava dnevni pazar. Ona je svakako primetila da mi se dopala; i nastavila je kako je započela: nametala mi se svojim savetima. Na kraju, pošto je bilo leto, počeli smo da se viđamo napolju, posle zatvaranja dućana. Šetali smo brbljajući; i ja sam osećao ni sam ne znam šta gledajući je kraj sebe, s rukom u mojoj ruci, dok je povlačila kraću nogu i, obraćajući mi se, okretala ka meni svoje blede lice zasenčeno crnom i lakom kosom. Možda to nije bila ljubav, već nekakva privlačnost u kojoj se mešalo od svega po malo: sažaljenje prema njoj, poštovanje, želja za urednim životom, novina jedne žene koja je prema meni pokazivala istu onu odanost, za koju sam dosad mislio da samo moja mati može ispoljavati prema meni.

Da se razumemo, razgovarao sam o tome sa mamom, pred njom nisam imao tajni. Rekao sam joj da je Đezuina sve znala i da me je osuđivala; ali, da me je volela; da mi je predložila da s njom vodim dućan, kako bih zamenio roditelje koji su već bili i suviše ostareli; da sam i ja, možda, možda, voleo Đezuinu. Kako sam govorio, na licu moje majke video sam da se sve jače pokazuje neki izraz koji mi je teško padao; kao da joj je neko iznenada rekao da ona nije odevena nego naga, i kao da je ona primetila da je to istina, a ona nema ništa pri ruci čime bi se pokrila. Kao haljina bila je ta ljubav koju sam dosad osećao prema njoj i ona prema meni; i sada je Đezuina svojim poukama pocepala tu haljinu, ona je osećala da je Đezuina u pravu, po prvi put je o sebi prosuđivala i, iznad svega, plašila se da ću je ja osuđivati. Na kraju je ipak, oborena pogleda, rekla: – Sine moj zlatni, ti znaš to, za mene će biti dobro sve što ti uradiš... ako si ti zadovoljan, zadovoljna sam i ja. – Sada, ne znam zbog čega, pozeleo sam da mi i ona kaže, kao Đezuina: – Ono što činiš rđavo je, treba da promeniš život, treba da se središ; – ali, shvatio sam da bih na taj način isuviše zahtevao od nje; bilo bi to kao da od nje zahtevam da prizna da nije

bila dobra mati zato što me je štitila, umesto da me je osuđivala. Kao i svako naše veče i ovo se, dakle, završilo u tišini.

Tako sam se verio i nisam više mislio na automobile i, ne znam kako, našao sam se zajedno sa Đezuinom, iza tezge u dućanu. Voleo sam Đezuinu i stalno pokušavao da ubedim sebe da je mnogo bolje prodavati pantlike i klupka konca, nego bušiti gume napuštenih automobila. Ali, nisam bio ubeđen; i često sam se, za tezgom mračnog dućančića, oduševljavao gledajući na ulicu, napolje, žaleći za nekadašnjim danima, za uličarskim životom, za bekstvom i trkom posle krađe, dolaskom kući sa plenom i ćutanjem moje mame, bez pouka i saveta, ispunjenim ljubavlju i razumevanjem. Sve u svemu, dosađivao sam se.

Dućan se zatvarao u jedan i ponovo otvarao u četiri. Jednog dana, oko dva, krenuo sam, zamišljen, duž Lungotevera Flaminija, s namerom da malo prošetam i razmislim o svojim brigama. Bio je to dan u pravom rimskom oktobru, pun sunca i plavetnila; nikoga na ulicama, svi na ručku; i automobili parkirani pred kapijama. Kad, eto, pred jednom od tih palata jedna obična kola serijske izrade privukoše moju pažnju: guma im je bila izduvana, kao na onima sa kojima sam počeo. Približio sam se onako, bez ikakve namere; i baš tog trenutka iz palate je izašao gazda: neki ćelavko crven u licu, sa cigaretom u ustima, nabrekao i sit, baš pravi gospodin koji posle ručka odlazi da se nadiše malo vazduha, pre no što se vrati u nadležstvo. Odjednom, kao i onog puta, simpatija me je navela da ga upozorim: – Hej, vi, gospodine, guma vam je probušena.

Istog trenutka pogledao sam u auto, ugledao jednu lepu torbu od debele kože na sedištu i osmehnuo se pri pomisli: »Sad ću je uzeti, odneću je mojoj mami, đavola ću se vratiti Đezuini, samo me moja mama može razumeti, zato ću ponovo početi da živim kod mame«. Toliko se bejah udubio u ovo razmišljanje, da nisam primetio kako mi se, u međuvremenu, onaj tip preteći približio: – Vadi šiljak. – Zapanjeno sam se trgao. – Ali, kakav šiljak? – Šiljak, gvožđe kojim si mi probušio gumu. – Pa vi ste ljudi... – Ne, lepi moj golubane, ti si lud. Sviđala ti se, je li, moja torba. Hajde, bez velikih priča, vadi gvožđe. –

Rekoh mu: – Pazite kako govorite; – i on me je tada uhvatio za rever i kroz zube, ne vadeći cigaretu iz usta, reče mi: – Zahvali bogu što nisam zao čovek. A sada mi promeni točak, ako nećeš da pozovem redara. – Sve u svemu, zavezao sam; i jednom, posle mnogo probušenih guma, zapalo me je da namestim celu gumu u zamenu za onu koju nisam probušio. Uprljao sam ruke i odelo; a on me je u međuvremenu nadzirao: – Bravo, a sledeći put ćeš gumu zamenjivati u Ređina Čeli.²

Vratio sam se u dućan, pošto je već bilo kasno, a Đezuina, koja se mučila iza tezge skidajući nekakvoj mušteriji neke pantlike, bacila je na mene samo jedan pogled, ali tako oštar i tako nespokojan, da sam shvatio da je njoj, verovatno, bilo jasno. Te večeri, kada sam se vratio kući, rekoh mami da sam se potpuno odlučio: venčaću se u toku meseca. Ona me je zagrlila, zaista zadovoljna, jadnica, sa suzama u očima. A ja sam, u sebi, još jednom rekao da je majka sve i da na svetu postoji jedino mati.

² Ređina Čeli (Ređina Coeli) - kraljica nebesa, Ime poznatog rimskog zatvora. - Prim. prev.

Proslava

Razgovarajući sa Fuskom, starim palirom, o Palombu, preduzimaču na našem gradilištu, on reče, tako, slučajno: – Komendatore?³ Ah, poznajem ga vrlo dobro. – Iznenaden, upitao sam: – Poznaješ ga? A kako to? – A on: – Komendatore nije uvek bio komendatore. Palombija smo svojevremeno zvali Palombino, pošto je bio mali i okrugao kao kakav golub. Dok je bio mladić bio je zidar, kao i ti. Kada? Eh, ti se još nisi ni rodio, kada je počela izgradnja u kraju oko Tre Madone. Onda je zaradio novac, a ja sam nastavio da radim kao zidar. Tako to ide u životu: nekom sve, nekom ništa. – Upitao sam još: – Ali, kada te vidi, seća li se tebe, obraća li ti se? – A on: – Obraća mi se, svakako; potapše me rukom po ramenu i kaže mi: »Fusko, koliko je godina prošlo, prešli smo isti put«. Hteo bi reći da je put prešao on; ali govori mi, tako, tek da bi nešto rekao. – Sada sam postao radoznao i bio sam uporan: – Ništa drugo? – Ništa drugo. Odnosno, kad razmislim, sećam se da je još govorio: »Fusko, ovih dana treba da proslavimo povratak. Treba da odemo u krčmu i da u to ime popijemo jednu litru«. Da, uvek to kaže. – A zašto ti ne proslaviš taj povratak?

Fusko je za trenutak razmislio, a onda objasnio: – Zato što mi je Palombi antipatičan. Bio mi je antipatičan još onda kada nije imao novaca, zamisli sada kada ga ima. – A zašto ti je antipatičan? – Ne bih znao. Taj čovek izgleda veoma srdačan, ali od srdačnosti, po mom mišljenju, nema ni trunke. I, onda, uvek govori nešto pogrešno, nešto što ne bi smeo reći. Sve u svemu: nesimpatičan. – A ja, već ponesen: – Ipak bi trebalo da proslavimo taj povratak, pošto je njemu toliko do toga stalo. – Fusko odgovori: – Dobro, videću, čuću. – A posle nekoliko dana obavestio me je, mršteći se: – Pa, razgovarao sam sa Palombijem. U četvrtak ćemo proslaviti povratak.

³ Komendatore (commendatore) - čin i zvanje u italijanskoj društvenoj i činovničkoj hijerarhiji. - Prim. prev

U četvrtak uveče svi smo se sakupili u jednoj krčmi u Ulici Tor di Kvinto, nedaleko od Ulice Apia gde se nalazilo gradilište. Bio je tu Fusko, bio je tu jedan moj prijatelj koga svi zovu Naut, plav, ispijen i zadihan čovek, sa nekakvom izraslinom baš na vrhu nosa, koja mu, kada se naljuti ili uzbudi, odmah pocrveni kao kandilo; bila je tu Lučeta, moja verenica; bio sam ja. Svi u lepim odelima, sa kravatom, iz obzira prema Palombiju koji je, na kraju krajeva, bio naš gazda. Krčmar je na sto izneo vino; ali, stalno iz obzira prema Palombiju, niko se nije usuđivao da pije. Tako je prošlo prvih dvadeset minuta, pa onda još dvadeset minuta, i onda smo počeli da brinemo. Jedino je Fusko bio miran, pošto je, kako reče, on poznavao Palombija i zakašnjenje je bilo predviđeno. Naut koji nije bio samo električar, nego i vešt pesnik i umeo da u tren oka sastavi pesmu o bilo kojoj temi, odjednom, tumačeći opšte osećanje, nagnuo se napred i tihim i umiljatim glasom, uzdignute ruke, izrecitovao je:

*Od komendatora svi smo se
nadali da nam vino i meze plati.
A sad bezbožnika jeste li videli
nema ga celo veče da svrati.*

Stihovi, svaka im čast; ali posle gotovo celog sata čekanja nikome nije bilo do smeha. Jedina je Lučeta primetila: – Isuviše brzo si ih sročio... a ako on ne dođe? – A Naut, hitar, stalno tiho:

*Živeo komendatore od koga smo se nadali
da nam vino i meze plati.
Tog divnog čoveka jeste li videli
kako je dobar kad kod nas svrati.*

Baš tog trenutka Fusko reče: – Evo komendatora.

Palombi se zaista pojavio. Videli smo ga kako nam se izdaleka približuje, provlačeći se između stolova pod senicom, za kojima je sedelo mnoštvo siromašnog sveta, malen i širok, ali ne debeo, pošto mu je želudac bio jači od trbuha. Osmehivao se pomalo neodređeno, crvenim licem, pod kosom balom kao srebro. Zbog izvesnog poštovanja prema njemu, mi smo se, kako sam već rekao, obukli otprilike onako kako bi trebalo on da se oblači; a on, da nas ne bi postideo, obukao se onako kako smo se obično mi oblačili: u plave platnene pantalone i kariranu košulju sa zavrnutim rukavima. Tako se oblače mladići koji stvari kupuju na Porta Porteze;⁴ samo što oni imaju dvadeset godina, Palombiju je bilo najmanje pedeset. Prilikom njegovog dolaska, ustali smo; a on, ispruživši kratku ruku: – Budite dobri, sedite... bez ustručavanja... inače, ode nam slavlje. – Počelo je predstavljanje; i kada je mi Lučetu došao red, Palombi je upitao: – Ako je ova lepa lutkica? – što, na kraju krajeva, nikako nije pristajalo uz Lučetu, tako skromnu i tako ozbiljnu; ja sam se onda setio da me je Fusko upozorio: – On uvek kaže nešto pogrešno. – Palombi je seo i odmah rekao Fusku: – Stari Fusko, sećaš li se kako smo jeli u Gostionici kod Petla? – Fusko je neodređeno zastao, a zatim promrmljao: – Ne sećam se zaista tog petla... hranili smo se, čini mi se, u Gostionici Trento i Trst, iza gradske kapije. – Ali, ne, kog Petla, – reče odjednom Palombi snažnim glasom, udarivši pesnicom o sto. Svi smo bili iznenađeni; a Fusko je začutao. No ja sam zapazio da Palombi govori nekako neobično, iskrivivši usne i kao iz grla, nekim naglaskom koji nije bio rimski, a ni gospodski, već đavo bi ga znao kakav je bio.

No eto kelnera sa jelovnikom; i onda Naut, koji je žudeo da se istakne, digavši ruku na brzinu je tihim glasom istresao:

⁴ Porta Porteze (Porte Portese) - mesto u Rimu na kome se svake nedelje pre podne prodaju najrazličitije stvari, najčešće sumnjivog porekla. Pijaca poznata po atraktivnosti. - Prim. prev.

*Šta ćemo jesti? Hitro
makarone i pečeno pile.
Šta ćemo piti? Vina »fraskati«
puno, do volje mile.*

Komendatore, koji je pregledao jelovnik, podigao je pogled ka Nautu, veselo govoreći: – Hej, imamo još i pesnika. Sećaš li se, Fusko, onog drugog pesnika, u naše vreme? Kako se zvao? Federiko, čini mi se. – Fusko reče: – Ne sećam se... pesnika u ono vreme nije bilo. – Komendatore je ponovo izgubio strpljenje, podigao je glas i udario pesnicom o sto: – Hej, Fusko, jesi li blesav, ili se praviš da jesi? Ja ti kažem da je bio jedan pesnik i da se zvao Federiko. – Onda se Palombi, još crven u licu, okrenuo kelneru: – Hoću da se dobro najedem, kako se to u Rimu radi, ne misleći na jetru, na želudac i ostale iznutrice. Dakle, pre svega špagete sa belim lukom i uljem. Zatim nekoliko pohovanih jegulja, nekoliko šnita bakalara. Kao drugo jelo, piletinu sa papričicama. Donesi nam mešanu salatu i stavi u nju luka, dosta crnog luka. I nikakvog belog hleba, donesi nam domaću cipovku, sa sela. Što se vina tiče,.. kakvo je ovo vino? – Kelner reče da je to vino iz Grotaferate. – U redu, nek bude iz Grotaferate... hajde, pijmo. – To rekavši, on uze litrenjak i širokim pokretom poče svima da naliva. Ali, kada je došao red na Fuska, ovaj je rukom pokrio čašu: – Ne, hvala, ne pijem. – A zašto? – Zato što mi škodi. – Palombi ga je pogledao iskrivivši lice; nije mu se dopadalo da Fusko ne pije. Odjednom je glasno povikao: – A ti ćeš ipak piti. – Ne, neću piti, – odvratio je Fusko namršteno. Palombi ga je ponovo strogo pogledao; a mi svi, pošto se bese čitav zacrveneo, pomislili smo da će ga kap udariti.

Srećom, umešao se Naut sa četiri prigodna stiha kojih se sada ne sećam; i Palombija je prešla pizma, on je na dušak ispio čašu i zatim rekao: – Pravi muškarci ovako piju. – Onda iznebuha dodade: – Reći ću vam nešto što će vas začuditi: ja vam zavidim. – Svi smo bili

zapanjeni; a on je nastavio: – Da, zavidim vam. Nemate novac koji ja imam, slažem se; ali, u naknadu za to imate mnogo drugih stvari. – Koje, na primer? – upitao je Fusko. Palombi je za trenutak neodlučno zastao: – Mnoge stvari, – ponovio je najzad. Fusko reče: – Vidiš li da čak i ne znaš na čemu im zavidiš. A ja ću ti reći da se ovde jedino tebi može zavideti. – A zašto? – Zato što ne moraš brinuti za sutra. – Palombi je iskrivio usta: – Sutra, kakvo je to sutra? Jedina koja me ovde razume je lepa lutka. Zar nije istina, gospođice, da me vi razumete? – Lučeta je odvrtila pomalo uzdržano: – Razumem vas, svakako... no ipak skinite nogu sa moje cipele, jer ćete mi je upropastiti. – Evo špageta, evo špageta, – povikao je Palombi, da bi prikrrio zbunjenost koju je u njemu izazvao odgovor Lučete.

Sa špagetima počela je zaista proslava povratka. S uspomenama, Palombi nije imao sreće, Fusko mu ih nije priznavao. Ali na špagetima, jegulji, šnitovima bakalara, piletu sa papričicama, bar na njima on je hteo pokazati da ih jede s istim apetitom kao i pre trideset godina. I stvarno ih je u sebe ubacivao, Palombi, kao nekakav očajnik, tako da su za tren oka ogromna činija špageta i dve zdele sa jeguljama i bakalarom bile počišćene; ne računajući vino, koje je on sipao u sebe po pola čaše odjednom, i to čaše velike najmanje četvrt litra. A, onda, jedući, Palombi je pravio mnoštvo pokreta i šumova, kao da bi želeo da pokaže veliko zadovoljstvo koje je osećao: izgledao je kao nekakva divlja zver. Ali ja, pošto sam ga posmatrao, u svemu tome video sam komediju. On nije više bio mrtav gladan kakav je nekada bio, iako nije ni veliki gospodin, što je mislio da jeste. Sve u svemu, Palombi nije bio ni meso, ni riba; i možda čak u čitavom životu nije, ni spolja, ni iznutra, bio bilo šta određeno. A bilo je jasno i zbog čega: iako se obogatio, Palombi je zadržao način mišljenja siromaha; tako su u njemu, da tako kažemo, bila dva čoveka jedan bogat i jedan siromašan, koji su se koškali i nikada nisu bili složni.

Stigla je i pileta sa papričicama, na velikom poslužavniku, punom prepunom. Činilo mi se da Palombi nije više bio gladan; ipak, stalno igrajući svoju komediju, halapljivo je navalio. U međuvremenu, jedući piletinu rukama i umastivši se do ušiju, nastavljao je da priča o

stvarima koje ne bi trebalo da govori: sve što je govorio bilo je pogrešno, neumesno, lažno, da se koža čoveku naježi. Najpre je napao Fuska zbog sutrašnjice: – Ti, dakle, kažeš da nisi siguran za sutra. Radi kao ja: ja nikada ne mislim šta će sutra biti, mislim jedino za danas. Budi ipak spokojan, Fusko. Možda će ova naša proslava biti početak tvoje sreće. – Ali, kakve sreće? – Ti nemoj misliti, pusti da ja o tome brinem. – Ali, meni niko nije potreban. – A ja ti kažem da sam ti ja potreban. Zašto bi inače tako uporno zahtevao ovu proslavu? – Ma ko je bio uporan? – Ti. Nego, razumem ja tebe. Mislio si: pokušajmo da potresemo Palombija uspomenama na vreme kada smo obojica bili zidari, pokušajmo da mu nešto izvučemo. Stari Fusko, skupo bi te platio onaj ko te ne poznaje. Ali, ja te poznajem i kažem ti: Palombi ima ovako veliko srce, Palombi će ti pomoći. – Pogledao sam Fuska dok je Palombi ovo govorio i, časna reč, nikada ga nisam video tako ljutog. Ali Palombi, koji ništa nije primećivao, zaključio je strogo, kao da se nalazi na gradilištu: – Svi ste vi jednaki: lakomi i lukavi. To treba da se zna.

Ovo je bio drzak, gazdinski, način razgovaranja. Ali, kada se obraćao Lučeti, izbijao je otmeni način. Palombi se obrukao pred Lučetom zbog onog događaja s nogom; ali, ona mu se dopadala i nije prestajao da joj se udvara, ne vodeći računa da smo Lučeta i ja bili vereni. – Nećete valjda misliti, gospođice, da ja mislim jedino na poslove. Ništa nije istina. Zbog očiju kao što su vaše, na primer, na sve zaboravim: na poslove, porodicu, odgovornosti, rad, na sve. Nego, znate li, vi, da imate baš divne oči? – Lučeta koja uz svu svoju umiljatost, kad hoće, ume da bude stroga, reče: – Najpre su bile noge, sada oči. Šta još? – A Palombi, preteći joj jednim prstom: – Eh, eh, lepa gospođice, nemojte mi prkositi. Šta još? Pa ruke. Gledaj samo kakve ruke ima ova devojka. Da bi se kazalo kako lepe ruke ima ova devojka, potreban je pesnik. – Lučeta je povukla ruku koju joj je on zgrabio preko stola i naivno reče: – Imamo ovde pesnika. Evo ga – Naut, koji je od nekog vremena ćutao, oglasio se i tiho izrecitovao:

*Prvo nogu, onda oči, onda ruku
Lučete, ugrabio je Palombi kao plen.
Ali, čuj savet moj: ne traži bruku,
jer ovde prisutan Remiđio verenik je njen.*

Naut je, na svoj način, hteo da opomene Palombija da ne bude isuviše nametljiv u laskanju Lučeti. ali Palombi, ne znam zašto, odjednom se uvredio: – Ali, ko ste vi, šta hoćete, šta se mešate? Vereni su, pa šta s tim? Šta se vi mešate? – Naut, siromah, pokušao je da mu odgovori u stihovima, podigavši ruku i osmehnuvši se; ali Palombi, pocrvenevši u licu, nije ga pustio da govori: – Sve u svemu, čistite se. Odlazite. Ja vas ne poznajem, nisam vas pozvao. Hajde... – hteo je reći »čisti se«, ali, odjednom, prineo je ruku čelu, promrmljao ne znam šta, zatim skliznuo u stranu i pao na pod kao drveni lutak.

Tako se završila proslava Palombijevog povratka Tog trenutka uplašili smo se, misleći da je mrtav. Ali, lekar iz susedne stanice za prvu pomoć, umirio nas je: – Laka nesvestica, nije to ništa. Vrućina i vino, naročito vino. – I, stvarno, malo kasnije, iako je neprekidno mrmljao: – Umirem, kako mi je zlo, umirem, – Palombi je uspeo da se uspravi; mi smo ga otpratili do automobila, na ulici, gde smo ga predali šoferu. Malaksao, oznojen, bled, imao je ipak snage da se s nama pozdravi, dok ga je šofer pridržavao. A Fusku reče: – Hvala, Fusko. Odsad ubuduće računaj na mene.

Ja kasnije rekoh Fusku: – Hm, dobar si, on će ti pomoći. – A Fusko, zamišljen, odgovori: – Da, baš, biće sasvim suprotno. Palombi mi nikada neće oprostiti što mu je pred nama pozlilo. Videćeš. – I imao je pravo. Od tog dana. Palombi s njim više nije razgovarao, nije ga više pozdravljao. Krajem građevinske sezone, nije jasno kako, Fusko je bio otpušten sa gradilišta i otišao je da radi u drugom delu grada.

Otimanje

Šetajući duž Aleje Trastevere sa Skjvetom, koji je taj nadimak dobio pošto je bio majušan, lica kao u crnca, kože tamne i kuždrave kose, i žaleći se da nemam ni novca ni posla, on je, po običaju, navalio: – Kad se budeš odlučio, znaj da sam u stanju da ti nađem i jedno i drugo. – Biće da sam te večeri isuviše popio; ili su prazni džepovi u meni izazivali tugu veću nego drugih dana; tek, sasvim tiho, rekoh mu; – Ovog puta pristajem. – Da ste samo videli Skjaveta? Odmah mi je srdačno stisnuo ruku, kao da bi hteo da potvrdi ugovor i tog trenutka zakazao mi je sastanak za sutradan, zaključivši: – Sad moraš da se izveštiš. Ja ću o tome brinuti. Sutra prva lekcija. Kroz četiri dana, probaćemo. – Eh, ponosan je bio Skjaveto na svoj zanat, koji je, da kažemo ukratko, bio zanat lopova, kao što drugi neko može biti ponosan na neki čestit zanat u kome je postao majstor.

Počeo sam, dakle, da zajedno sa Skjvetom vežbam u blizini Porto di Roma, na jednoj veličanstvenoj ulici, pokrivenoj asfaltom, sa pločnicima i fenjerima, koja se, posle nekih tri stotine metara, završavala u nekom terenu punom đubreta. Tu nikada nije prolazila ni gluva kučka; jedino, rano ujutro, đubretari koji su išli da istovare kamione. Na tom pustom putu, u dva posle podne, kada sunce najžešće peče, Skjaveto je počeo da me uči teškoj umetnosti otimanja tašne. Dolazio je motociklom, na polovini puta postavljao je jednog ružnog derana, svog prijatelja, sa ženskom torbom u ruci, zatim bi me posadio na sedlo i jurio je do kraja puta, tamo gde se nalazilo đubre. Odatle smo počinjali trku, on je vozio a ja sam, u prolazu, u letu, trebao da iz ruku derana istrgnem tašnu. Izgleda lako, kada se o tome priča; ali, odmah sam zapazio da ovo nije bilo baš tako lako. Trebalo se nagnuti u pravi čas, procenivši daljinu, zgrabiti tašnu za kajiš, snažno trgnuti odozgo na dole, skinuti je sa ruke, a zatim se uspraviti, da ne bih pao sa motocikla.

Ja sam se, međutim, nagnjao ili isuviše rano, ili isuviše kasno, ili nisam uspevao da istrgnem tašnu; ili sam čak padao na zemlju. Skjaveto je, pak, bio strpljiv učitelj; i svaki put kada bih pogrešio,

jednostavno je govorio: – Počinjemo ponovo. – Ali, stvarno me je podstakao da naučim kada je, jednog trenutka, pozeleo da mi pokaže kako se to izvodi uz pomoć neprijatnog derana. Mene je postavio na pločnik sa tašnom preko ruke; uzeo je sa sobom derana koji je, iako je već imao bradu, još nosio kratke pantalone; i onda, napred prošao je ispred mene i ja sam ostao bez tašne dok je motocikl odmicao daleko, tamo dole, preko zaslepljujućeg asfalta, sa dva lopova u sedlu. Onaj dečak mi je kasnije doneo tašnu uz glup osmejak koji kao da je kazivao: »Eh, uzalud pokušavaš, svejedno ne umeš to da izvedeš«; ja tada stisnuh zube od besa i skočih u sedlo, govoreći: – Ili dža, ili bu, ovog puta moram uspeti. – Tako sam najzad oteo tašnu, nepogrešno. Skjaveto me je još dva ili tri dana podučavao, a zatim reče da sam već postao dovoljno vešt i da je vreme da navalim na plen.

Tog trenutka činilo mi se da će to izgledati isto kao na ulici, samo što će umesto dečaka tamo biti neka lepa žena, ili neka gospođa u godinama. Ali, kada sam se sa Skjavetom našao na Arheološkom šetalištu, odmah sam primetio da sam se uplašio, mada opet, zbog straha da ću biti ismejan, nisam imao smelosti da mu to kažem. Stidljivo sam upitao: – Moramo li početi baš danas? Utorak je. A on, okretan: – Sigurno da ćemo početi danas, svaki dan je dobar. Hajde, penji se. – Predložio sam, onda, da bih se privikao na ovu misao, da najpre ja vozim a on da otima; i on je prihvatio. Tako smo krenuli prema Dvorcu malteških vitezova.

Bilo je kasno posle podne i Skjaveto je bio veseo, čuo sam ga kako zvižduće dok sam ja uzbrdicom vozio motocikl. Zamišljao sam da maltene šetam sa prijateljem u traganju za devojkama. Da, baš za devojkama! Kako smo počeli da silazimo nizbrdicom, jednim pustim putem oivičenim zidovima samostana, eno, malo niže, jedne žene u godinama, u crnini, debele, kostoboljne, koja je išla nogu pred nogu, sirotica, sa nekakvom ogromnom crnom tašnom obešenom o ruku. Skjaveto reče: – Eno je: ubrzaj i približi se, – nekim čudnim glasom, kao lovac koji je u travi opazio neku lepu debelu prepelicu. Poslušao sam, zatvorivši oči i nagnuvši lice nad upravljač, osetio sam nekakav trzaj, začuo uzvik: – Drž'te lopova, u pomoć! – I pojurio sam bezglavo

nizbrdicom. Zaustavio sam tek u parku kod Karakalinih termi, gde smo stali iza jednog drveta da ispitamo tašnu Bila je to starinska torbetina, najobičnija, uz to i pocepana, a u njoj je bilo samo nekoliko klupka konca i svile i još pet stotina lira. Možda je vlasnica torbe bila vezilja ili krojačica. Bacivši torbu u travu, Skjaveto reče: – To je kao pecanje, neko upeca štuku, a neko papuču... Mi smo upecali papuču. Poćemo iz početka; ali, ovog puta je na tebe red da otimaš.

Na ove reći srce je počelo brzo da mi lupa, a od straha sam čak izgubio dah; ali ništa nisam rekao, već sam se popeo iza Skjaveta. Krenuli smo kroz Ulicu dei Trionfi i onda, od Trga Venecija, prešli u Ulicu del Mare. Kada smo stigli na ono raskršće kod Usta istine, on je usporio i rekao mi: – Gledaj one dve, budi spreman. – Više mrtav nego živ podigao sam pogled i zaista video dve Amerikanke koje se behu zaustavile pred drevnom crkvicom, jedna mlađa, oslonjena kolonom na zemlju fotografisala je crkvu, druga, starija, stajala je uspravno i čekala, držeći preko ruke tašnu od krokodilske kože. Skjaveto je dodao: – Onda, razumeli smo se: majku, – i ubrzao je. Sam sebi glupavo sam ponovio: – Majku, – ali odmah sam osetio da me ruka ne sluša, kao da je bila od olova. Skjaveto je usporio, ja sam imao vremena da pogledam u pegavo lice tu gospođu crvene kose, koja je nosila crne naočari; zatim me je motocikl odneo dalje, ja nisam čak ni prstom mrdnuo, pa smo se zaustavili pored ograde na Lungoteveru. Ne okrećući se, Skjaveto reče: – Divno! Može li se znati šta ti se desilo? – Odgovorio sam tiho da sam se plašio da će me devojkica fotografisati: slab izgovor. Skjaveto sleže ramenima, mrmljajući: – Radije priznaj da si se uplašio: pokušajmo ponovo.

Ovog puta napravio je širok krug dok nisam, kako mi reče, povratio samopouzdanje. Vratio se na Trg Venecija, popeo se uz Ulicu Vitorio, prešao preko mosta i uzleteo uz uzbrdicu koja vodi na Đanikolo. Kada smo stigli na trg, rekao mi je da siđem s motocikla i odveo me do kioska, gde me je, da bih se oslobodio, častio kafom. Zatim, kada smo ponovo kretali, reče: – Uzbuđen si, moraš se toga otresti. Sada ćemo proći onim ulicama ispod Kapije San Pakracio. Tamo stanuje samo bolji svet, stranci, ljudi slobodnog zanimanja. Sve

u svemu, mašio se ovde za bilo šta, mašiceš se uvek dobro. – Eno, stvarno, malo niže od Kapije, jedne strme i mirne ulice, sa rascvetalim crvenim i belim oleanderima duž pločnika, starim vrtovima iz kojih izbija bršljan i potannelim vilicama skrivenim među drvećem.

Nikoga nije bilo sem, na polovini obronka, dvoje zaljubljenih koji su koračali polako, zagrljeni, u ovaj mirni čas, već osenčen zalaskom sunca. Morali su biti stranci, on visok i mršav, crnomanjast, sa velikom ravnom kosom; ona, pak, plava, omalena, kršna, obučena u belo, snažnih ruku i nogu potannelih od, sunca. Jedno drugo držali su oko struka; ona je naslonila glavu na njegovo rame, koračala je izvijena na jednu stranu i držala tašnu, lepu kožnu tašnu zelene ili bambusove boje, ne okačenu o ruku, već lako obešenu o vrhove prstiju: – Na nju, – reče Skjaveto gotovo okrutno, – gledaj kako su zaljubljeni, neće ništa ni primetiti... Ono nije tašna, to je zrela kruška koja će ti pasti u ruku, to je cvet koji ćeš sa dva prsta ubrati... Na njih. – To govoreći, ubrzao je; a ja, više mrtav nego živ, pripremio sam se za otimanje. No kada smo im se sasvim približili, eno, na dnu ulice, vrlo blizu, izbila je jedna devojčica i pošla nam u susret, skakućući duž pločnika za svojim obručem. To je bilo dovoljno da me odvrati. Motocikl je odjurio do kraja ulice i zaustavio se iza krivine.

Skjaveto je bio baš ljut: – Hej, jesi li lud, ili se praviš da jesi? Tašna koju su ti, da tako kažem, gurali u ruku. Dragi moj, moraš utuviti u glavu da su za krađu potrebni hrabrost, odlučnost i hladnokrvnost. Inače će bolje biti da se maneš ovog posla i da se rastanemo. – Sve u svemu, rekao mi je mnogo toga, ali ne padajući u vatru, žalosnim, dostojanstvenim, uvređenim i, na kraju krajeva, ozbiljnim tonom kovača, tek da bi dao primer, da bi prekoreo svog nemarnog šegрта. I ja u sebi nisam mogao reći da on nije u pravu; ali, samo jednu želju sam imao: da se što pre izvučem, da napustim zanat lopova još pre no što sam počeo da se njim bavim, pošto sam shvatio da mi ne odgovara. Samo, stideo sam se da to tako priznam, s neba pa u rebra, utoliko pre što sam ja tako želeo, a on se, jadnik, četiri dana znojio na ulici, pod junskim suncem, da bi me naučio. Sve u svemu, bio je potreban izgovor.

Stoga mu rekoh samo da mi je žao; i da će, jamačno, sledeći put sve biti u redu. Gundajući, on je ponovo pojahao motocikl i brzo odveo dole u Trastevere, Ulicom Dandolo. U Trasteveru, pod drvećem punim obojenih svetiljki, bilo je slavlje; svet se okupljao oko tezgi bostandžija i prodavača prasećeg pečenja. Skjaveto se provukao između svih onih automobila i krenuo na levo, duž Lungotevera. Šaleći se, da bih mu pokazao, ako ništa drugo a ono da se više ne bojim, rekoh: – Hej, nećeš valjda hteti da krademo baš pred zatvorom Ređina Čeli. Može nam se desiti da dospemo unutra još pre no što nešto otmemo. – On odgovori kroz zube: – Baš tako. Gledaj onu. Sada ću je zaustaviti i upitati za put. Budi spreman. – Pogledao sam i u gotovo sasvim večernjoj senci ugledao jednu devojkicu koja je šetala tamo-amo kao da nekog čeka, sa lepom tašnom obešenom o ruku. Plava, visoka, velika, u haljini na cvetiće vrlo tesnoj, utegnutoj oko jakih grudi i snažnih bokova, izgledala je strankinja.

Skjaveto se zaustavio pred njom baš u trenutku kada se ona, gotovo prkosno, okrenula k nama. Pod visokom i gustom plavom kosom, ugledao sam bucasto lice plavih očiju: ličila je pomalo na prasence, ali umiljato. Skjaveto reče: – Gospođice, možete li nam reći gde je Most Sisto? – i ona je odgovorila na italijanskom, ali s tvrdim i stranačkim naglaskom: – Ne znam, ja sam Nemica. – Skjaveto me je za to vreme vukao za rukav da bi me podsetio na tašnu; tada ja, ponesen iznenadnim nadahnućem, rekoh: – Šta radite sasvim sami, gospođice? Hoćete li da vam pravim društvo? – Ona nas je pogledala; pravila je, bilo je jasno, svoju računicu; i onda je odgovorila: – Čekala sam nekoga ko nije došao. Doći ću s vama, pod uslovom da odemo na slavlje u Trastevere, jer on je možda tamo. Ako ga budem našla, ostaviću vas. Slažete li se? – Odgovorio sam: – Slažem se. – I ona, ne oklevajući, odmah je skočila u sedlo govoreći: – Zovem se Trude. A vas dvojica kako se zovete?

Ono što se Skjavetu motalo po glavi dok je okretao motocikl i upravljao ga ka Trasteveru, ne znam, pošto usta nije otvorio, ali mogu to da zamislim. Bio je ozbiljan čovek, privržen poslu; a ja sam uvredio ono što je u njemu bilo najozbiljnije. Kada smo stigli u Trastevere, on

je krenuo kroz sredinu one gužve od kola, svetiljki i ljudi koji su jeli i pili, zapitkujući, s vremena na vreme, podrugljivim glasom: – Recite sada kuda želite da vas odvezem. – Ja sam shvatao rujanje; ali Trude, ona je u tome videla samo prijateljstvo. Trude je bila gladna i žedna; a kako ja nisam imao novac, Skjaveto je morao da plati. Kao prava Nemica, ona je najpre htela da proba prasetinu, dopala joj se, pa je smazala dva dobra komada. Zatim je došao red na lubenice i ona je pojela četiri velike kriške od kojih bi se i seljak uplašio.

Na kraju, veoma vesela, predložila je da sednemo u krčmu u Ulici San Frančesko a Ripa i da popijemo jednu litru. Tako smo seli među mnoštvo sveta koji je pio i jeo iz papirnih kesa, pa smo poručili jednu litru i Trude je tako lepo potegnula, da smo ubrzo morali da naručimo još jednu. Drska i okrutna, ona nam je u međuvremenu govorila čas da sedi s nama pošto nema boljeg društva, čas se rugala Skjavetu zato što je neraspoložen. Govorila mu je, već malo pripita, držeći čašu u ruci: – Ti nisi iz Trastevera, ljudi iz Trastevera piju, jedu, veseli su, udvaraju se ženama. Ti kao da si Namac. – A Skjaveto, odlučno: – Bar da sam. Ostavi me na miru, Trude, ostavi me na miru. – Ja, ne znam zašto, možda zato što sam bo zadovoljan pošto nisam postao lopov, dodavao sam: – Trude je u pravu. Može li se znati šta ti je? – Šalili smo se tako Trude i ja, na račun Skjavetovog neraspoloženja, kad, odjednom, uzvik: – Eto! – Jedva sam imao vremena da se okrenem, a Trude se već beše umešala među svet, zaljubljeno zgrabivši pod ruku jednog crnomanjastog mladića u košulji s kratkim rukavima. Skjaveto je odmah ustao, govoreći: – U redu, dođi. Imam nešto da ti kažem.

Ponovo smo se popeli na motocikl i otišli do jednog pustog raskršća, između četiri mračna sokaka puna prljavštine, ispod zidina Đanikola. Tu je Skjaveto sišao, vrlo brižljivo naslonio motocikl na zid i zatim, iznenada, ne rekavši ni reči, skočio na mene i počeo da me tuče. Ja sam jak; ali, njegove mišice bile su kao gvozdene, a udarao je baš kao bokser profesionalac; i tako, malo kasnije, ja sam se našao uza zid, a on me je udarao po želudcu. Zatim se začuo žamor koraka, smeha, glasova. Skjaveto je skočio na motocikl i krenuo kao raketa. Nikada ga više nisam ponovo video.

Nije vreme

Ne možete znati šta to znači smeјati se, ako ne poznajete Paolina, prijatelja od detinjstva. Sada Paolina ne viđam često, baš zbog njegovog smeha; ali ne mogu poreći da me ponekad, među tolikim namrštenim i uobraženim ljudima koji se nikada ne smeju, ne uhvati tuga za njim. Paolino je mladić mojih godina, omanjeg rasta, niskog čela, spljoštenog nosa, tako da je celo težište njegovog lica oko vilice i usta. Paolino ima veliku četvrtastu donju vilicu izbačenu napolje da liči na lopatu mehaničkog bagera, na one koji zahvate pola brega, pa se onda sklope, okrenu i ponovo se otvore nad kamionom i napune ga do pola odjedanput. Usta su mu, zatim, veoma velika, od jednog do drugog uveta, slična otvoru na štednoj kašici. Ja ne znam šta Paolino ima u glavi; verovatno neku nežnu mašinicu s oprugom, koja ga tera na smejanje; jer, dovoljna mu je i najmanja sitnica pa da raširi ona svoja ogromna usta i da se šatre od smejanja. Posle smejanja, Paolino ne postaje ozbiljan, kao svi ostali; on i dalje na licu zadržava osmeјak, kao što je nebo i dalje crveno pošto se sunce spusti: oči su mu pune suza, usta mu ostaju otvorena, lice mu je potpuno purpurno, rumeno od krvi i zaneseno. Sve u svemu, Paolino se smeje kao što neke gladnice jedu: neobuzdano, besno. I treba reći da je ceo njegov život ispunjen smeјanjem, pošto on, prisećajući se ovog ili onog događaja u prošlosti, nikada ne propusti da kaže: – Sećaš li se onog smeјanja? – Ili: – Oh, kako smo se tada smeјali. – Baš kao što se čovek mrtav gladan priseća, jednog po jednog, malobrojnih pravih obroka koje je u životu pojeo.

Paolino, dakako, zaista nije bio čovek od kojeg bih zatražio da me prati na Trg Navona uoči Bogojavljenja. Na Trg Navona te večeri ja nisam, kao mnogi drugi, išao da se veselim, već s određenim ciljem: pošto me je Jole ostavila bez razloga, a nemajući mogućnosti da je nađem kod kuće ili kod frizera kod kojeg je radila kao manikirka, pošto je uvek nalazila načina da mi izmakne, znajući da će te večeri ona otići na Trg Navona, bejah odlučio da je potražim tamo, da se s njom sretnem i možda da je izgrdim. Da, pošto ja nisam kao Paolino i ne

smejem se, sem kad je zaista prilika za smejanje, što se retko dešava, jer za mene je život ozbiljna stvar, ja držim do ponosa i, sve u svemu, ako me jedna žena ne voli, mora mi to reći kratko i jasno, a ne da mi izmiče i da me izbegava i da me primorava da je uhodim. Stoga, već na Trgu Zanardeli, rekoh Paolinu: – Ti znaš zašto idem na Trg Navona. Ne da duvam u trubice i da se veselim. Zato mi ne dosađuj svojim smehom. – Pa ko se smeje? – reče on, već se smejući, lica zarumenjenog, očiju punih suza. – Ti, smeješ se, – odgovorih strogo, – i prekini. – On se uozbiljio, ali uz primetan napor; i tako smo se uputili ka trgu.

Čim smo stigli, shvatio sam svoju pogrešku: pre svega, što sam tražio Jole usred te gužve; a, zatim, što sam poveo Paolina. On je, u stvari, kod prve tezge hteo da kupi neku zviždaljku koja je baš nezgodno zviždala i nekakav slamni šešir koji se podizao na pritisak gume. Ljutito sam ga upitao: – Pa otkud ti tolika želja da od sebe praviš pajaca? – A on, razvaljujući usta od smeha: – Eh, samo jednom u godini je Bogojavljenje. – Baš u tom času, gle slučaja, video sam Jole kako stoji pred barakom sa električnom streljanom, nedaleko od središnjeg vodoskoka. Rekoh Paolinu: – Sada, molim te, prestani sa smejanjem. – I približio sam joj se.

Jole je jedna od onih farbanih plavuša, kosa joj je platinaste boje, kako je sada u modi, sa mrtvačkim licem zbog bledog pudera, bezbojnih usana i očiju svuda unaokolo crno obojenim. Obučena u crveni kaputić, pribijala se uz nekog Amerikanca kojeg sam poznavao iz viđenja, nekog Ričarda, na koga sam sumnjao da je glavni uzrok njenog hlađenja prema meni. On je na sebi imao vindjaku sa zelenim i crnim kvadratima, zadnjica mu je bila izbočena, riđa kosa podšišana a la Marlon Brando, a glava pokrivena krznenom kapicom. Momčina, da pravo kažem, naročito u poređenju sa mnom, pošto sam ja omanjeg rasta; ali, imao je jednu manu, i to ne malu: usta su izgledala kao nekakav bezobličan otvor, kroz koji te je, dok govori, prskao pljuvačkom u lice.

On beše zagrlio pušku, jednu nogu izbacio napred, lice naslonio na kundak, oko upro u nišan; a Jole, kao dobra devojka, divila mu se

dok je on gađao u limenog medveda koji je išao kroz limenu šumu, dok ga je pratio limeni pas, i on je pogađao, stalno u središte cilja, tako da medved nije stizao da na vreme izvede svoje skokove. Dobar strelac, nemam reči; ali ja sam imao prečeg posla nego što je divljenje njegovoj spretnosti. Približio sam se, ozbiljan, i rekoh Joli, vukući je za rukav: – Dobro več. Čuj me, želeo bih da ti kažem dve reči. – Za to vreme Paolino je pokvario čitav utisak moje ozbiljnosti, vičući između dva napada smeha: – Jole, zar ne poznaješ Đidića? Dozvoli da ti ga predstavim.

Na moje reči, ona se okrenula i osmotrila me kao da me nikada nije videla niti poznavala; zatim reče: – Ali, Đidi, nije vreme; – pokazujući očima na Amerikanca. Bio sam uporan: – Ali, ja treba da razgovaram s tobom. Znao sam da je to bio pravi čas; ako ga ne budem iskoristio, nikada se više neće ukazati prilika. Amerikanac, koji nas je morao čuti, odjednom se okrenuo i smejući se rekao: – Đidi, nije vreme. – Zatim mi je prepustio pušku: – Probajte vi malo, da vidimo.

Mehanički sam uzeo pušku i ispalio nekoliko metaka, ne pogodivši medveda, pošto su mi ruke drhtale od nerveze. Onda sam bacio pušku na tezgju i odlučno rekao: – Čuješ, ti me moraš saslušati, pošto imam nešto da ti kažem. Dođi, hajdemo, – i zgrabio sam je za ruku. Grubo, s izrazom uvređene velike gospođe, ona se povukla unazad i vrlo strogo mi ponovila: – Ali, ako sam ti kazala da nije vreme ni prilika. – Za to vreme, iza mojih leđa čuo sam Paolina kako se smeje i ponavlja: – Đidi, nije vreme.

Sve u svemu, podsmevali su mi se; besan, ne mogući da se otkačim od Jole koja je takođe sada počela da gađa, pretvarao sam se da posmatram kako strelja: nijednom nije pogodila, Amerikanac, dobričina, izvukao je iz džepa vindjakne paklicu cigareta i ponudio me: – Cigaretu? – Odbio sam, govoreći: – Nisam došao ovde zbog pušenja, nego da razgovaram sa gospođicom. – A on, mašući kažiprstom, šaljivo: – Razgovarati sa gospođicom? Pa nije vreme.

Za to vreme Joli je dosadilo da gađa medveda i prešla je do obližnje barake, tamo gde se gađalo u celuloidnu lopticu koja skakuće na vrhu vodenog mlaza. Ponovo su počeli da gađaju; i ovde je

Amerikanac svaki put imao pun pogodak; a ja, potpuno zbunjen, nesposoban da sebe kontrolišem, ponovo sam pokušao da povučem Jole za rukav, govoreći joj šapatom: – Samo dve reči. Onda ću te ostaviti i više me nećeš videti. – Ona, pak, pošto je odavno bilo jasno da sve to čini namerno, odgovorila mi je sležući ramenima: – Kasnije. Zar ne vidiš da sad nije vreme. – Paolino, zgrabivši ovu rečenicu u letu, kao loptu, viknuo je koliko ga je grlo nosilo: – Đidi, nije vreme.

Baš tog časa jedna grupa onih razuzdanih mladića, koji na Trg Navona dolaze da bi larmali i zadirkiivali prolaznike, zaustavili su se za nama, duvajući u trube i zviždeći. Nije im ni najmanje teško palo da čuju Paolinovu rečenicu i da je iz sveg glasa ponavljaju kao neki refren, držeći se za ruke i igrajući kolo oko nas. Našli smo se u sredini nekakve sarabande raskalašenih koji su u horu vikali: – Đidi, nije vreme. – Paolino se, naravno, od grča izazvanog smehom, gotovo otkotrljao na zemlju; smejao se i Amerikanac; čak i Jole, iako narogušena, nije mogla da zadrži osmejak; jedino sam ja, ozbiljan, namršten, skrštenih ruku, stajao i čekao da se završi dranje. Kao što bog zapoveda, na kraju, stalno vičući: – Đidi, nije vreme, – oni mladići svrstali su se u red, držeći se za bokove jedan za drugim i udaljili se, praćeni opštim negodovanjem. Amerikanac je bacio pogled na časovnik i rekao: – Vreme je da nešto pojedemo. Dođite i vi. – Mrzovoljno sam ih otpratio do jedne gostionice, tu blizu.

U prizemlju nije bilo mesta: mnoštvo sveta je, ti prednjem delu, ispunilo stolove tanjirima i bocama od pola litre. Gostioničar nam je prišao i, videvši nas zbunjene, reče: – Imam dvoranicu na drugom spratu. Tramvajdžije drže tamo zajedničku večeru, ali vama to neće smetati, zar ne? – Paolino, već razuzuren, odvratio je: – Zajedničku večeru na bogojavljsku noć? Pa nije vreme. – Gostioničar ga je za trenutak namršteno pogledao, pa nas je zatim poveo uz stepenište, na drugi sprat.

Bila je to nekakva niska prostorija, gde se behu zgusnuli sav dim i kuhinjski smrad iz prizemne dvorane. Pod tavanicom, koja se mogla dodirnuti ispruženom rukom, nalazila se velika trpeza u obliku potkovice, za kojom su sedeli samo muškarci srednjih godina,

tramvajdžije, koji su jeli svoju zajedničku večeru. Na prvi pogled procenio sam da su pijani: boca od litre, pola litre i opletenih flaša, bilo je bezbroj na stolu. Gostioničar nam je namestio sto u jednom uglu i zatim smo naručili sve same rimske gurmanluke, makarone sa iznutricama, špikovane trtice, jagnjetine, prasetine. To jest, naručili su, pošto se meni gadilo od nervoze, pa rekoš: – Za mene čorbu od žućenice. – Paolino je odmah povikao, gušeći se od smeha: – Čorbu od žućenice na bogojavljsku noć? Ali Đidi, nije vreme. – Sve u svemu, ponovo su počinjali.

Nema ništa gore neko kad se neka glupa rečenica zabije u mozak kao ekser. Tu rečenicu: »Đidi, nije vreme«, ponavljali su mi sada sve troje u svakoj prilici: Amerikanac, kao prava američka dobrončina, ne shvatajući je, gotovo ljubazno; Paolino sa usredsređenom pakošću, pucajući od kikota; Jole sa dosadom, gotovo kao da govori: – Ti si tu? Zar si živ? Ali, Đidi, nije vreme. – I bilo je uzaludno buniti se, pošto je ta rečenica služila i kao odgovor na moj otpor. Kazao bih, na primer: – Prekinite, inače ću vas, na kraju, udariti pesnicama. – A oni: – Pesnicama? Ali, Đidi, nije vreme. – Ili sam vrlo mirno počinjao: – Znate li šta ste vi? – a oni, prekinuvši me: – Nemoj nam to reći, Đidi, nije vreme. – Da čovek prosto presvisne; onda sam se durio; ali nije vredelo ni kada sam ćutao, jer su onda oni terali inat, govoreći: – Zašto si tako tužan, zašto ćutiš? Ali, Đidi, nije sad vreme za tako nešto.

Izneli su jelo i oni su jeli, a ja gotovo nisam ni dotakao hranu, jer, kao što sam rekao, nisam bio gladan, iako su mi se oni rugali, govoreći: – Zar nisi gladan, Đidi? Ali, nije sada vreme za gladovanje. – U međuvremenu, obližnja zajednička večera približavala se kraju. Eno, ustaje jedan tramvajdžija, jedna ljudina crvena lica i crnih brkova, podižući čašu u vis. Odmah su, duž čitavog stola u obliku potkovice, po vikali: – Tišina, tišina. – I mi smo ućutali i posmatrali smo ih. Ona ljudina u jednoj ruci držala je čašu, a u drugoj list hartije. Pogrešno izgovarajući reči, pošto mu je jezik bio odebljao od mnogog popijenog vina, on reče: – A sada, dragi prijatelji, lepi prijatelji, pozivam vas da začutite, pošto bih hteo da vam pročitam jednu svoju skromnu ali iskrenu pesmu u čast zajedničkog ručka. – Paolino, koji ga je slušao,

lica potpuno zajapurenog od smeha, ko zna zbog čega dobacio mu je: – Pesmu? Pa nije vreme za to.

Pesnik, koji je prinoseo list hartije očima, odmah se okrenuo kao zmija, govoreći: – Hej, kažeš li to nama? – Sad, to je bio baš pravi čas za upotrebu te proklete rečenice, kako bismo ućutali i zamislili se, pošto je njih bilo dvadeset a nas četvoro, a uz to bili su pijani i svi odreda neotesani i nisu mogli da shvate šalu. Na žalost, pak, i Amerikanac je bio već pijan. Tako je on došao u pomoć Paolinu, vičući kao mahnit: – Svakako, vama: nije vreme za to.

Ono što se potom desilo, lako možete zamisliti. Pesnik i četvorica drugih, najjačih i najpijanijih, krenuli su ka nama preteći i vičući: – Ali ko ste vi? Pa šta vi hoćete? – Zatim sam video Paolina kako pada dole zajedno sa stolicom, pošto ga je pesnik udario u grudi; ostala četvorica napali su Amerikanca i mene, iako se ja nisam u to mešao. Za to vreme, sa stola u obliku potkovice digla se paklena galama: – Gadovi, šta hoće ovi gadovi? Bacite ih niz stepenice. – Prestravljena Jole vikala je: – U pomoć, ubiće nekog, u pomoć!

Iz prizemlja stigli su trkom kelneri, gostioničar, nekoliko gostiju i bacili se u sred tuče, nastojeći da nas razvade. Sada je ceo sto tramvajdžija bio na nogama i derao se: – Gadovi, gadovi! – Pesniku je curila krv iz nosa; Amerikanac se beše razjario i besno je udarao pesnicama; ja sam se koprcio između dvojice tramvajdžija, koji su me udarali pesnicama u glavu; a onaj nesrećnik Paolino, šćućurivši se pod stolom, nastavljao da viče: – Nije vreme!

Sve u svemu, završilo se guranjem, galamom i udarcima, i sve četvoro bili smo izbačeni iz gostionice. Kako smo se, premlaćeni, ponovo našli u onoj gužvi na Trgu Navona, Jole se obesila o ruku Amerikancu, koji je žurio pravo ka Trgu Zanardeli. Ovde ih je čekao dugačak automobil, pola zelen, pola žut; i oni krenuše da uđu u njega. Odvažnošću očajnika, uhvatio sam Jole za ruku, govoreći joj: – Čuj, sad dosta, moraš me čuti, pa dža ili bu. – Ovog puta ona je htela da bude razumna: – Ali, Đidi, shvati, nije moguće sada, nije... – oklevala je i onda se inadžijski namrštila, gotovo i ne želeći to, – nije vreme za to. – Amerikanac se već beše popeo i upalio je motor. I ona se popela;

Amerikanac se okrenuo i, mašući kažiprstom, šaleći se, poslednji put reče: – Đidi, nije vreme. – Zatim su kola krenula, ostavljajući nas dvojicu, Paolina i mene, na sred ulice, Razbesneo, okrenuo sam se ka Paolinu; i, ništa mu ne govoreći, zgrabio sam ga za rever kaputa. On je ponavljao: – Nije vreme, Đidi, nije vreme, – i pokušavao je da se oslobodi. Uz veliku muku, razdvojili su nas neki prolaznici i dva redara, koji su dotrčali videvši gužvu. A znate li šta je rekao jedan od redara? – Zar vam se čini da je ovo vreme za tuču? Bogojavljenka noć? Stidite se, momci, i razidite se. – Tako mi se i redar, ne primećujući, rugao. A, sve u svemu, kada će biti vreme?

Vožnja unazad

Onog davnog jutra, kada sam polagao ispit za vozačku dozvolu, instruktor mi je rekao: – Tulio, pazi pri vožnji unazad, to je tvoja slaba tačka. – Ja sam ga uveravao da ću obratiti pažnju; i, stvarno, na ispitu sve vožnje unazad uspele su mi. Ali, imao je pravo instruktor: vožnja unazad bila je moja slaba tačka, Svaki put kada sam vozio unazad, nagon mi je šaputao da krenem u levo: ja sam šuvak i leva ruka mi je jača od desne, tako da, kao što mi je rekao instruktor, čitavo moje telo izbačeno je iz ravnoteže i nagnuto u levo. Ali, kao što sam rekao, to je samo nagon koji, zatim, u praksi, vrlo dobro kontrolišem. Za pet godina jedva da sam par puta pogrešio pri vožnji unazad.

Morao sam, pak, da ponovo razmislim o vožnji unazad jednog jutra kada sam, kao i obično, pratio Flaminiju na univerzitet. Ona je sedela kraj mene, mudra i licemerna, lepog pegavog lica skrivenog iza velikih naočara crno uokvirenih i divne riđe kose uvijene u plavu maramu. Pričajući o svemu i svačemu tonom srdačne poverljivosti za koju sam preko dana retko imao prilike, rekao sam joj: – Nećeš mi verovati, ali ja sam šuvak. – Ti šuvak? – Da, šuvak, jedem levom, stvari uzimam levom, pa čak i pišem levom. Ali, za vožnju nije dobro. Naročito za vožnju unazad. Kada treba da skrenem u levo, u redu je; ali, kada treba da skrenem u desno, ili da teram pravo, nastaju nevolje. Stalno imam utisak da bih morao skrenuti u levo, pa moram baš da se napregnem da bih sebe kontrolisao.

Ćutali smo za trenutak, dok je automobil jurio Ulicom Nomentana; zatim ona iznenada reče: – Tako, pretpostavimo, kada bi se sutra našla moja tetka iza auta dok ti voziš unazad i, umesto da skreneš u desno kao što bi trebalo, kreneš u levo i zgaziš je, to bi bila nesreća i mogao bi uvek reći da nisi bio kriv, pošto si šuvak. – Poskočio sam na ove reči, pošto su one podsticale ponovo, u novom obliku, staru fiks-ideju, pa rekoh: – Ti bi da se šališ. – A ona: – Ne pravi se šašav, uopšte se ne šalim. Ti stalno govoriš da si zaljubljen u mene. U redu, dokaži mi to, poteraј unazad.

Ne znam ni sam zašto, čak isključujući u sebi mogućnost da joj pružim ovakav dokaz ljubavi, osećao sam se sada podstaknutim da razgovaram o tome, možda zato što je jedan ovako kompromitujući razgovor potvrđivao našu intimnost u koju sam jedva ima hrabrosti da verujem. Mirno rekoh: – Nećemo o tome ni razgovarati. To bi bio zločin. Ja nisam ubica. A ona, sležući ramenima: – Kako si starinski čovek. I, onda, kakav zločin? Šta na ovom svetu traži jedna ličnost kao što je ona? Možda je potrebna kao retkost: kad nestane ona, nestaće jedno čudo prirode. – Ali, kakvo čudo? – Jedna osoba bez vrednosti, bez ijedne vrednosti. Škart roba. Zar bi bio zločin skloniti sa sveta jednu takvu ličnost? – Ali, šta ti toliko imaš protiv tvoje tetke? – Baš to: što je ličnost brz vrednosti, nedostojna života.

Uto smo stigli do univerziteta. Otvorio sam vrata i rekao joj: – Dobro, razgovaraćemo još o tome. Sad siđi. – Ona je bez reči sišla, dodirnuvši mi, ipak, obraz usnicama radi poljupca, i to u trenutku kada je silazila, kao što je uvek činila. Posmatrao sam je trenutak dok se udaljavala, zatim sam napravio polukrug vratio se u vilu, u Ulici Nomentana.

Kada je o svojoj tetki govorila, najviše me je ljutilo što sam stalno slušao da ona, u izvesnom smislu, ima pravo. Tetka je bila baš prava retkost, kao što je ona govorila, odnosno ličnost bez i jedne vrednosti, u koliko se kao vrline ne bi podrazumevale njene pomalo ružne i dosadne mane. Princeza Lina, lako se zvala njena tetka, bila je jedna od onih rugoba za koje izgleda neverovatno da su ikada bile mlade: biće da je imala manje od sedamdeset godina; uli, kako je bila sva nakostrešena, izgledalo je da ima više od sedamdeset. Uvek obučena u nekakva debela krzna velike vrednosti, kada bi izašla izgledala je baš kao kostur izašao iz mrtvačkog sanduka, toliko je bila mršava. Glava joj je ličila na očerupanu glavicu ptice; a preko prirodnog lica, koje niko nikada nije video, imala je, da tako kažemo, jedno drugo obojeno lice: pre svega belila, a onda, preko belila, mnogo crne čađi oko ogromnih očiju, mnogo ružičastog pudera preko suvih obraza, mnogo ruža boje krvi preko tankih usnica. Ako sa fizičkog pređemo na njen moralni izgled, stvari se nisu na bolje menjale: glupa, ali prkosno i

uporno glupa, kao kokoška, bila je čak i zla, a njena zloba bila je sastavljena od svih stvari koje mogu proisteći iz sebičnosti jedne stare ličnosti: od podozrenja, zlobe, bede, tvrdičluka, okrutnosti srca. Pomisao da se zaposlim na takvom jednom mestu, kao šofer stare plemićkinje koja je živela, sama, izgledala mi je primamljiva; ali, kada sam je video kako mi ide u susret kroz polumrak predvorja vile, govoreći kreštavim glasom: – Zakasnili ste pola sata. Loš početak: niste tačni, – gotovo sam se prestravio i pomislio da nađem neki izgovor, pa da se povučem. Baš tog trenutka, kada sam podigao pogled, video sam Flaminiju kako niz spiralno stepenište polako silazi sa drugog sprata. Sve u svemu, prihvatio sam.,

Nije prošlo ni mesec dana, a ja sam se pokajao. Te večeri, pošto sam usnuo u svojoj sobi, čuo sam kako se naglo otvaraju vrata i neka glomazna i teška stvar, u neobuzdanoj silini, pada u mraku na mene, udarivši me u trbuh tako da mi je zastao dah, uz žamor prigušenog kikota i tihih reči. Bila je to Flaminia, koja je tog popodneva u automobilu dopustila da je poljubim, ili, tačnije, svojim licemernim i upornim koketovanjem prinudila me da je poljubim. Nisam verovao da će se sve tako brzo dogoditi; i, pošto je Flaminia otišla, hladno sam razmišljao o okolnostima u koje sam se zapleo. Eto, me, dakle, mislio sam, vezan jednom nemogućom ljubavlju za jednu aristokratsku devojkicu sa riđom kosom koja, ko zna zbog čega, mrzi svoju tetku toliko da je smatra nedostojnom života; eto me, zaposlen sam kao šofer kod iste te tetke, prema kojoj sam, pod uticajem Flaminije, iz dana u dan osećao sve po malo više mržnje. U svakom slučaju, te noći počeo je uskomešan period, koga se i sada sećam kao nečeg što zaista ne pripada mom životu, koji je bio i još uvek jeste život postojanog i urednog čoveka bez ikakvih lutaka u glavi. Sve moje dane ispunjavala je tetka koja se, besposlena kakva je bila, zabavljala uznemiravajući poslugicu sa hiljadu čudnih zahteva; moje noći, ili bar deo njih, oduzimala je nećakinja koja je na sebi nosila đavola, ispod one mudre prividnosti studentkinje sa naočarima. Nisam dovoljno spavao, jedva pet ili šest časova, uvek sam bio sanjiv i uvek se osećao umorno; u tom umoru, kao u nekom pijanstvu nove vrste, osećao sam kako se moj karakter raspada, ili, tačnije, postaje nekako drukčiji, baš onakav

kakav je Flaminia želela da postane. U trenucima nežnosti, ona je hvalila moju razboritost i moj zdrav razum čoveka. iz naroda, tako se izražavala; i neću reći da u prošlosti nisam posedovao ove vrline; ali, iz dana u dan osećao sam se sve sličniji njoj, koja od razboritosti i zdravog razuma nije imala ni trunke i govorila o ubistvu tetke kao o najprirodnijoj stvari na svetu. To je išlo do te mere da sam najzad, kao što sam rekao, prihvatao razgovor koji sam ranije odlučno odbijao; a prihvatiti razgovor kao što je bio taj, u onim uslovima, značilo je, na neki način, gotovo prihvatiti činjenicu.

Prošla su tako dva meseca; stanje se nije menjalo, ali ja sam stalno osećao da ćemo ga ja ili Flaminia izmeniti u jednom ili drugom smislu: ja podnoseći otkaz i odlazeći iz te začarane kuće; ona, primoravši me da na neki način učinim ono što je želela. Jednog dana nalazio sam se u trpezariji i brisao čaše, pošto nisam bio samo šofer nego još i sobar, kad čuh kako zvrji kućni telefon. Bila je to princeza koja mi reče da se odmah popnem do nje, na drugi sprat: trebalo je da razgovara sa mnom. Popeo sam se i zatekao je, kao i obično obučenu u krzna, u salončiću, pred jednim stočićem, na kome su bile raširene karte za pasijans. Bila je kratka: – Tulio, pozvala sam vas da vam kažem da se možete smatrati otpuštenim. – Zapanjeno sam zastao: – A zašto? – Vi ste juče bili u Albanu sa mojom nećakinjom? – Da, ona je želela da se nadiše svežeg vazduha i... – Nećakinja mi je kazala da ste pokušali da je poljubite u šumi blizu Albana. – Gospođica je to kazala? – Da; hoćete li da je pozovem i da vam ona to kaže? – Zaćutao sam, toliko sam bio zbunjen; a ona je nastavila: – Shvaćate da pod tim uslovima ne mogu da vas i dalje držim u svojoj kući. Otići ćete kroz osam dana. – Poklonio sam se mucajući: – Da, ekselencijo, – i izašao potpuno zbunjen.

Tako se desilo upravo ono što nisam predvideo: nisam ja podneo otkaz, već je Flaminia udesila da otkaz dobijem, iznenadivši me i priteravši me leđima uza zid. Da, jer pri pomisli da neću više vidati Flaminiju, osetio sam da mi se ona odavno uvukla pod kožu i da sam u izvesnom smislu odavno zreo da uradim bilo koju stvar koju ona poželi. Čudno je to reći, sve vreme sam osećao da je Flaminia uspela

da u mojoj duši zlo veže uz osećanje dužnosti, i dobro uz osećanje zadovoljstva. Bio bih zadovoljan kada ne bih uradio ništa od onoga što je Flaminia želela da uradim; ali, osećao sam da to moram učiniti. Te noći ona – je počela da se smeje, ponavljajući: – Otpušten. Nisi to očekivao, je li? Iznenada otpušten. – Upitao sam je: – Pretpostavimo da ja uradim... hm, da uradim onu stvar. Šta bi ti kasnije učinila? – A ona, vesela: – Pre svega, jedno veliko putovanje kolima. A ti bi bio šofer. Onda bih videla. – Sve u svemu, bila je to nekakva mešavina detinjarije i nastranosti; a možda je, čak, sve vreme terala šegu. Ali, ja sam to shvatio tek mnogo kasnije: u to vreme oboje smo vrlo ozbiljno o svemu tome razgovarali.

Prošla su tako dva dana, kroz šest dana ja sam morao otići, a onda mi ona reče: – Da napravimo probu, ako ćeš se priviknuti na tu misao. – Ja sam tada žustro odvratio: – Ne, nikakve probe, sutra idemo na izlet i sutra će se to desiti. – Sutradan, kao što je bilo predviđeno, krenuli smo zaista sve troje u šetnju do predela oko jezera Viko. Bilo je lepo vreme, januar je bio blag da je ličio na april, polja su bila zelena, mimoze rascvetane, a sunce je sijalo na nebu bez oblaka. Bilo je odavno sve promišljeno i ja sam osećao da na mesto savesti imam nešto kao tvrd, gluv i pun predmet, koji nije govorio, niti se više pokretao. Postupao sam kao nekakva mašina; a među stvarima koje je ta mašina trebalo da obavi, bila je predviđena greška pri vožnji unazad, koju je trebalo obaviti u određenom trenutku i na određenom mestu. Jurili smo, jurili, jurili, ja sam se u srcu divio drskosti Flaminije koja je, iza mene, bezbrižno sa tetkom razgovarala o svemu i svačemu; tetka je ćutala, uvijena u krzno kao i obično, sa nogama u ćebet. Kada smo stigli na jezero Viko, krenuo sam uzbrdicom, sa čijeg se vrha uživa u izgledu na jezero koje je lepo, ali potpuno pusto, bez kuća, ničeg sem plave vode među golim brdima i nekim obalama punim trske. Stigli smo na vrh i Flaminia, kao što je bilo ugovoreno, reče da će njih dve izaći da uživaju u predelu; za to vreme, ja ću okrenuti kola za povratak. Osećao sam se veoma mirno, bez misli u glavi, postupao sam kao automat. Video sam kako je Flaminia dovela tetku blizu ivice ponora; izračunao sam da bih je u svakom slučaju ubio, bilo tu ambisa ili ne bilo, ako bih je snažno udario zadnjim delom automobila, pošto

je bila veoma slaba. Krenuo sam kola unazad i onda, kao slučajno, pritisnuo sirenu: bio je to znak. Flaminia je u tom trenutku uzviknula: – Oh, kako lep cvet, – i u trku prošla na desno, iza automobila, ostavljajući tetku samu. Skinuo sam nogu sa kuplunga i pritisnuo gas.

Kola su snažno pošla unazad, onda sam čuo vrisak i prva stvar koju sam potom video kroz staklo bilo je ofarbano lice tetke koja me je posmatrala razrogačenim očima. Ne znam kako, ali ja sam auto poterao unazad ispravno, to jest u desno a ne u levo kao što je bilo dogovoreno; i tako sam snažno udario u Flaminiju u trenutku kada se ona sagla da uzbere cvet; ona je bila odbačena i udarila je slepoočnicom u jedan od onih oštih kamenova. Sve u svemu, kada sam se okrenuo, ona je pala na zemlju nauznak, i ja sam video da je mrtva.

Kasnije sam mnogo puta o tome razmišljao i zaključio da ona moja pogreška i nije bila pogreška, da je onu vožnju u desno, kao što je trebalo, a ne u levo, kao što je bilo dogovoreno, diktirala moja savest koja se, meni u prkos, pobunila protiv zločina i, u izvesnom smislu, želela da kaznim onoga ko mi je zločin savetovao. Ali, da li je sve to bilo zaista pravedno? Kada sam izašao iz zatvora, pošto je bilo dokazano da se Flaminia bacila po svojoj volji pod točkove, hteo sam da odem i potražim tetku: želeo sam da ponovo vidim mesto te moje velike ljubavi. Evo velike stare i tužne vile u Ulici Nomentana, iza drveća; evo velikog parka koji mi nikada nije izgledao tako zapušten; evo predvorja u polusenci, sa tepisima, nameštajem i svim ostalim.

Tetka me je ovako dočekala: – Otkud vam hrabrosti da se pojavite ovde? – Ali onda je pustila da sve krene po starom i počela da razgovara o svemu i svačemu, naročito o svom zdravlju i svojim boljkama, bez i jedne reči sažaljenja za jadnu Flaminiju. A ja, posmatrajući je tako staru, tako ofarbanu, sličniju nekoj mumiji nego živom biću, morao sam da se još jednom zapitam: »Savest me je navela da kaznim Flaminiju. Ali, zar ne bi bolje bilo da je ona ostala živa, a ova ovde umrla?« Na kraju, kao zaključak, rekoh tetki da žurim da promenim posao i da postanem sobar. Ona mi je odgovorila: – Pazite, Tulio, vaša slaba tačka je služenje oko stola. Vi ste šuvak i

poslužavnik uvek tako držite da izgleda kao da želite da prevrnete sos na goste. – Tako me je i ona, kao i instruktor, podsećala na moju slabu tačku. Ali, u životu se ništa ne ponavlja; i ja sam shvatio da ću od sada u buduće zauvek imati posla sa poslužavnicima i sosovima, a ne sa ženom koja će od mene zahtevati da joj svoju ljubav dokažem zločinom.

Ah, žene!

Morajući da kroz Rim provedem Erminija, mog bratučeda iz Viterba, koji je prvi put ovde došao i želeo da sve vidi i sve upozna, jedne večeri predložio sam mu da izađemo u bioskop. Bili smo na Trgu Mastai i ja sam prišao kiosku s namerom da kupim novine i vidim koje se predstave održavaju. Fiameta, prodavačica, upravo je zatvarala, spremajući se da ode kući; ipak, da bi mi učinila uslugu, izvukla je jedne novine iz paketa i dala mi ih, napominjući: – Ako brzo pogledaš, ne moraš mi ih ni platiti, uzeću ih natrag. – Tako sam otvorio novine, govoreći Erminiju: – Cini mi se da je izbor slab. – A onda, odjednom, primetio sam da on ne obraća pažnju na mene, već gleda Fiametu. Jeste li ikada videli, Fiametu? Ako je nikada niste videli, otiđite na Trg Mastai i tamo ćete videti jedan kiosk, ceo iskićen revijama i, među svim ovim novinama i revijama, nešto nalik na malu pozornicu napravljenu od novina i revija, a unutar te pozornice lik žene, divno izdužen, okružen plavim kovrdžama, sa plavim očima, majušnim nosićem i usnama crvenim i dražesnim. Liči na nekakvu lutku, na one koje kolutaju zenicama, pokazuju zubiće i govore »tata« i »mama«. Ta kvo je lice Fiamete, najčešće nagnuto nad neku ilustrovanu reviju: provodeći čitav dan među novinama i revijama, ona se navikla na čitanje. A kažete li joj da vam je potrebna neka revija koja joj nije pod rukom, nego je obešena napolju, ona će izaći iz kioska, onako kao što lutkar izlazi iz svoje kućice sa drvenim lutkama, natraške, i onda ćete se zapanjiti kako ta božja lepota može sedeti šćućurena na stoličici, među paketima štampane hartije. Jer, Fiameta je lepo građena, baš kao neka lepa lutka, čiji je svaki deo tela savršeno izvajan, ruke, ramena, bokovi, noge i tako dalje. Ko ne zna za retku lepotu Fiamete? I ko ne zna da je godinama verena sa Etorom, baristom u kafani na Trgu Mastai, koji je sa svoje tezge, kroz izloge, može nadzirati u svakom času preko dana? Svi to znaju, baš svi sem nekog kao što je Erminio, koji nije bio iz ovog kvarta, čak ni iz Rima, već iz Viterba.

U redu. Kada sam video da on ne obraća pažnju na mene, već posmatra Fiametu, sa željom jasno naslikanom na licu, rekoh kroz

stisnute zube: – Fiameta, da ti predstavim mog bratučeda Erminija. – Fiameta je u kiosku sređivala novine; ali, izašla je napolje da stisne ruku Erminiju, obrativši mu se divnim osmejkom i istovremeno bacivši na njega umiljat pogled svojih plavih očiju: ženska koketerija kojim je Fiameta obasipala svakog i, odavno već, niko na to nije obraćao pažnju. Ali Erminio to nije znao i odmah se zažario, shvatio sam to po njegovom uznemirenom licu. U međuvremenu, Fiameta je zaključala kiosk i spremala se da sa zemlje podigne veliki paket revija uvezan kanapom. Erminio, uslužan, reče: – Ako želite, ja ću vam ga poneti. – Nov osmejak Fiamete, nov pogled: – Hvala, ali daleko stanujem. – A on: – Pa šta to mari, biće mi zadovoljstvo. – Erminia je bacila nespokojan pogled ka baru, u dnu trga, gde se, kroz izloge, mogla nazreti snažna Etorova figura, uspravna iza tezge, pa je onda prihvatila: – U redu, onda, hvala. – Tog trenutka ja sam se umešao: – A bioskop? – A Erminio, užurbano: – Videćemo se sutra, Alesandro, u bioskop ćemo nekog drugog dana. – Tako su krenuli, ona visoka a on malen, ona uspravna i pomalo ukočena, prava lutka, on nagnut ka njoj, da je izgledao kao da pleše tarantelu. Hteo sam da mu doviknem: – Ne žuri toliko, ne zagrevaj se, Fiameta je verena, uskoro se udaje. – No onda sam pomislio da su to njihove stvari, slegao sam ramenima, prešao preko trga i ušao u bar. Etoe, stalno pokrećući ručice aparata za kuvanje kafe, brkat (ima zečju usnicu i to mu daje uvek preteći izgled) i tmuran u licu, upitao me je: – Ma ko je taj koji je otpratio Fiametu? – Na brzinu sam odgovorio: – Ništa, ništa, to je moj bratučed iz Viterba, sutra ujutro putuje. – Snažnim rukama on povuče ručice, pa reče: – Fiameta uvek ima poverenja prema psima i krmcima... ne mislim na tvog bratučeda... ali, na kraju krajeva, bilo bi vreme da s tim prekine.

Stanujem sa majkom, sam, u Ulici dela Lungarina; imamo tamo dve sobe i kuhinju. Erminiju bismo namestili krevet na rasklapanje u kuhinji; da bi ušao unutra, on je morao proći kroz moju sobu. Te noći dugo sam ga čekao da se vrati; najzad, proklinjući u sebi bratučede iz Viterba, pokušao sam da zaspim. Neko me je iznenada probudio, trzajući me za ruku; nagoniski sam pogledao na budilnik na noćnom stočiću i video da je pet sati. Poskočio sam onda i seo, govoreći: – Šta

je bilo? – Sedeći na dnu kreveta, Erminio mi se osmehivao, kako mi se učinilo bolno. Rekoh: – Pa jesi li ti lud, te me budiš u ovo doba? – A on: – Probudio sam te, da bih ti kazao nešto veoma važno. – A šta je to tako važno? – Jedna stvar zaista važno: ženim se sa Fiametom. – Poskočio sam u krevetu i rekoh: – Hej, jesi li pio? – A on: – Ne, nisam pio. Sinoć smo Fiameta i ja proveli nekoliko sati zajedno i na kraju sam shvatio da je to baš žena kakva je meni potrebna, i tako sam je zapitao da li bi postala moja žena, i ona je pristala. – Pristala je? – Da, najzad, kao da je pristala. – Ali, ona je verena za Etora, baristu, zar ti to nije kazala? – Kazala mi je, a ja sam joj objasnio da to nije čovek za nju, pa mi je ona zato zatražila malo vremena da se odluči i da prekine s njim. – Ja sam ga zapanjeno gledao, činilo mi se da još spavam i sanjam; on je mirno nastavljao, govoreći da je to, kako se kaže, išlo munjevito; da su on i Fiameta stvoreni jedno za drugo; da su im ukusi jednaki, čak i u odnosu na selo, koje je ona volela i gde će je on odvesti da živi, čim se budu venčali. Na kraju reče: – Dobro, sada ću te ostaviti. Čitave noći šetao sam, od radosti mi se nije spavalo, ali sada se baš umorno osećam. – I otišao je, ostavivši me tu, još nesposobnog da shvatim da li sam zaista budan.

Sledećeg jutra otišao sam pravo na Trg Mastai. Iz daleka nazreo sam u kiosku pognutu plavu glavicu Fiamete; po običaju, čitala je. Javio sam joj se i, pružajući joj novac za novine, rekoh joj: – Pa dobro, hoćemo li uskoro jesti taj svadbeni kolač?

Ona je podigla glavu, pa reče: – Ne baš uskoro, kroz četiri meseca.

– Hm, to nije ništa. Milo mi je, zaista mi je milo. Jedino mi je žao što odlaziš iz Rima i što ćeš zaboraviti sve nas, jadne Trasteverince.

Ona je razrogačila oči: – Iz Rima? A zašto?

– Pa on stanuje u Viterbu.

– Ali, koji to on?

– Moj bratučed Erminio.

– Pa ikakve veze ima Erminio?

Odjednom sam shvatio da je nastala zbrka i objasnio sam joj. Ona me je saslušala, pa onda reče: – Tvoj bratućed je lud. Istina je da smo sinoć bili zajedno, istina je da me je on, kao istinska luda, na kraju upitao da li ću se udati za njega. Ali ja sam mu kazala da sam verena i da na to ne treba ni da misli. Ako ni zbog čega drugog, ono zato što bih morala živeti na selu.

– Pa on mi je kazao da obožavaš selo.

– Možeš misliti!

I, tako, ništa nije bilo istina. Fiameta je, pak, na kraju primetila: – Sad kad o svemu ponovo razmišljam, sećam se da mi je pri rastanku rekao: »Dakle, mogu li računati da ćeš se sada odlučiti između Etora i mene«, a ja, pošto sam već izgubila dah objašnjavajući mu sve do tada da je takav izbor nemoguć, nisam mu čak ni odgovorila, već sam slegla ramenima. Biće da je moje ćutanje shvatio kao potvrdu.

Rekoh joj: – Biće da si mu potvrdu dala ne samo ćutanjem, nego i ustima i očima, osmehujući se i gledajući ga. Pa, možeš li da objasniš zbog čega si takva namiguša?

– Nisam namiguša, samo sam ljubazna.

Posle tog jutra, događaji su se ponavljali uvek jednako. Erminio se viđao sa Fiametom i potom me obavestavao da je stvar sasvim svršena i da ona jedino okleva tražeći načina da se oslobodi Etora; Fiameta mi je, međutim, govorila da ništa nije istina i da joj Erminio pripisuje reči koje ona ni u snu ne bi rekla i da on ljubaznost prima kao ljubav; sa svoje strane, Eto se mrštio i pretio da će, kako je govorio, napraviti pokolj. U međuvremenu, morao sam da otputujem u Terni, sa kamionom crepova mog strica. I tako sam jednog jutra rekao Erminiju: – Svaka lepa igra kratko traje, a, sem toga, ja treba da putujem. Dođi sad na Trg Mastai, u bar, i objasni se sa Etorom i Fiametom. – On odgovori: – Ništa bolje ne tražim.

Otišli smo na Trg Mastai i ja sam pozvao Fiametu da izađe iz kioska, uzeo je za ruku, uzeo sam za ruku i Erminija, a zatim ušao s njima u bar, govoreći: – Eto, evo ovog para verenika.

Bilo je rano jutro i u baru nije bilo nikoga. Eto je odmah iskočio iza tezge, uzviknuvši: – Hej, mani se šale, kakvi verenici?

– Sednimo, – reko je ja mirno. – I sad ćemo povesti malu istragu. Ti, Erminio, ponovi ukratko ono što ti je, kako ti kažeš, ona sinoć rekla.

A on, drsko: – Da treba da se odluči između mene i Eto da se već odlučila i da joj treba samo malo vremena.

– A ti, Fiameta, šta imaš da kažeš?

– Da sam mu rekla sasvim suprotno; da nema čemu da se nada.

– Da, ali rekla si mi to tako, kao da bi htela da mi staviš do znanja da se ipak mogu nadati.

– Ma nemoj!

Preteći, sličan divljem vepru, sa zečjom usnom dignutom iznad belih zuba, sada se umešao Eto koji je tu stajao, sa rukama na bokovima. Približio se Erminiju i, stavivši mu pod nos stisnutu pesnicu, veliku kao glava deteta, počeo njom da opisuje krugove. kao da bi hteo da ga natera da je dobro omiriše, a onda reče: – Evo izbora: ili ova pesnica, ili putovanje natrag u Viterbo. A sad se čisti...

– Ali ja...

– Čisti se, nesrećniče, inače, iako si bratučed Alesandra, koji je moj prijatelj...

Čim smo izašli iz bara, Erminio je počeo da trlja ruke: – Sve je u redu. Jesi li video kako me je gledala? I kako mi se osmehnula? Osećam to, osećam to, biće dovoljno da budem uporan i savladaću je.

Reko mu: – Čuj, zašto ne dođeš sa mnom u Terni. Hajdemo na izlet, provedaćemo se.

– Budi dobar, zar baš sada kad se ona odlučuje. Treba da ostanem, gvožđe treba kovati dok je vrelo.

Na kraju, krenuo sam tog popodneva sam. Bio sam odsutan tri dana i vratio se četvrtog uveče. Slučajno sam naišao na Trg Mastai i video Fiametu kako sređuje kiosk pre no što će ga zatvoriti, kao što je to obično radila svakog dana u ovo vreme. Prišao sam joj; i ona mi je odmah rekla: – Žao mi je zbog Erminija. Ali, on je to baš tražio.

– Šta se desilo?

– Kako, ne znaš? Eto re i ion dohvat ii i su se juče ujutro. Srećom, tu su se našli mladići iz obližnje garaže, pa su ih razdvojili. Ali, svejedno ga je udario i onda je Erminiju jedno oko ostalo zatvoreno i svuda unaokolo crno.

– Ti si za to kriva, jer si namiguša.

– Sam je kriv, zato što je tvrdoglav. A znaš li šta mi je rekao? »Moju adresu u Viterbu imaš. Čim se budeš odlučila, javi mi, možeš i telegrafski.«

– Eh, ljubav uvek nakaradno vidi.

– Baš tako.

Nekoliko meseci kasnije najzad je, u crkvi San Paskvale Bailone, održana svadba. Posle venčanja, zakazan je ručak u jednoj obližnjoj gostionici, u Ulici dela Lungarina. Kada sam, zajedno sa ostalim zvanicama, zavio iza crkve, padala je kiša, pa smo žurili. Kad, u to čuh kako me neko zove: – Alesandro.

Okrenuo sam se i ugledao Erminija kako mi iz jednog sokačića daje znak: – Bio sam u crkvici, pratio sam celo venčanje, stajao sam pored oltara.

– Lepa svadba, je l' da?

– A znaš šta? Ona me je videla, iako sam se skrivao iza stuba. I baš pre no što je svešteniku rekla »da«, okrenula se i osmehnula mi se. Eh, žene. Znaš šta ću ti reći? Da se ona venčala protiv želje i da bih, kada bih hteo, kroz izvesno vreme mogao čak...

Rekoh mu: – U ljubavi je važno osećanje. Ostavi ih zato na miru. Ti imaš njeno osećanje. Šta preostaje Etoru? Prividnost.

A on, ubeđen: – Istina je. Svejedno, ipak, dobro kažu: žene su žene.

– Ah, da, te žene.

Samoubistvo

U nedelju ujutro još sam čvrsto spavao, onako duboko kako to može čovek koji se ostalih dana u sedmici dizao u šest, kad osetih kako me neko vuče za ruku, ali ne snažno, već kao da je ruka koja me je vukla bila lenja. Otvorio sam oči i na dnu kreveta video da sedi Remo, prijatelj i drug sa posla, zaposlen u istoj radionici gde i ja. Besno mu rekoh:

– Hej, koliko je sati, zašto me budiš? – On je zinuo kao da bi hteo da progovori, a onda je ostao nem, otvorenih usta, da je ličio na mrtvu ribu; na kraju je dao glasa od sebe: – Osam sati. – I ti me budiš u osam ujutro u nedelju. Da čujem šta ti se i desilo? – Onda on, tihim glasom: – Fausta me je ostavila. – Poznavao sam Faustu, malu crnku, umiljatu, da pravo kažem, ali ništa više; rastavljali su se i ponovo sastajali kojih desetak puta otkako su se verili. Ljutito rekoh: – I ti me zbog toga budiš. Ostavi me da spavam. – I tog trena počeo sam da se uvijam u pokrivač i okrećem ka zidu. Ali on, ponovo me tresući onom svojom mlitavom rukom: – Ne, ovog puta Fausta je to ozbiljno uradila. I ja sam došao k tebi, pošto si ti moj najbolji prijatelj, da te zamolim da budeš uz mene i ne ostavljaš me, inače ne znam šta sve mogu učiniti. – Seo sam na krevet i iznemoglo ga upitao: – A šta može učiniti? – A on: – Osećam da ću se ubiti, ako ne udes uz mene. – Sve u svemu, san mi je bio već potpuno pokvaren i trebalo je biti strpljiv. Tako sam ja upitao kako se sve to desilo; i on mi je objasnio da mu je prethodne večeri, u parku na Trgu dela Liberta, Fausta kratko i jasno kazala da ga više ne voli, da od one njihove veridbe ništa ne treba očekivati pošto su oboje bez novca i da će bolje biti da se raziđu. Izgovorio je ove reči malaksalim, prigušenim, tihim lasom i onda, odjednom, počeo da plače, nastavljajući pri tom da govori, uz suze koje su mu se slivale niz usta, ometale ga u govoru i naterivale ga da bolno grči lice, tako da je ono ličilo na masku Usta istine. Nakraju me je uhvatio za ruku, ovog puta snažno: – Ne ostavljaj me, Tulio, ne ostavljaj me samog ni i trenutak, inače, časna reč, ubiću se.

Rekoh: – U redu. Neću te ostaviti. Danas je nedelja i bićemo zajedno čitav božji dan. Sad sedi tamo, a ja ću se obući, obrijaću se, onda će nam moja mama dati malo kafe, a zatim ćemo videti šta ćemo moći da učinimo. – On je seo na jedan ugao a ja sam ustao, oprao se na umivaoniku i počeo da se brijem. On me je posmatrao razrogačenih očiju i, s vremena na vreme, govorio je: – Tulio a volim Faustu, i ako ne budem uspeo da je ponovo dobijem, ubiću se. – Budi miran, – odgovarao im. – Život nisu flaše koje se bacaju; ni Rim nije izgrađen za jedan dan, smiri se. – Završio sam brljanje, onda smo prešli u kuhinju i moja mama, sirota služeći nam kafu, upitala je Rema: – A kako je Fausta? – Na to ime, on je poskočio na stolici i jauku; a ja na brzinu rekoh: – Dobro je, samo što ga je ostavila. – Moja mama odgovori: – Nikakva šteta. Jedna izgubljena, sto nađenih. – Onda je Remo povikao: – Nemojte to govoriti, gospođo, ne govorite to. – A ponovo je počeo da plače i da ponavlja da će se ubiti. Ja sam imao sastanak sa Mirelom, mojom verenicom, oko deset, jer je trebalo da odemo skuterom u Kastelfuzano. Stoga rekoh Remu: – Doći ćeš sa nama, na skuteru možemo da se povežemo sve troje. Dotle ćemo izaći da se malo prošetamo, to će ti dobro činiti. I tako smo izašli i sa Trga in Pišinula, gde stanujem, krenuli obali Tibra, prema Srušenom mostu.

Dok smo koračali pored ograde nad rekam, počeo sam da mu govorim o svemu i svačemu, ne bih li ga oraspoločio. Da, bio je to straćen trud. Ne znam kako, u jednom trenutku rekoh: – Sećaš li se, ovo je mesto na kome je pre nekoliko dana spasen onaj mladić koji nije umeo da pliva. – Da bar nikada to nisam kazao. On, pošto je sve vreme ćutao, smrknutog lica, odjednom je skočio ka ogradi i krenuo da se baci dole, ali ozbiljno, vičući: – Baciću se, ubiću se, ubiću se. – Jedva sam stigao da ga na vreme uhvatim za ruku; nekoliko prolaznika pomoglo mi je da ga odvučem od ograde, za koju se hvatao. Ponavljao je: – Ubiću se, ubiću se, – ali je najzad dopustio da ga odvučemo. Objasnio sam onim prolaznicima da mu nije ništa, samo nervna kriza, i onda sam ga uzeo pod ruku, čvrsto, govoreći mu: – Idemo sada po skuter i ti nemoj da praviš od sebe budalu.

Stalno ga držeći pod ruku, pošao sam da uzmem skuter kod jednoga koji ih je tu u blizini iznajmljivao, u Vikolo dei Činkve, pa smo se na njega popeli i velikom brzinom otišli u Ulicu dei Serpenti, gde je stanovala Mirela. Prirodno, čim nam je otvorila vrata i pojavila se na pragu u lepoj novoj haljini, vesela i divna, Mirela je odmah doviknula: – Remo? Otkud li? A Fausta? Zar nećeš danas biti sa Faustom? – Da ste samo videli Rema! Na ovo tako nevino pitanje istrčao je u salon naspram ulaza, nagnuo se kroz prozor koji je bio otvoren i krenuo da se baci dole, vičući: – Baciću se, ubiću se, baciću se. – Ni sam ne znam koliko smo se mučili dok smo ga odvojili, i to Mirela, njena sestra i ja; najzad, on je pao na divan, kao da je poremetio pameću; a Mirela, okrutna kao sve žene govorila mu je: – Kad sada razmislim, sećam da mi je Fausta sinoć telefonirala da te je ostavila. Izvini, bila sam na to zaboravila.

Najzad smo se sve troje popeli na skuter, ja sam vozio, Mirela za mnom, a Remo poslednji, iza Mirele. Pojurili smo kroz. Ulicu dei Trionfi, krenuli Ulicom Kristofora Kolomba. Kada smo bili naspram EUR-a, među svim onim građevinama, sa stubovima, Mirela, koja nije htela da prekine sa zadirkivanjem Rema, reče: – Sećaš li se, Remo, one večeri kada smo došli ovde sa Faustom i tako se lepo zabavljali gledajući robota na izložbi? – A on: – Zašto me na to podsećaš? Nemoj mi to govoriti, ne govori mi o tome. – Sećam se toga, jer je bilo ugodno večer. Fausta je bila tako vesela. – A on, odjednom: – Ne idem s vama u Kastelfuzano, silazim ovde, pustite me da siđem. – Jurio sam, a on je spustio jednu nogu na zemlju, što je opasno kada se juri, pa za malo da se nismo prevrnuli. On je sišao i počeo da beži ka jednoj od onih kolonada. Sišao sam i ja, dok se Mirela previjala od silnog smeha, pojurio sam za njim i zgrabio ga, dok je bežao. Malo smo se rvali, i onda je on pustio da ga oborim na travu, jecajući: – Fausta, hoću Faustu, ili ću se ubiti. – Ja mu rekoh: – Baš si šašav; sad dođi. – Vratili smo se do skutera i ja sam prekoren Mirelu: — A ti sad prekini, pusti ga na miru. – Zatim smo nastavili vožnju.

Jurili smo, jurili, jurili duž te Ulice Kristoforo Kolombo, tako široke, pune sunca i automobila svake vrste i vrlo brzo stigli do mesta

sa koga put počinje da se spušta i u daljini se nazire tamna crta borika u Kastelfuzanu. I, eto, odjednom, uzvik Mirele: – Jao, u jeo me je. – Naglo sam zakočio i okrenuo se. Mirela se smejala, smejala, a onda reče: – Ujeo me je, ali jako, u rame, tako me je ujeo da će mi ostati belega. – Onda sam upitao Rema koji je stajao tu, tužan, oborene glave: – Je li, možeš li reći šta ti je? – A on: – Izvinite me, ali, pomislio sam na Faustu i hteo sam da izgrizem ruke, a pošto su mi ruke bile zauzete, jer sam se držao za sedlo, i ne želeći ujeo sam Mirelu. Izvini, Mirela. – Ovog puta i ja sam se nasmejao; i, pošto sam mu zapretio: – Sada dosta, nema više ujedanja, – ponovo smo krenuli.

Evo Kastelfuzana. Bio je to prvi dan lepog prolećnog vremena i čitava šuma borova providela se do u dubinu, između jednog i drugog crvenog stabla, sa jarkim suncem na poljanama prekrivenim smaragdnom travom i prozirnom senkom u šipražju. Izgledala je kao prazno pozorište; a one mnogobrojne stazice, koje su se pružale tu i tamo među čestarom, mamile u na šetnju. Otišli smo do mora; iskričilo je, veoma plavo, pod raskošnim i kao prigušenim suncem. Provezao sam motor duž obale i onda je Mirela iza mene počela da pevuši, samo da bi se rugala Remu: – More plavo opet spi, kao kad tu beše ti. – Na ovu pesmu punu aluzija, Remo je zajecao i povikao: – Ne mogu više da izdržim, Fausta, Fausta. – Stalno vozeći duž kupališta, rekoh: – Prekini, Mirela, zar ti nisam već kazao. – A ona, nevino: – Pa šta tu ima? Pevala sam jednu staru pesmicu koju sam juče čula na radiju. Zar sad nećemo više moći ni da pevamo?

Vratili smo se zatim u borik, izabrali jedno lepo i nešto, jednu čistinu među borovima, čitavu pokrivenu nežnom i zelenom travom i seli smo na travu, na suncu, da jedemo. Raspakovali smo užinu i Mirela dade Remu sendvič, govoreći mu: – Sad jedi. I obećavam ti da ću te sutra predstaviti jednoj devojci, sto puta boljoj od Fauste, koja te voli odavno, a ti to nisi primetio. – A on, uzimajući sendvič: – Nije moguće da je bolja od Fauste. – Mirela sleže ramenima: – Je li, a šta misliš da je Fausta? Pre svega, ima krive noge. Zatim, ima lice bez brade i bez čela, jedino oči i usta. – Ljutito zagrizavši zemičku, odvratio je: – Meni se sviđa i dosta.

Jeli smo; ali Remo nije jeo, samo je zagrizao zemičku i gledao je ni sam ne znam u šta, zanesen. Zatim, odjednom, odbacio je daleko sendvič i počeo da se valja po zemlji, ječeći: – Fausta, Fausta. – Ja Mireli dadoh znak, kao da sam joj hteo reći: – Pusti ga, treba da svom bolu da oduška. – Remo se još malo valjao po travi, zatim je zagrizao jednu lepu veliku stabljiku, iščupao je zubima, zajedno sa korenom i zemljom, i ispljunuo je. Na kraju se skljojao potrbuške, sa licem u travi, rukama uhvativši glavu, i ostao tamo nepomičan kao mrtvac. Mi smo nastavili da jedemo i bilo nam je prijatno.

Kada smo završili užinu, Mirela i ja prošetali smo se imalo preko poljane, među onim visokim borovima kojima je vetar, pirkajući, tek malo pomerao granje na vrhu. Remo je stalno ležao nepomičan, opružen potrbuške. Zatim smo se ponovo opružili na travu, razgovarali o svemu i svačemu, kao što to rade verenici, a Remo se još uvek nije pomicao. Najzad sam se opružio nauznak, a Mirela mi je položila glavu preko nogu, neko vreme gledao sam borove koji su se gore lagano povijali prema vetru, i zaspao sam, a mislim da je i Mirela usnula. Spavali smo možda jedan sat, a kada smo se probudili videli smo da je Remo stalno u istom položaju, nepomičan, opružen potrbuške. Onda glasno rekoh da treba da se vratimo u Rim, ali Remo se nije pomakao. Prišao sam mu i, u dvoje, Mirela i ja, uhvatili smo ga ispod pazuha, s velikom mukom uspehli da ga podignemo na noge, pošto se teturao tamo-ovamo kao drveni lutak i prigušenim glasom pozivao Faustu. Na kraju, nekako smo sve troje uspehli da sednemo na skuter i krenemo ka Rimu.

Na Ulici Kristoforo Kolombio Remo ovog puta nije više pravio ispade: svom bolu dao je oduške. Ali, u EUR-u Mirela je predložila da popijemo kafu u jednom baru ispod kolonade i tako smo sišli s motora. Dok smo čekali kafu, Remo, gle, iznenada reče: – Mirela, učini mi uslugu, telefoniraj Fausti i reci joj da bih hteo da se vidimo. – Mirela mu odvrati: – Ako samo to želiš, – i hitro ode da telefonira iz kabine. Izašla je odande malo kasnije, tako vesela da se zabrinuto Removo lice ozarilo od nade: – Kazala je da ni mrtva ne želi da te ponovo vidi. – Tek što je izgovorila ove reči, a Remo zgrabi sa tezge bokal pun vode

i snažno ga tresnu o pod, da su se voda i srča razleteli na sve strane. Morali smo lepim i dobrim da umirujemo baristu, koji je hteo da tuče Rema i koji je vikao: – Pa jesi li lud? A ko će platiti bokal? – Sve u svemu, Remo je istresao novac za tri kafe i bokal i krenuo je s nama ka skuteru. A kada smo hteli da se popnemo, uhvatio nas je za ruke govoreći: – Molim vas, stojte kraj mene, inače ću se zaista ubiti. – Ja rekoh: – Sada je šest, možemo biti s tobom još pola sata, zatim Mirela i ja želimo da budemo sami. – A on: – U redu, radite kako hoćete, ali znajte da ću se ubiti. – A ja, izgubivši strpljenje: – Pa ubij se.

U Rimu, vozeći duž obale Tibra, krenuo sam u Trastevere. Mirela i ja odlučili smo da odemo da se za svoj račun prošetamo, gore na Đanikolu. No kada smo stigli u Ulicu di Trastevere, krenuo sam onim uličicama i stigao u Ulicu dei Fienaroli, gde je stanovala Fausta: hteli smo da pokušamo poslednji put, pre nego što ostavimo Rema, pošto sam se sada zaista plašio da će, kada ostane sam, pokušati da se ubije. Faustina kuća bila je treća s desna i, gle kakav sticaj okolnosti, eno Fauste na pragu, kao da nas je čekala. U senci, ono njeno cigansko lice, sa velikim i mesnatim ustima, sa ogromnim očima, učinilo mi se privlačnim, premda, kao što je tvrdila Mirela, nije imala brade i imala je čelo s dva prsta. U ruci je držala praznu bocu za mleko, videlo se da je kretala u mlekaru. Usporio sam i onda zaustavio, govoreći: – Zdravo, Fausta. – Remo nije disao. Fausta nas je pogledala, a onda reče onim dubokim hrapavim glasom: – Samo mrtvi se ne sreću ponovo, Remo... hoćeš li me otpratiti do mlekare?

I tako je Remo skočio sa skutera, dobacivši nam na brzinu, nekako nezahvalno, kao što je zaljubljenima svojstveno: – Zdravo Mirela, zdravo Tulio, videćemo se, – i potrčao je u susret toj devojci za koju čovek ne bi dao ni prebijenog solda, a zbog čijeg je jednog pokreta suknje gubio glavu. Videli smo ga kako je uzima pod ruku i kreće s njom ka mlekari, on veliki, visok, širokih pleća, ona majušna, duge i široke haljine koja nije bila dovoljna da joj sakrije krive noge. – Ovog puta se nećeš ubiti, – doviknuo sam mu izdaleka; zatim sam skrenuo ka Trgu Santa Maria in Trastevere.

Uhođenje

Mnoge zanate čovek obavlja kada nema pravog zanata i ja mogu reći da sam probao od svakog. Šta sve nisam radio? Bio sam putujući trgovac, famulus, vratar, sobar, čistač ulica, sladoledžija sa triciklom, trgovački putnik i ni sam ne znam šta još nisam bio. Eh, ništa kao nezaposlenost ne može čoveku smetati da postane neko i nešto, sa stanom, stalnom platom, sigurnim zanimanjem. Našavši se, kao i obično, bez zaposlenja, otišao sam u Galeriju na Trgu Kolona i počeo da šetam među svetom, pažljivo motreći i naćulivši uši. Bilo je tu svakojakog sveta, i neko mi je. šaputao: »Dolare? Funte?«; neko pripovedao prijatelju: »I onda mu je sudija odrezao četiri meseca uslovno«; neko je, posmatrajući stolove u kafani, govorio: »Hej, gledaj onu plavušu«; neko je zaneseno objavljivao: »Slušaj ti mene, Roma ne može izaći na kraj sa Lacijem«. Sve su to bili bednici kao i ja: malo razloga bilo je za veselje. Da bih utukao vreme, zajedno sa ostalima počeo sam da gledam televiziju; iznenada, osetio sam kako mi neko dodiruje lakat, okrenuo sam se i – koga to vidim? Nardona, prvorazrednu propalicu, njega koji je uspevao, ko zna kako, da nikada ne bude nezaposlen. Reče mi: – Šta radiš? – Vidiš i sam. – Mislim, šta uopšte radiš? – Tražim posao. – Dođi sa mnom, imam nešto da ti predložim.

Tako smo otišli u kafanu, Nardone je poručio dve ekspres kafe i onda mi objasnio o čemu se radi. On je sada bio zaposlen u jednoj agenciji za privatne istrage, u odeljenju za uhođenje. Tog dana trebalo je da počne uhoditi jednu ženu, nečiju ljubavnicu, po nalogu njenog prijatelja, jednog starijeg čoveka, koji je sumnjao da ga ona vara. Na žalost, baš tog dana Nardonova verenica trebalo je da stigne iz Narnija i on je želeo da s njom provede popodne. Sve u svemu, Nardone mi je predlagao da ga tog dana zamenim. On će me odvesti do kuće gde je žena stanovala, pokazaće mi je kada izađe i onda će meni ostati samo da je pratim. Naknada: tri hiljade lira i troškovi. Nardone je još dodao: – To je jedna mlada i lepa žena. Njen prijatelj, pak, ima šezdeset pet godina. Sad, zar je čoveku od šezdeset pet godina potrebno da uhodi

ljubavnicu? Odgovor na ovo pitanje biće uvek isti. – Rekoh mu da prihvatom, samo bi morao još nešto da doda. Složili smo se da mi on da još tri paklice cigareta i rastali smo se.

Sutradan, tačno oko dva, sa kišobranom preko ruke, pošto se nebo beše smračilo i pretilo je kišom, našao sam se u Ulici Arkimede. Nardone je već bio na mestu i pokazao mi je kapiju, govoreći: – Izaći će odande. Ona uvek spava do jedan, kao prava danguba, i uvek izlazi u ovo vreme. Prijatelju kaže čas jedan, čas drugi izgovor, ali on sumnja i, po mom mišljenju, ima pravo. – Čekali smo tako kojih pola sata, ćaskajući o svemu i svačemu; i Nardone me je zasmejavao, pričajući mi o agenciji za istrage, gde su navraćali pre svega muškarci i žene koji su verovali da su prevareni i plaćali su debele pare samo da bi doživeli to zadovoljstvo da im neko potvrdi sumnje. Odjednom, on me je gurnuo laktom, rekavši: – Evo je. – Baš tog trenutka, pošto je vazduh bio vlažan, kinuo sam i kada sam podigao glavu video sam samo jednu ženu u kišnom mantilu plameno crvene boje kako se žurno uputila ka autobuskoj stanici. Nardone mi tutnu u ruku tri paklice cigareta i reče: – Ako do ponoći praćenje ne bude završeno, telefoniraj mi i doći ću da te smenim. – Odgovorio sam: – Važi, – i požurio za ženom. Ali ni ovog puta nisam mogao da joj vidim lice, pošto je iznenada dojurio autobus, ona se popela, zatim su se popeli drugi putnici i ja poslednji, i to jedva uspevajući da se ubacim na platformu. Autobus je bio prepun i, dok je jurio, izračunao sam da mi se više isplati da ostanem na platformi: ako bih se ugurao u masu, postojala je mogućnost da ona siđe pre no što stignem do nje; ovako, pak, mogu sići zajedno s njom. Za to vreme, autobus je jurio, od jedne stanice do druge, a ja sam stalno stajao na platformi. Autobus je prošao duž čitave Ulice Flaminia i stigao na Trg Flaminio. Spustio sam jednu nogu na zemlju i posmatrao. Sišlo je četiri ili pet ličnosti i onda, eno, crvenog mantila. Odmah sam skočio dole i krenuo za njom.

Sada je koračala preda mnom, u pravcu Tibra, i ja sam mogao da je do mile volje posmatram. Pod mantilom, videlo se, nalazilo se snažno telo: pri svakom koraku, mišići na bokovima vidno su se otiskivali na crvenoj tkanini. Bila je viša od mene, imala je snažan,

odlučan, brz korak. Stigao sam je i, kako sam se našao pored nje, pogledao sam je. Bila je plava; kovrdže zlatne boje bežale su ispod kapuljače plamene boje; lice joj je bilo lepo, ali strogo, gotovo muško, usta velika i tvrda, nos prav, oči plave i pomalo napadne. Mantil joj se nadimao na grudima: morala je biti građena kao kip. Sve u svemu, devojka krepka i drska, kako je mogla priličiti starcu od šezdeset pet godina? Ona, stalno onim snažnim i brzim korakom, izašla je na Lungotevere i krenula duž niza palata koje gledaju na reku. Stigavši do jedne palate modernog stila, sa ulazom u mermeru, ušla je ne oklevajući; i ja za njom. Ona je otišla do lifta, koji je trenutak kasnije sišao dole: bila je to veoma moderna staklena kutija; popela se, pa sam se i ja popeo. Ona me je upitala: – Na koji sprat idete? – Glas joj je bio sasvim suprotan od tako strogog izgleda: umiljat, muzikalan, detinji. Rekoh nasumice da idem do poslednjeg sprata, a ona je pritisnula dugme za treći. Sada smo bili blizu jedno drugome, ali ona je uporno držala glavu oborenu. Sišla je na trećem spratu, ja sam produžio do četvrtog, sišao sam i požurio dole niz stepenište, jedva ugrabivši da je vidim kako nestaje iza vratiju stana broj osam. Na mesinganoj pločici pročitao sam: »Inoçenti«. Sišao sam u prizemlje i, pošto sam uzaludno tražio domara, otišao sam do ograde nad Tibrom, baš naspram palate, i tu se namestio da stražarim.

Kiša je rominjala, otvorio sam kišobran i zapalio prvu cigaretu. Znao sam da ću dugo čekati, to me je obeshrabrivalo i mislio sam kako je uhođenje težak zanat: zar su tri hiljade lira neka para za takav trud! Neko vreme posmatrao sam Tibar, ali stalno držeći ulaz na oku; reka je bila nadošla, žuta i duboka da se čovek uplaši, a po koja crna grana ili ugljenisani otpadak, tu i tamo, kovitlali su se u brzacima. Nebo je bilo crno, a naspram tog crnog neba stabla na drugoj obali Tibra odudarala su nekako čudnovato svojim svetio zelenim mladim lišćem. Čekao sam možda tri četvrti sata i popužio tri cigarete; onda, evo najzad domara: neki mršavko, prava krcuga, u sivoj uniformi sa dugmadima od mesinga i kapom sa suncobranom. Pojavio se na kapiji i pogledao u oblačno nebo.

Odmah sam se odvojio od ograde i prišao mu, pitajući ga: – Stanuje li ovde advokat Inočenti, gospodin od svojih šezdesetak godina, ćelav, nosi naočari i ima mladež na vrhu nosa? – On me je pogledao gotovo sažaljivo, a onda reče: – Stanuje ovde Inočenti, na trećem spratu, stan broj osam. Ali, to je mladić tridesetih godina, lud za sportom. Strast su mu trkački automobili. Eno tamo njegovih kola; – i pokazao mi je, nedaleko, jedan nizak i dugačak automobil, plamene boje, baš kao mantil praćene gospođice. Rekoh: – Hvala, biće da sam pogrešio, – i žurno sam se udaljio, otišao sam malo dalje, pored ograde nad Tibrom, da mu ne bih izgledao sumnjiv. »Dakle«, mislio sam, »mladi sportista tridesetih godina. Lepo, lepo! Eto objašnjenja za njene izlaske u dva posle podne. Divno.« Uzeo sam beležnik, zapisao ime, adresu i čas; zatim sam čekao. Kiša je stalno rominjala, ja sam držao kišobran otvoren i netremice sam posmatrao kapiju, tako netremice da mi se s vremena na vreme činilo da umesto jedne vidim dve ili tri kapije. Koliko sam čekao? Oko pet sati od dva i po do gotovo sedam i po. Pušio sam cigaretu za cigaretom i, pošto nisam imao novine, a na obali Tibra nije bilo ničega za posmatranje, sem automobila koji su tuda prolazili u vrlo brzom vožnji, nisam mogao izbeći da ne mislim o onom što se, u međuvremenu, dešavalo na trećem spratu, u stanu broj osam, u palati preko puta. Mislio sam: »Ja stojim ovde, kisnem, a za to vreme gore... eh, tamo gore ima od svega po malo: milovanja, poljubaca, umiljatih razgovora, zagrljaja, nežnosti, ćaskanja, pića, svega po malo. I kako je lepo voleti se na dan kao što je ovaj, kada je vreme ružno: spustiš roletne, ostaneš u mraku i, opružen na krevet, zagrljen, slušaš žubor kiše i šljapkanje automobilskih guma preko mokrog asfalta. Blago njima i proklet da je ovaj moj zanat«. Kada sam popušio prvu paklicu cigareta, da bih rasterao dosadu, počeh da se šetam tamo i ovamo, na prostoru od, recimo, stotinak metara. Stalno sam mislio na ono dvoje. Besan, ponovo sam uzeo beležnicu i zapisao ovaj komentar: »Nije potrebno dalje pratiti; dokazano je da se celo popodne zadržala u stanu jednog mladića; dovoljno toliko«.

Najzad, s milošću božjom, oko sedam i po evo ponovo crvenog mantila. Ponovo sam počeo da je pratim, s olakšanjem, ona je koračala žustro i hitro, ljubav je nije umorila. Otišla je na Trg Flaminio, popela

se u jedan autobus koji je išao ka centru; a ja za njom. Bila je gužva i ja sam se našao baš uz nju, možda malo previše pritisnut. Ona se okrenula i reče mi onim glasom devojčice, samo ljutite: – Molim vas, odmaknite se. – Odmakao sam se, kako sam mogao; ali, istovremeno sam pomislio: »Eh, svetice, Inočenti da, ja ne. Šta izvodiš, skupo bi te platio ko te ne poznaje«. Autobus je za to vreme jurio, a onda je ona sišla na Trgu Kolona; i ja stalno za njom. Krenula je jednom uličicom što vodi na Trg Fontane di Trevi i nestala je u kapiji jedne drevne palate. Ostao sam napolju i posmatrao mnogobrojne tablice na vratima. Tu se nalazila neka škola igranja, jedan pansion, jedna krojačnica, jedan salon za masažu. Sve u svemu, jedna kuća, nije moglo biti nikakve sumnje, ukratko rečeno sumnjiva. Stvarno, svako malo mnoge lepe devojke, neke same, a neke u parovima, izlazile su iz kapije i nestajale. Pokušao sam da ispitam staru, brkalo i kostoboljnu domarku, koja je stajala u dnu hodnika, iza jednih staklenih vratiju, u nekakvom smrdljivom ćumezu: – Recite, molim vas, stanuje li ovde jedna plavuša, takva i takva? – I ne okrenuvši se, da mi odgovori: – Eh, sine moj, ovde prolaze mnogo devojke; ko bi ih poznavao? – Nije mi ništa preostalo do da čekam, pa sam tako i učinio; srećom, bejah kupio neke novine i, čitajući ih, pojeo sam nekoliko komada keksa, koje sam ujutro srećom strpao u džep. Čekao sam jedan sat, ili možda malo više, i bilo je manje razdražljivo nego na obali Tibra, pošlo je ovom uličicom bar prolazilo mnoštvo sveta i uvek je bilo nešto da se vidi. S vremena na vreme, mislio sam na ženu u crvenom mantilu i govorio sam u sebi: »To nisu čista posla. Inočenti nije jedini, već je tu još neko umešan, ko zna ko«. Evo nje, najzad, uvek u istom mantilu. Požurio sam za njom.

Ona se vratila na Trg Kolona, ponovo ušla u isti autobus kojim se maločas vozila, ali sad u suprotnom smeru, i, sve u svemu, dvadesetak minuta kasnije ponovo smo bili na obali Tibra, jedno drugom za petama. Stigavši pred Inočentijevu palatu, ušla je unutra odlučno, a ja sam ostao napolju; bilo je gotovo devet. Sada je kiša ozbiljno padala, na nesreću duvao je vetar, tako da mi je kiša udarala u lice. Proklinjao sam Nardona, uhođenje, ženu i, prirodno, nisam mogao da ponovo ne pomislim: »Ja ovde na otvorenom, pod kišom; a za to vreme, njih

dvoje u lepom stanu, možda za stolom, zaljubljeni, srećni, blaženi; pojedj ovo, zlato moje; probaj ovo, ljubavi moja, popij gutljaj ovog vina, radosti moja. A onda, posle večere, uživanje u intimnosti, u ljubavnim odnosima. Eh, prokletstvo, baš nema pravde«. No, da skratim priču, čekao sam tri sata i onda, tačno u pola noći, otišao do obližnje garaže, iz koje sam mogao da držim na oku kapiju i telefonirao sam Nardonu: – Hej, ovaj ovde zabavlja se, večera, pije i izvodi đavolije s lutkicom. Dođi da me smeniš, inače ću sve napustiti i odlazim. – On reče da će doći; i, zaista, dvadesetak minuta kasnije, došao je. Ukratko sam ga obavestio o praćenju, dao sam mu ona dva ili tri lista iz beležnice, dodao sam koju zapaprenu primedbu i najzad otišao da spavam.

Nardona nisam video par dana; obazrivo sam očekivao da da glasa od sebe. Na kraju, kada sam video da se one pošteno u znoju zarađene tri hiljade ne pojavljuju, telefonirao sam mu i on mi je zakazao sastanak u Galeriji. Kako me je ugledao, odmah me je ljutito napao: – Divno, gotovo da si me upropastio. – A zašto? – Ona žena koju si pratio, nije bila ona koju sam ti pokazao, nego neka druga. – To nije moguće. – Moguće je, pošto je žena koju si pratio bolničarka. – Bolničarka? – Da, osim toga s diplomom. – Ali, Inočenti? – Da govorimo o Inočentiju. Ona ništa drugo nije radila, sem što je bdila nad starom majkom Inočentija, teško bolesnom. Kakva večerinka, kakva ljubav! Oko tri, mati je izdahnula i onda je iona jadna devojka, koja joj je do tada pomagala, otišla na spavanje. A znaš li gde joj je kuća? Baš u onoj staroj palati kod Fontane di Trevi, koju si ti ocenio kao sumnjivu. Ima tamo nameštenu sobu sa zasebnim ulazom. Bravo, veselim se, ti si pratilac da ti nema ravna!

Bio sam neraspoložen, kao da me je neko daskom udario po glavi. Ali, ostalo mi je još da saznam kako sam mogao da napravim ovakvu zamenu. I onda, odjednom, shvatio sam: ljubavnica je ušla u autobus pre no što sam uspeo da joj vidim lice; a u tom istom autobusu već se nalazila bolničarka, sa crvenim mantilom, sličnim njenom. I kao bik, a glup kao bik, ustremio sam se ka ovom crvenom, ne misleći na drugo. Nardone mi je, pak, govorio: – Ove sam stvari baš od same nje saznao.

Videvši da to nije ona koju je trebalo da pratim, prišao sam joj, rekao joj ko sam i šta radim, a ona, jadnica, ljubazno mi je pružila sva obaveštenja. Znaš li šta mi je na kraju kazala? »Sećam se onog mladića koji me je pratio. U autobusu bio je toliko bezobrazan, da sam ga morala opomenuti.« Serafino, to nisam nipošto od tebe očekivao. Morao si imati na umu da je uhođenje ozbiljna stvar, da tako kažemo: misija. – Žustro sam mu uzvratio: – Kunem ti se da nije istina. – Ali Nardone; – Eh, čovek je lovac. Tebi je na um došla misao da je to neozbiljna žena. To je zlo. Evo ti hiljadu lira i paklo cigareta. Po savesti, ne mogu ti više dati.

Jamica na obrazu

Pia i ja bili smo vereni već par godina; dugi period vereništva, do koga je došlo stoga što ja nisam imao ni solda, iako sam bio zaposlen u očevoj gvoždari, a ona, iako je učila za bolničarku, što je bila i njena mati, imala jedino košulju. Dve godine vereništva; bolje reći dve godine prepirki i svađa. Veliko pitanje naše bio je stan: mogli smo, istina je, otići da stanujemo u mojoj kući, sa mojima, koji ništa bolje nisu tražili; ali Pia nije htela ni da čuje da se o tome govori: mrzela je moju majku pre još no što ju upoznala. I Pijina mati imala je dosta veliku kuću da nas je mogla primiti; u ovom slučaju, pak, dok se ni Pia ni ja nismo protivili, njena mama to nije htela; bila je još mlada udovica, želela je da živi svojim životom i da joj zetova porodica ne smeta. Jednog od ovih dana, u parku Vile Borgeze, namislio sam da predložim razumno rešenje: – Čuj, znam da ne podnosiš moju mamu. Ali, ne tražim od tebe da s njom živiš čitavog života. Samo nekoliko meseci, toliko vremena koliko nam bude potrebno da se nekako drukčije sredimo. Venčajmo se, dakle, i hajdemo u moju kuću. Kasnije, iz jedne stvari rađa se druga. – Pia je odmah poskočila: – Iz jedne stvari rađa se druga, stvarno. Iz tvog predloga rodiće se, na primer, moja odluka da te ostavim. – I, istrjavši mi se iz ruke, počeo da trči ka terasi Pinča. Pojurio sam za njom, vičući: – Pia, čekaj, šta radiš? – Sustizao sam je, kad ona, kao prava zmija, stade ispred jednog redara i povika: – Recite, molim vas, ovome da me ostavi na miru. – Zastao sam bez daha; i dok mi je redar prilazio: – Mladiću, ovamo dokumente, – i ja u džepu tražio ličnu kartu, očajan i nepomičan pogledom sam sledio Piju koja se u trku udaljavala.

Tog istog dana pokušao sam da je tražim kod kuće, ali nije bila tamo. Onda sam joj telefonirao, ali nije htela da se javi. Najzad sam joj napisao pisano, Ekspresno, ali prošla su tri dana i nisam dobio odgovor. Tako sam ostao bez Pije; i odjednom mi se učinilo kao da je nestao deo mene; baš onaj deo koji mi je omogućavao da dišem, da jedem, da spavam, da radim, ukratko, da živim. Patio sam, ni sam ne znam koliko; a patnju sam osećao ne samo u duši, kao nekakvo

nespokojstvo koje nisam uspevao da smirim ni na koji način, nego u čitavom telu, pošto me je bolelo svaki mišić i svaki živac. S vremena na vreme, kada bih se našao sam u svojoj sobi, počinjao sam da jecam, bez povoda, sedeći za stočićem, držeći glavu među dlanovima; ili sam izlazio, pa mi se od žalosti činilo da je plavo nebo pocrnelo, da je sunce crno, da su žute i bele kuće pocrnele, da je pocrnelo prolećnje drveće puno zelenog lišća. O jelu ni govora. Prvi zalogaj zastajao mi je u grlu, kao čep. Nisam čak ni spavao: nekakav trzaj budio me je iz prvog sna i onda sam ostajao budan, širom otvorenih očiju, misleći na Piju.

Jednog od ovih dana, osećajući se neugodnije nego obično, jer su mi svi mišići tela bili zategnuti i uzdrhtali kao žice na violini, ušao sam u bar ispod Pijine kuće, u Ulici Ostiense. Bilo je rano jutro i u baru se nalazila samo jedna žena koja je pila ekspres kafu, okrenuvši leđa vratima i naslonivši laktove na tezgu. Čim sam je video, odmah sam pomislio da će to biti Pia, pošto je imala kratko podsečenu crnu i sjajnu kosu, sa nekoliko oštih pramenova rasutih po potiljku: Pia se tako češljala. Istinu govorim, čim sam pomislio da bi to mogla biti ona, osetio sam olakšanje u čitavom telu; dah, koji mi je do tada stajao pritajen u dnu pluća kao prestravljena životinja, odjednom je počeo da mi mirno i ugodno nadima grudi. Rekoh: – Pia. – Žena se okrenula i tada sam primetio svoju zabludu. Nije to bila Pia, nego njena mati, koja je nosila kosu podšišanu isto kao i kći. Ali, čudno, ono olakšanje koje sam osetio pobrkavši nju i Piju, sada se nastavljalo: mišići me više nisu tako boleli, disanje je ostalo lako i lagano. Prepoznavši me, ona reče: – Eh, ne, jadni Đustino, nisam Pia, ja sam njena mama. – Pozdravio sam je i zatim, dok smo razgovarali o svemu i svačemu, pažljivo sam je pogledao. Primetio sam tada jednu stvar koju do tada nisam zapazio: bila je ista kao i njena kći. Ista crna kosa, kratko podšišana; iste okrugle i sjajne buljave oči, sa tankim i dugim obrvama; isti prćast nos, mali i strog; ista usta u obliku srpa, sa uglovima na dole okrenutim. Jedina razlika bila je što je Pia imala dvadeset godina, a mati najmanje dvostruko. Sve u svemu, da tako kažemo, video sam Pijino lice utonulo u majčino, koje je, zbog godina, bilo mnogo šire, sa nečim opuštenim, naduvenim i mlitavim u obliku. Ipak, svejedno, gledajući nju, činilo mi se da gledam Piju, kao što sam

to veoma želeo otkako me je napustila; i osećao sam se bolje, kao da se Pia zaista nalazila preda mnom i kao da je moja želja zaista zadovoljena.

Mati, s osećajnošću koju žene imaju za ovakve stvari, primetila je da je posmatram i osmehnula mi se; osmeh je bio isti kao u Pije, pa sam se i ja osmehnuo. Ona me je upitala: – Šta radiš, Đustino? – i ja sam primetio još jednu stvar, koja mi je do tada promakla: imala je glas isti kao Pia, samo malo niži. Odgovorio sam: – Ništa, ne radim ništa. – A ona, sažaljivo: – Znaš li da si veoma oslabio? – Popila je kafu i, zajedno sa mnom izlazeći iz bara: – Govorim ti ozbiljno, Đustino: bolje je da se odrekneš Pije. Ona želi stan, a ti joj ga ne možeš dati. S druge strane, ona ne želi da dođe u tvoju kuću; a ja, pravo da ti kažem, nisam u stanju da vas primim kod sebe. Ovo je, uostalom, samo jedan od razloga zbog kojih ti savetujem da je se okaneš. – Rekoh: – Zaista sam se odrekao. – A onda, pomalo mucajući, pošto sam bio svestan da je predlog malo čudan, dodao sam: – Čuj, zašto ne bismo večeras zajedno izašli na večeru? – Ona me je začuđeno pogledala, pa onda dodala: – Rado. Ali, skrećem ti pažnju, ako je to da bismo razgovarali o Piji, bolje da ne izlazimo. Kakve bi svrhe imalo? Ja sam jedna ličnost, ona je druga i svaka od nas ima svoj život. – Iskreno sam joj odgovorio: – Ali, nije to da bismo razgovarali o Piji, već da bih bio s tobom. – Ona me je ponovo začuđeno pogledala; zatim mi je zakazala sastanak za devet sati te večeri, u jednoj gostionici što se nalazila baš preko puta njene kuće, u Ulici Ostiense. I tako smo se rastali.

Uveče ona je došla tačno u devet; i zapazio sam da se udesila, pošto je, kao što sam već rekao, bila još mlada i koketna žena, a muškarci su joj se dopadali i njoj se dopadalo da se muškarcima dopada. Imala je na sebi pripijen crven džemper, lep širok pojas od sjajne crne kože sa kopčom od belog metala, vrlo uzanu crnu suknju u kojoj je, da pravo kažemo, izgledala malo utegnuta, pošto su joj bokovi gotovo iskakali iz zategnutog štofa. Ušli smo u gostionicu sa druge strane od Ulice Ostiense, pošto je imala ulaz sa ulice, ali i baštu sa senicom okrenutu Tibru. Seli smo za jedan sto napolju, pošto je već

bio maj i bilo je toplo, naspram Tibra koji se nije video pošto je bio mrak, ali videle su se sve svetiljke na drugoj obali poređane duž ograde i, iza svetiljki, crna senka plinare i odžak sa crvenim plamenom gasa koji je buktao u noći. Poručio sam piliće *alta diavola* i, dok smo čekali, naručio sam da donesu vino, pa sam joj do vrha napunio čašu, pošto sam znao da joj vino prija i da rado pije. Ona je zaista popila najpre jednu, zatim drugu čašu, a onda, videvši da ja ne pijem, ne govorim i samo u nju gledam, upitala me je uz koketni naglasak: – Možeš li mi reći zbog čega me toliko posmatraš? – Odgovorio sam: – Gledam te, jer mi se dopadaš, – istovremeno u mislima prevodeći: »Gledam te, jer mi se dopada sve ono što u tebi ima Pijinog«. Ona, već polaskana, drsko me upitala: – Šta ti se na meni najviše dopada? – I onda sam ja savesno nabrojao, jednu po jednu, sve osobine koje su mi se u nje dopadale, a što su stvarno bile osobine koje su bile zajedničke u nje i njene kćeri.

No dok sam govorio, činilo mi se da se sve bolje osećam, da mi se čitavo telo odmara i opušta i da mi se dah smirio. A ona, jadnica, ne mogavši da me shvati, na kraju reče: – Da nisi čovek mnogo mlađi od mene i da slučajno nisi bio veren s Pijom, rekla bih ti da se i ti meni sviđaš i da si mi se uvek sviđao. Na žalost, stvari stoje tako i tu se ništa ne može. – Izgovarajući ove reči, imala je isti izraz kao Pija kada se pravila skromna i očekivala neki kompliment; i ja, gotovo ne želeći, nisam se mogao uzdržati, nego sam pružio ruku preko stola i stisnuo njenu, govoreći joj: – Zar su godine važne, važno je da nam se neko dopada. – Držao sam njenu ruku u svojoj, pošto je bila u svemu slična Piji, bela, dosta čvrsta, pomalo neprijatna, sa crvenim noktima jedva malo povijenim. Ona mi je to dopustila, uznemirena, izgledalo je da sad čak teško diše. Srećom, tog časa stiglo je pile, pa sam joj pustio ruku i počeli smo da jedemo.

Jeo sam s dobrim apetitom i to me je čudilo, pošto mi se to prvi put desilo otkako me je Pia ostavila. Ali, ona sad nije mogla jesti: posmatrala me je obamrlim očima, sjajnim od vina i jedva da je dotakla jelo. Tog časa desilo se nešto, ni sam ne znam kako, u šta neko ne bi poverovao, iako se zaista desilo. Dakle, ja sam nešto rekao, šaleći se,

ona se na to nasmejala, a ja, ponet svojom ljubavlju prema Piji i zadovoljstvom što u njenom liku mogu zapaziti iste osobine koje je imala Pia, rekoh joj: – Naročito mi se dopada tvoj osmejak. Kada se smeješ, na levom obrazu ti se pojavi jamica, vrlo uočljiva. – Bilo je puno i svetlo i tako se nisam čak mogao izgovoriti da sam pogrešio zbog mraka.

U stvari, čim sam izgovorio ove reči, primetio sam da na nasmejanom licu Pijine mame nema nikakve rupice. Pia je imala rupicu; ali ja, zanesen strašću, pripisao sam je i njoj i gotovo da sam je video, kao u nekom priviđenju. Za trenutak sam se ponadao da ona možda nije sve ovo zapazila, ali sam bio u zabludi; za ovakve stvari žene imaju kao neko šesto čulo; a, zatim, ton mog glasa, tako strasan, – izdao me je. Gledao sam, tako, kako joj nestaje osmejak, a neki izraz, koji je postajao sve zbunjeniji, zahvata joj lice. Najzad reče: – Ma šta kažeš? Nemam ja nikakve jamice, bar do sada nisam to primetila. – Osetio sam kako crvenim, zbunjen, i ona je primetila moju smušenost. Lice joj je postalo strogo; ali, uzela je tašnu, izvadila iz nje ogledalo i pogledala se silom se osmehujući, što je na mene u tom trenutku delovalo nekako bolno. Ogledala se tako, silom se osmehujući, izvesno vreme; zatim se ponovo uozbiljila i vratila ogledalo u tašnu. Zatim je lagano, tihim glasom, rekla: – Pa rupicu ima Pia, nije li tako? – Ja, već potpuno zbunjen, potvrdio sam. A ona, stalno me uporno posmatrajući, nastavi: – Ali ti si, onda... ti si me onda toliko gledao, jer... jer ličim na Piju... Zaista, veoma smo slične i često nas zamenjuju, kao da smo sestre... Kaži pravo, ti si me večeras pozvao da bi u mom liku gledao ono što ja imam od Pijinog lica. Nije li tako? – Još jednom sam potvrdio; shvatao sam da ne mogu više prikrivati istinu.

Onda smo ućutali. Ona je izgledala neutešno, sedela je naslonivši laktove na sto, sa licem među dlanovima i oborena pogleda. Kada je podigla oči, video sam da su joj sjajne od suza, ali nisam znao da li plače zbog poniženja ili čega drugog. Uzdahnula je i onda me upitala: – Ti baš veoma voliš Piju, je li? – A ja snažno, gotovo besno: – Više nego svoj život. – I ne možeš živeti bez nje? – Ne, ne mogu. – Ona je sada obema rukama mrsila kosu, izgledala je neodlučna i kao da je

nešto muči. Ponovo je uzdahnula i onda, sasvim iznenada, ustala je i reče: – Čekaj me ovde, odmah se vraćam. – Hitro je izašla, ostavivši me samog i zbunjenog.

Pričeka sam neko vreme, za stolom u neredu, preda mnom je stajao moj tanjir pun koščica, dok je na tanjiru Pijine mame ležala još netaknuta piletina. Prošlo je možda pola sata, onda sam začuo zvuk koraka i video kako se u dnu senice pojavljuje mati i, iza nje, Pia koju je ona vukla za ruku. Kako su stigli do stola, mati me je pogledala u lice, dok je Pia, sva raščupana, nepomično stajala oborena pogleda. Mati reče: – U redu. Kazala sam Piji da ću vas primiti u kuću dok ti ne budeš zarađivao dovoljno da možeš sam iznajmiti stan. Ja sam već žena u godinama i pravo je da vi mladi proživite svoj život, pošto sam ja svoj već proživela. Pia nije htela to da prihvati, ali ja sam je uhodila i dovela sam je. Tako sad možeš da gledaš pravo u nju i nije ti potrebno da posmatraš mene. Do viđenja. – Rekavši to, krenula je polako ispod senice, ka ulici.

Pia je sada sedela naspram mene, na mestu svoje mame. Ja sam je posmatrao i, videvši je pred sobom, osećao sam se zaista dobro, kao što se oseća čovek koji je proveo mesec dana na morskom suncu ili na planinskom vazduhu. Morsko sunce, planinski vazduh, za mene je bila Pia. I ona je sada bila zaista preda mnom, i ja nisam više morao da tražim crte njenog lica na licu njene majke. Pružio sam ruku i uhvatio je za ruku preko stola, govoreći: – Znaš li da sam veoma zadovoljan što te vidim? – Ona je poluglasno odgovorila: – Ja takođe. – Vino je bilo popijeno. Okrenuo sam se ka senici i poručio još jedan litar.

Rastanak od Matilde

Jedan moj prijatelj, vozač kamiona, ispisao je na vetrobranu: »Žene i motori, radosti i tuge«. Neću reći da on nema svojih jakih razloga kada tvrdi da tuge i radosti koje mu nanose žene na terazijama života nemaju manje-više istu težinu. Kažem samo da, što se Matilde i mene tiče, ja te terazije vidim baš nakrivljene: s jedne strane, veoma visoko, tas s radostima; s druge, vrlo nisko, tas sa tugama. Tako sam, posle godinu dana vereništva ispunjenog svađama, neispunjenim obećanjima, zlobama i prevarama, odlučio da je prvom prilikom napustim.

Prilika se brzo pružila jedne večeri, kada sam joj zakazao sastanak na Trgu Kampiteli, blizu njene kuće. Te večeri Matilde jednostavno nije došla. Tada, posle sata čekanja, shvatio sam da mi to donosi pre olakšanje nego neprijatnost; i shvatio sam da je došao čas rastanka. Kolebajući se između gorkog bola i oporog nezadovoljstva, upola zadovoljan i upola očajan, otišao sam kući i odmah legao. Ali, pre no što sam ugasio svetlo, prekrstio sam se svečano i glasno rekao: – Ovog puta svršeno je, potpuno svršeno. – Treba reći da me je ova zakletva smirila, pošto sam spavao neprekidno osam sati i probudio se tek ujutro, kada je mama došla da mi javi da me neko zove na telefon.

Otišao sam na telefon u stan naspram našeg, kod jedne krojačice koja nam je bila prijateljica. Odmah, evo, umiljatog glasića Matilde: – Kako si? – Odgovorio sam strogo; – Dobro sam. – A ona: – Izvini za sinoć... ali nikako nisam mogla. – Ne mari ništa, – rekoh joj, – da si mi zdravo... videćemo se sutra... nešto ću ti reći. – A ona: – Šta? – Nešto važno. – Nešto dobro? – Zavisi... za mene da. – A za mene? – Pošto sam trenutak razmislio, rekoh: – Da, i za tebe. – A šta je to? – Reći ću ti sutra. – Ne, reci mi danas. – Ni slučajno. – Pa dobro... A znaš li zašto sam ti telefonirala danas? Zato što je vrlo lep dan, i praznik je, i zato bismo mogli da odemo motociklom do mora. Šta na to kažeš? – Namrštio sam se, pošto nisam očekivao ovaj ovako srdačan predlog, i kazan toliko umiljatim glasom. Onda sam pomislio da je svejedno, rekao joj danas ili sutra: otići ćemo na more, i ja ću joj, kada bude

najugodnije, reći da je ostavljam i tako ću se donekle još i osvetiti. Rekoh: – U redu, kroz pola sata doći ću da te povezem.

Otišao sam da podignem motocikl i zatim, u zakazano vreme, našao se pred Matildinom kućom i, kao obično, pozvao je zviždukom. Zapazio sam da je odmah strčala dole; obično me je ostavljala da čekam ko zna koliko. Dok mi je trčala u susret preko trga, posmatrao sam je i još jednom sam utvrdio da mi se dopadala: mala, žustra, vrlo crna, lica širokog i niskog kao u mačke, ustiju zasenčenih maljama, očiju crnih, lukavih i živih, kose kratko podšišane, tako guste i tako spuštene nad čelo da je izazivala pomisao na neku divlju zverku. Ipak sam pomislio: »Nema šta da se kaže, dopada mi se, baš mi se veoma dopada, ali ja ću je ostaviti«; i s olakšanjem sam primetio da me ova misao uopšte ne uznemiruje. Kako se našla preda mnom, još zadihana od trčanja, odmah me upitala nežnim glasom: – Šta, jesi još ljut zbog onog sinoć? Odgovorio sam joj osorno: – Hajde, penji se. – I ona, bez reći, popela se na sedlo motocikla, uhvativši me obema rukama. Krenuli smo.

Kada smo se našli u Ulici Kristoforo Kolombo, među mnogim automobilima i motociklima koji su izašli ovog prazničnog dana, pod suncem koje je već peklo, počeo sam ljutito da razmišljam o onom što moram da učinim. Kada treba da joj kažem da je ostavljam? U prvi mah pomislio sam da ću joj to reći čim stignemo na more, tako da će izlet biti pokvaren i možda ću je odmah dovesti natrag u Rim: bila je to osvetnička ideja. A onda, promislivši, zaključio sam da bih, na kraju krajeva, i sebi pokvario izlet. Biće bolje, pomislio sam, da uživam u izletu i, čak, zašto da ne? u Matildi, sve do nekog vremena, do, recimo, dva sata posle podne. Ili, zaista, čekati kraj izleta i reći joj dok se budemo vraćali, baš na ovoj Ulici Kristofora Kolomba, ne okrećući se, nego ovako, kao slučajno. Ili još sačekati dok uđemo u Rim i reći joj na vratima njene kuće: »Zbogom Matilde. Kažem ti zbogom, pošto je danas bio poslednji put da smo bili zajedno«. Među svim ovim zamislima, nisam znao koju da odaberem; najzad sam pomislio da ne treba praviti planove: u zgodnom trenutku, još nisam znao kome, reći ću joj. Za to vreme Matilde, kao da je pogađala ove moje misli, snažno

se stiskala uz mene, čak me je šakom šćepala za kožu na mišici, kao da će me uštinuti. Takvo šćipanje zovu »ujed magarca«, a ona je njime u stvari ispoljavala odanost. Ćuo sam, zatim, kako mi na uvo govori: – Hej, znaš li da treba da odeš do berberina? Kosa ti je toliko dugaćka da nema mesta ni za poljubac. – Pravo da kažem, ove reći i ono šćipanje ostavili su izvestan utisak. Ali, svejedno sam pomislio: »Hajde, hajde, sad je već sve kasno.«

Kada smo stigli u Kastefuzano, krenuo sam prema Torvajaniki, jer sam znao da tamo nema kabina, koje se mogu sviđati samo onima koji na more odlaze da bi pocneli, već samo ćestar i pusta plaža. Stigavši do jednog baš usamljenog mesta, gde je zeleno gusto šiblje izraslo svuda niz obronak, sve do bele crte plaže, ostavio sam motocikl uz ivicu puta; onda smo zajedno zadihani trćali stazicama, vrteli se oko velikih žbunova šibanih vetrom, sve do mora. Držao sam je za ruku, ali ovaj izraz nežnosti ona mi je nametnula, a ja sam joj dopustio da radi šta hoće; od toga sam osetio da sam se ponovo raznežio, kao u lepa vremena, kada sam je voleo. Ali, primetio sam da sam stalno ćvrsto odlučan da je napustim i to mi je povratilo pouzdanje.

Ona reće: – Sada ću se svući iza onog grma, nemoj gledati. – Ja sam se u sebi pitao da neće sada biti prilika da joj kažem: dobila bi ovaj hladan tuš baš u trenutku kada je naga, ispunjena srećom koju je sakupila na ovom lepom mestu i na izletu na moru. Ali, kako sam se okrenuo ka njoj i video da se iza žbuna pomaljaju njena nežna ramena i podižu ruke u vis da bi preko glave svukle suknu, želja me je prošla. U toliko pre što je ona, stalno onim nežnim glasom, govorila: – Nemoj misliti, Đulio, da ne primećujem: ti me gledaš.

Onda smo otišli da legnemo na pesak, ja potrbuške, a ona nauznak, spustivši glavu na moju kićmu kao na jastuk. Sunce me je peklo po ramenima, pesak pod grudima, osećao sam teret njene glave na kićmi, no bio je to ugodan teret. Posle dužeg ćutanja, ona reće: – Ali, zašto tako ćutiš? Na šta misliš: – I ja bez oklevanja odgovorih: – Mislim na ono šta treba da ti kažem. – Pa kaži onda. – Baš sam hteo da joj kažem, kad ona, lepršava kao leptiri koji lete s cveta na cvet i ne dopuštaju da budu uhvaćeni, odjednom reće: – Pazi, najpre mi namaži

uljem ramena, ne bih želela da se ispečem. – Tako sam još jednom odustao da joj govorim i, uzevši bočicu s uljem, namazao sam joj leđa od vrata do krsta. Najzad ona reče: – Sad spavam. Nemoj me uznemiravati! – i ja sam ponovo bio zbunjen, misleći da njoj, na kraju krajeva, nije ni važno da sazna ono šta sam joj hteo reći.

Matilde je spavala možda jedan sat; onda se probudila i predložila: – Sada ćemo prošetati pored mora. Rano je za kupanje, ali bar bih htela da pokvasim noge u vodi. – Ponovo me je uhvatila za ruku i zajedno smo trčali preko plaže ka obali. Talasi su bili veliki i ona, stalno me držeći za ruku, počela je da trči napred i natrag, već prema tome kako su talasi zapljuskivali i uzimali, na vetru koji je snažno duvao, vičući od radosti svaki put kada bi je talas, brži od nje, stigao i popeo joj se do pola noge. Ne znam zašto, videvši je tako srećnu, došla mi je okrutna želja da joj pokvarim sreću i povikao sam glasno, kako bih glasom nadjačao huku mora: – Sad ću ti reći ono. – Ali ona, nepredviđeno, iznenada me je zagrlila, govoreći mi: – Uzmi me u naručje i odnesi me u vodu, pokušaj, ali nemoj me pustiti da padnem. – Tako sam je uzeo u naručje, a bila je veoma teška iako je malena, i nosio sam je dobar komad kroz onaj žubor talasa koji su se ukrštali, prelazili jedni preko drugih i slivali jedni u druge. Za to vreme pitao sam se zbog čega ona čini ovo; i zaključio sam misleći da je ona, ženskim nagonom, naslutila da ono što sam joj hteo reći neće biti ugodno. Sada, pošto je nestala opasnost da čuje kako joj govorim o tome, pozvala me je da se vratimo na obalu. Vratio sam se tamo i pažljivo je položio na pesak; a ona me je cmoknula u obraz, govoreći: – Sad ćemo jesti.

Otvorili smo paket sa užinom i pojeli zemičke sa teletinom, koje mi je spremila moja mama. Onda, sledeća dva sata, stalno ista priča. Na vrh jezika bilo mi je to što sam joj hteo reći, misleći da joj kažem jer mi je trenutak izgledao pogodan, već sam joj hteo reći, a onda je ona, iznenada, počinjala da mi nešto srdačno priča, ili je činila nešto nepredviđeno, ili bi mi presekla reč u ustima. Više puta pomislio sam na one bele leptire kupusare, koji se u proleće prvi jave i koji su nezaustavivi, pa čak ako neko može da ih uhvati. Onda, kada sam već

počeo da očajavam što ne dospevam da joj kažem šta sam naumio, ona iznebuha predloži: – E, sad mi kaži ono. – Upravo sam zaustio, kad, eto, ona viknu: – Ne, ne govori, čekaj, pusti me da se setim. Da vidimo: hoćeš da mi kažeš kako me voliš? – Odgovorio sam: – Ne. – Onda, hoćeš mi reći da sam mila i da ti se sviđam? – Ne. – Onda, da ćemo se uskoro venčati? – Ne. – Odmahnuvši glavom, ona reče: – To su tri stvari koje me zanimaju. Dosta, neću ništa da znam. – A ja: – Ne, moram ti reći da... – No ona, zapušivši mi usta rukom: – Ćuti, ako želiš da te poljubim. – Šta sam mogao da učinim? Ućutao sam; a ona je skinula ruku i pritisnula usne u dugačak poljubac, koji mi je izgledao iskren.

Do kraja, izredali smo sve: sunčali smo se, spavali, brčkali se u vodi, jeli smo, razgovarali; ali, ono joj nisam rekao, a nije preostalo ništa drugo do da krenemo. Tamo smo se obukli, svaki iza svog grma i ja sam još jednom, dok sam navlačio pantalone, pomislio da je došao pravi čas. Podigao sam se i prirodnim glasom rekoh: – Evo šta sam ti hteo reći, Matilde: odlučio sam da te ostavim. – Izgovorivši te reči, pogledao sam ka grmu iza koga se ona krila, ali ništa nisam video. Vetar je sada duvao snažnije no ranije i na tom pustom mestu čulo se jedino njegovo potmulo fijukanje i zavijanje i hućanje mora. Izgledalo je kao da Matilde više nema, kao da je od mojih reči nestala u vazduhu, kao kovtenci peska koje je vetar stalno podizao sa belih dina i odnosio ih naviše, ka čestaru. Tada sam povikao: – Matilde, – a ona ni ovog puta nije odgovorila. Nespokojan, čak pomalo zaplašen, pomišljajući ko zna šta, da ona od bola plače, ili je možda pala u nesvest, na brzinu sam navukao majicu i otrčao do žbuna iza koga bi trebalo da bude. Tamo je nije bilo; a na pesku sam video samo njenu tašnu i njene crvene cipelice. Baš u trenutku kada sam se okrenuo pozivajući je, osetio sam kako se stropoštala na mene, snažno, tako da nisam uspeo da se zadržim na nogama, već sam pao na leđa, zajedno sa njom. Sada mi je Matilde sedela na grudima, objahavši me, smejala se, smejala i govorila mi je: – Ponovi ono što si kazao, hajde, ponovi. – Oštar pesak leteo mi je u lice, a ona se stalno smejala, tako da sam na kraju malaksalo odgovorio: – U redu, neću ponoviti, a sada me pusti. – Ona se, pak, nije odmah digla i reče: – Je li to sve? Pravo da kažem, mislila

sam da je stvarno nešto važno. – Onda me je pustila; ustao sam i ja i, odjednom, primetio sam da sam zadovoljan što sam to kazao i što ona nije ozbiljno shvatila, već je čak moje reči primila kao neozbiljne, kao jednu od mnogih gluposti koje zaljubljeni mogu reći jedno drugom. Sve u svemu, popeli smo se uz obronak, držeći jedno drugo oko struka. I ja sam joj rekao da je veoma volim; a ona mi je odgovorila, pomalo uzdržano, pošto više nije strepila da ću je ostaviti: – I ja tebe. – Malo kasnije ponovo smo jurili Ulicom Kristoforo Kolombo.

No kad smo stigli do njene kuće, ona reče, držeći me za ruku – Đulio, sada će bolje biti da se nekoliko dana ne viđamo. – Osećao sam da gubim svest i, trгнуvši se, uzviknuo sam: – Ali, zašto? – A ona, grohotom se smejući: – Htela sam da te iskušam. Ti si hteo da me ostaviš, je li? A onda, samo na pomisao da me nećeš videti nekoliko dana, napravio si tako tužno lice. U redu, videćemo se sutra. – Otrčala je, a ja sam stajao kao buljina i gledao je kako se udaljuje.

Istina

Trideset dve i sedamnaest: petnaest godina razlike. Onome ko mi je govorio: – Mauricio, pazi, velika je razlika u godinama, odgovarao sam: – šta je tu neobično... ja sam mlad čovek, Luče ta je mlada žena... važno je da smo oboje mladi: sve je, dakle, u redu. – A, međutim, iako sam ovako govorio, sve vreme osećao sam da nešto nije u redu i da ova razlika u godinama ima smo je značenje; ali, zna se, ne želimo priznati da smo pogrešili, dok činjenice to ne pokažu; svi smo kao sveti Toma, koji, nije verovao sve dok nije rukama opipao. Lučetru sam upoznao u »Sve za kuću«, jednom od onih velikih magazina na dva sprata, gde se prodaje sve i gde je sve jeftino. Ušao sam tamo da kupim par čarapa i, vrteći se u onoj gužvi, od jedne tezge do druge, uz galamu radija koji je na sav glas svirao ne znam koju pesmicu, odjednom sam ugledao Lučetu iza tezge sa parfimerijom, ispred blistave pozadine jedne police pune žutih bočica kolonjske vode. Odmah me je zapela za oko, ako ni zbog ičega drugog, ono zbog toga što je bila sasvim suprotna od svojih drugarica, lepuškastih zaista, ali prostih, isuviše našminkanih i, istovremeno, ispod šminke ne isuviše čistih. Ona je, pak, između dva talasa kose opuštena preko ramena, imala lepo duguljasto lice bez pudra i bez ruža, sa velikim, blagim i jasnim očima mirnog izraza.

Pogledao sam je i ona je izdržala pogled. Onda sam je upitalo: Gospođice, čarape? – i ona je odgovorila umiljatim glasićem: – Ja prodajem parfimerijsku robu, za čarape pokušajte na drugom spratu. – Otišao sam na drugi sprat, kupio čarape, zatim se vratio u prizemlje, otišao pravo ka njenoj tezgi i rekao: – Čarape sam našao, hvala, a sada parfimerijske robe. – Ona, mirna, umiljata, čak dražesna, počela je da hvali svoju robu, preporučujući je biranim rečima: – Ovaj sapunčić je sa mirisom ljubičica, veoma nežan... ova pasta za zube je sa hlorofilom... ovaj sapun za brijanje je upravo izvrstan... – Ja je uopšte nisam čuo, gledao sam je i što sam je više gledao, više mi se sviđala, tako da sam odjednom pomislio: »Evo devojke stvorene za mene«. Kupio sam, dakle, ni sam ne znam koliko stvari i onda rekao: –

Gospođice, kada prekidajte? – Hoćete reći kada završavam posao ovde? U osam. – A ako bih vas sačekao večeras napolju? – Ona me je za trenutak posmatrala, pa odgovorila: – Biće mi drago. – Zakoračio sam da odem, ali me ona pozvala govoreći – Ne baš na izlazu... u baru na uglu.

Zbog ovako lako sklopljenog poznanstva trebalo je da budem sumnjičav. Do đavola: sedamnaest godina i tako slobodna s muškarcima. Ali ja sam bio zaljubljen i nisam ništa primetio. Tako sam otišao u garažu, povezao sam gazdin auto, pošto sam po njega trebao da odem u devet pred njegovo nadležstvo, pa odoh na sastanak. Ona je došla odmah, tačna, u osam i tri minuta, obučena elegantno iako skromno; zapazio sam da se bez bele kecelje prodavačice ističe njen lep stas, istaknute grudi, struk kao u pčele i okrugli bokovi. Ulazeći, upitala je: – Jesu li to vaša kola? – Ne, gazdina su, ja sam šofer. – Ah, – i trenutak kasnije: – Dobro, ja treba da idem kući. – Otpratio sam je, stanovala je u San Đovaniju, u jednoj zgradurini sa stotinu stanova; napravio sam dugačak krug i porazgovarali smo.

Sutradan sam ponovo otišao po nju; a nekoliko dana kasnije predložio sam joj da dolazim po nju i ujutro, kada kreće u magazin, i ona je prihvatila. Tako smo počeli da se viđamo dva puta dnevno, a na duže vreme, i po nekoliko sati, prazničnih dana. Tako sam joj jednog jutra rekao da je volim; odmah me je poljubila i kazala da i ona mene voli. Onda sam joj predložio da se verimo. Ona je odgovorila: – Pričekajmo još godinu dana, Mauricio, dok ne budem uštedela novac za spremu. – Ovakav odgovor me je zapanjio, priznajem. Ali, čuda su tek počinjala.

Ja sam bio zaljubljen do te mere da je, u suštini, nisam poznavao. Viđao sam je, govorio sam s njom, dodirivao sam je; ali, kada je došao čas, shvatio sam da ne znam ništa o njoj, o njenom karakteru, o njenoj prošlosti, o njenoj porodici, o njenim mislima, o njenim ukusima. Eh, ljubav ne stvara samo slepce, nego i nepažljive. Ovo osećanje da je ne poznajem i, sve u svemu, da je ne držim u ruci, niti na neki način kontrolišem, zahvatilo me je čim su stvari počele da idu nagore. Onda sam shvatio da, sem nekakvog nejasnog sećanja na slatke reči, uzdahe,

milovanja i poglede, od svih onih mnogobrojnih časova koje smo proveli zajedno, nije mi ostalo ništa, hoću reći ništa slično predstavi o jednoj pravoj ženi, od krvi i mesa, o kojoj, čak i kad nisi uz nju, možeš znati šta misli, šta radi, s kim je i, na kraju krajeva, da li ti je verna.

Počelo je ovako. Pre svega, ona mi je kazala da ne želi da dolazim po nju uveče u bar blizu magazina. – Ako nas tvoj gazda vidi, ti ćeš se naći u neprijatnosti, a o meni će ružno misliti. – Tako sam se morao odreći onih, pola sata, za mene toliko važnih. Zatim je na red došlo jutro: – Čuješ, bolje je da ne dolaziš po mene ujutro... svet bi u mom kvartu mogao da nas ogovara. – I ovo je u suštini bilo tačno; ona je uvek govorila tačne stvari; i tako sam se odrekao i ovih drugih pola sata, za mene ništa manje značajnih od onih prvih. Ostajali su praznični dani, nedelje; ali i ovde su počele teškoće. Čas je tu bila rođaka iz Ternija, iznenada doputovala, čas je trebalo otpratiti majku u neku posetu, čas otac, čas neki drugi veoma dragi rođak. No telefonirao sam joj svakog dana, i to u stan njenih komšija koji su imali telefon. Ali, ni telefonski razgovori nisu dugo potrajali. – Pazi, biće bolje da prorediš telefoniranja, javljaj mi se jednom, najviše dva puta sedmično. – Sve u svemu, viđali smo se svakih deset dana, ili ni toliko, i uvek na brzinu, sa pogledom na časovniku. Ovo mučenje trajalo je nekoliko meseci; ja sam besneo, nisam više bio živ, mršavio sam na očigled, uvek me je srce nekako čudnovato bolelo, nisam više jeo, nisam više imao sna. Ponekad sam, iz očajanja, odlazio u magazin i kupovao još jedan prokleti sapunčić, samo da bih je za trenutak gledao; ali ona mise ne bi ni osmehnula, gotovo da se prema meni ponašala gore nego prema drugim mušterijama.

Odjednom je, kako se to kaže, čaša bila prepuna, Ona mi je preko telefona saopštila: – Nemoj više dolaziti u magazin, nećeš me više naći, otpuštena sam. – Odmah sam zadovoljno rekao: – Onda ćemo se češće viđati, zar ne? – A ona: – Da, svakako, razume se. – Da, baš smo se češće viđali! Ako sam je ranije viđao, pretpostavimo, sat ili dva svakih deset, petnaest dana, sada, kada ona nije više bila zaposlena, i kada je bila slobodna, prolazilo je upravo dvadeset dana između jednog i drugog izgovora, od jednog do drugog odlaganja, da je ne bih

video. Prirodno, ona je i za ovo imala svoje lepo opravdanje, – Tražim posao, obilazim nadležstva i agencije, nemam ni minuta vremena. – Jednog dana sam joj rekao: – Vreme je kao guma: razvlači se kako čovek želi. Jedna zaljubljena žena ume da svrne do čoveka kojeg voli bar na nekoliko minuta, bar na nekoliko sekundi u toku dana. A, onda, na kraju krajeva, nešto nije u redu: kada si radila i bila zauzeta od jutra do večeri, viđao sam te svakog dana; sada kada više ne radiš i kad si slobodna da radiš šta želiš, ne viđam te gotovo nikada. Kako da objasnimo ovu razliku? – Ona ništa nije odgovorila; a ovo njeno ćutanje uverilo me je da moram nešto preduzeti, ako ne želim da poludim od neizvesnosti i sumnje.

Poznavao sam izvesnog Ličini ja, mladića plavog i vižljastog, lica belog i bezobraznog, razrokog, koji je bio sin domarke u zgradi gde je stanovao moj gazda. Jednog dana pozvao sam ga i rekao mu: – Čuj momče, hoćeš li da bez muke zaradiš pet stotina lira dnevno? – A on mrtav gladan kakav je bio: – Kad bih mogao! – Tada mu rekoh: – Evo: treba da pratiš jednu devojkicu koju ću ti pokazati i dan kasnije da mi ispričaš sve šta je radila, s kim se viđala i s kim nije. Je l' jasno? – On odmah reče: – To je osetljiva dužnost. Ili sedam stotina, ili ništa. – Imao sam nešto ušteđevine; samo da bih saznao istinu, najzad, bio sam spreman da potrošim i poslednji čentezimo. Tako sam prihvatio; i tog istog dana, sticajem okolnosti, na kratko vreme sastao sam se sa Lučetom. Sreli smo se u jednom baru ispod njene kuće; Ličinio je za to vreme stajao pred džu-boksom, pušeci moje cigarete i plaćajući mojim novcem nametljive melodije Rock and Roll-a. Bio je to veoma kratak sastanak; posle deset minuta, ona je, kao i obično, pogledala na sat i kazala da mora ići; predajući se, pozdravio sam je. Onda sam se približio tezgi i poručio kafu. U ogledalu bara video sam je kako izlazi, i Ličinija odmah za njom, brzog kao mačora. Osećao sam nekakav neizreciv teret na srcu i naslonio sam se na tezgu, govoreći baristi malaksalim glasom: – Molim vas, jaču. – Bilo je podne i ja sam morao čekati do sutradan u podne, da bih saznao istinu.

Ličinio je došao sutradan, bio je tačan, u jedan bar u Ulici Arkimede. – Dakle? – upitao sam ga prigušenim glasom, dok su mi

usta bila suva i gorka od mnogih cigareta koje sam tog jutra popužio da bih smirio nespokoјstvo. – Dakle? – reče on izveštаčeno, – sve je u redu. Pratio sam je, celog dana sam jurio. Bio sam kraj nje u tramvaju i autobusu. Čekao sam dole, pred kućama u koje je ulazila. Ništa: agencije za posredovanje rada, nadleštva, zatim jedna prijateljica sa kojom je šetala u Ulici Nacionale, zatim uveče u bioskop sa ocem i majkom. – Ne znam zašto, umesto da se osetim utešen, kao što bi moralo biti, bio sam neraspoložen. Promrmljao sam: – Jesi li baš siguran u to? – A on? prinoseći ruku grudima: – Neka umrem ako nije istina. – Na kraju krajeva, dao sam mu sedam stotina lira i zakazao nov sastanak za sutradan. Sledećeg dana on je ponovo došao u bar i opet ista priča: Lučeta je bila onakva kako je izgledala, čista, dobra, jednostavna devojka, koja zna samo za kuću i posao, koja traži nameštenje i najviše ako izađe sa ocem, majkom i kojom prijateljicom. Ličinio je, pak, posle jedne sedmice uhođenja, stalno za sedam stotina lira dnevno, uz to cigarete, aperitiv ili kafu, počeo, kako sam zapazio, da malo previše kiti svoje priče. Opisivao je Lučetine haljine, govorio broj u ulici gde se nalazila agencija za zapošljavanje, znao da ispriča sadržaj filma koji je ona s porodicom išla da pogleda. Sve u svemu, unosio se u posao; a, kako se kaže, bolje je neprijatelj dobroga. Stoga sam mu jednog jutra, bez mnogo uvijanja, rekao: – U redu, čini mi se da možemo prekinuti. Utoliko pre, što smo se Lučeta i ja verili i uskoro ćemo se venčati. Evo ti poslednjih sedam stotina lira. Samo, venčanje je veoma važan čin, zar ti se ne čini? – Svakako. – Zato nikad čovek ne može biti siguran. Pa stoga, onome ko mi bude mogao dati tačno obaveštenje, kažem tačno, tako da se mogu mirno venčati, platiću trideset hiljada lira, gotove pare. Shvataš? – Razrogačio je oči i video sam kako ga proždire razbuktala pohlepa: – Da, gospodine Mauricio. – Platilo sam kafe i otišao.

Sutradan, ne znam otkud to, probudio sam se uznemiren, ali misli su mi bile jasne, čvrste, odlučne, kao sablja britke. Otišao sam pravo na telefon, pozvao Lučetu i odmah joj rekao: – Slušaj, treba da razgovaram s tobom, još danas, kroz jedan sat, u baru ispod tvoje kuće. – Ali, ja... – Bez mnogo pričanja. Dođi bez oklevanja, inače ću se popeti do tvog stana i nogama ću razvaliti vrata. – Da, dolazim, u redu.

– Tako sam, u zakazano vreme, otišao u bar, seo u senku, u jedan ugao, da je pričekam. Ona nije mnogo zakasnila; i kako se pojavila na pragu, po posljednji put osetio sam ugodno i gotovo neverovatnu zbunjenost željenog i očekivanog ljubavnog sastanka, koji se nekim čudom ostvaruje. Ona se približila, oklevajući, stidljiva, umiljata, možda zaplašena; ja sam ustao i rekao joj: – Nije potrebno da sedamo. Pozvao sam te ovako naglo, pošto je trebalo da ti kažem nešto važno, a preko telefona to nisam mogao. Evo šta je to tako važno: više se nećemo vidati. Od danas si slobodna, sa mnom nemaš više ništa. – Ona, kao i obično mirna, reče: – Pokazao si da si pametan, Mauricio. Ja nisam imala hrabrosti da ti to kažem. Da, biće bolje da se više ne vidamo. – Sasvim neočekivano, osetio sam nekakav bes: gotovo se u meni probudio nagon da zgrabim sto i da ga tresnem o ogledalo u baru i da sve polomim, ogledalo, boce, čaše, sve stvari, čak i glupo lice bariste. Ali, napregavši svu snagu, savladao sam se i odgovorio: – Dobro, zbogom Lučeta, – krenuvši istovremeno ka džu-boksu. Ubacio sam žeton, a divljački i uzbudljivi Rock and Roll odmah mi je pokrenuo misli u glavi kao mnoštvo oraha u praznoj vreći. Kada sam se, na kraju, okrenuo ka vratima, Lučeta više nije bilo tu.

Te iste večeri, u Ulici Arkimede, priterao sam kola uz pločnik da bih sačekao gazdu. I, evo ružnog Ličinijevog lica kako se pomolilo na vratima automobila; on je otvorio vrata, seo pored mene i počeo da brblja: – Gospodine Mauricio, došao sam po trideset hiljada lira. – Ah, znači da si promislio. – Gospodine Mauricio, morate mi, oprostiti... vi ste mi davali sedam stotina lira, ali gospođica mi je davala hiljadu pet stotina za svaki dan doklegod vam budem govorio laži, i ja onda... ali sada, ako mi vi date trideset hiljada lira, reći ću vam. istinu, celu istinu. – Onda, pošto me je ponovo uhvatio bes, povikao sam: – Ćuti, ništa ne želim da znam, razumeš? – Ali, gospodine Mauricio, ovog puta reći ću vam istinu, pravu istinu, pravu istinu. – A ja, stalno sve besniji: – Ćuti, ne govori mi ništa, inače ću ti razbiti njušku. – Ako želite, gospodine Mauricio, napraviću vam popust: samo deset hiljada lira i reći ću vam celu istinu. Ni deset lira. A istina je samo jedna i samo ja je znam: Lučeta je anđeo, jesi li razumeo? Anđeo. – On je uplašeno sišao i udaljio se. A ja sam uključio radio.

Vaspitanje

S dolaskom leta, ponovo su počeli letnji problemi. Bilo nas je petorica, Ugo, Mario, Romolo, Đidi i ja i nijedan nije imao devojkicu. Ali, zato je sijalo junsko sunce, sjajno i žarko; a iza kupole na Crkvi svetog Petra videlo se ružičasto i plavo nebo koje obećava stalno lepo vreme na moru; naišle su nedelje kada se Rim isprazni i ko ostane oseća se kao bednik; i, eto, u nama je bilo želje da uživamo u letu. Ali, šta mogu da urade petorica muškaraca bez devojaka? Mogu, mislim, jedino da se deru kao mačori. A želja da u letu uživamo, kao što sam rekao, postojala je; i tako smo se prve nedelje ujutro, kada je bilo lepo vreme sastali sva petorica u baru, u kome smo se uvek sastajali, u Ulici dei Serpenti. Pošto smo poručili kafe, Ugo, koga smo smatrali nekom vrstom našeg šefa, možda zato što je on jedini imao novac, pošto je bio sin trgovca, reče iznebuha: – Što se mene tiče, ja pristajem da idem na more i sa samim muškarcima. Ali, pod jednim uslovom. – Kojim uslovom? – Ugo reče: – Kada su sami, muškarci se razulare. Ni mi nismo izuzetak. Poslednji put kada smo bili zajedno, nismo štedeli ni psovke, ni ćuške. Uslov je ovaj: da se vladamo pristojno, vaspitano, baš kao da smo s devojkama. Slažete li se?

Na ove reči, z gledali smo se i onda prsnuli u smeh. Neko je govorio: – Vaspitano? A šta je to? – Neko je pitao Uga, dodirujući mu ruku ili čelo: – Čekaj, da ti nije zlo? Da nemaš vatru? – Neko je predlagao: – Pustite ga da govori, možda se nije lepo izrazio. – No Ugo je odlučno potvrdio: – Odlično sam se izrazio. Kada među nama nema devojaka, ponašamo se kao barabe, treba da nas je sramota. Zato, ponavljam: hajdemo na more, ali pod jednim uslovom: da budemo pristojni. – Tog trenutka, sasvim neočekivano, Romolo, najveći prostak među nama, sa glasio se: – Ugo je u pravu. Prihvatom uslov. Samo, kako ćemo to urediti? – A Ugo: – Mislio sam o tome. Svaki put kada neko od nas ispadne prostak, platiće kaznu od sto lira. I, onda, ako bude dosta kazni, stvorićemo zajednički fond i podelićemo ga na jednake delove na kraju dana. Slažete li se? – Svi su odgovorili u horu,

ubeđeni da je sve u redu; i tako smo izašli iz bara i popeli se u Ugov auto.

U početku, zbog dogovora, dok je automobil prolazio kroz Rim, ćutali smo baš kao ribe, gledajući jedni druge ispod oka, kao da osmatramo ko će prvi napraviti pogrešan korak. Tišinu je prekinuo Mario: – Ugladjeni, u redu, ali ovo je isuviše. Zar sada nećemo moći ni da govorimo? – Pa ti govori, – reče Ugo hladno, ne skidajući pogled sa puta. Poziv nije bio uzaludan: počeli smo da razgovaramo o posljednjim fudbalskim događajima; a zna se da je to tema koja uzbuđuje; tako smo, ubrzo, svi razgovarali, sem Uga koji je vozio i ćutao. Onda, ne znam kako, Mario, koji je najviše bio naprasit, povikao je Đidiju, koji mu se protivio: – Ma šta misliš, ko si ti? Pa ko si ti? Znaš li šta si? Ja ću ti reći ko si ti, – i izbaci psovku. Svi smo, u horu, onda radosno po vikali: – Sto lira. – A Mario, pošto se osvrnuo unaokolo, pokunjeno reče: – U redu, evo ih. – To su prve, – reče Ugo zgrabivši ih i stavljajući ih u džep, – Napred, na koga je sada red.

Jurili smo sada autoputom koji vodi u Ostiju; a za to vreme Romolo se podsmevao Mariju zbog sto lira; ali pristojno, što je bilo zaista smešno, pošto su iz njega, da tako kažemo, grubosti izbijale na svaku poru. Navukavši dražestan izraz na široko i ružno lice, govorio mu je: – Znaš li, Marinčo, da nije lepo govoriti ružne reči? Vaspitane, ugladene, pristojne ličnosti ne psuju; one kažu, na primer: žao mi je, baš veoma žalim, ali vi ste pogrešili. Eh, tako govore vaspitane ličnosti. – Sve u svemu, peckao ga je; Mario se sekirao; a mi smo se smejali, pošto je Romolo, napućivši usta u obliku srca i napregnuvši se da licu da umiljat izraz, izvodio čitavu predstavu. Onda, misleći da će kazne morati da se plaćaju samo za psovke, Mario se okrenuo ka Romolu i napravio jedan prostački pokret rukom. – Sto lira, Mario, – odmah mirno reče Ugo. – Ali, ja nisam govorio. Pa šta s tim: rekao sam da se kazna plaća zbog svakog prostakluka, bilo da je kazan ili učinjen. Sto lira. – Tako smo imali već dve stotine lira.

Ostale kazne, dok smo nastavljali da jurimo autoputom, ovako su plaćene: sto lira Đidi, pošto je, bezazleno, doviknuo »rogonjo« jednom šoferu koji je svojim crno-zelenim taksijem, prepunim putnika, držao

sredinu puta i nikom nije davao prolaz; sto lira ja, pošto sam podrignuo, jer sam, pre odlaska u bar, kod kuće pojeo pun tanjir boba sa suvim mesom, preostalog od sinoć; sto lira Mario, po treći put, pošto je prilikom prolaska jednog otvorenog automobila američke marke, metalno-crvene boje, koji je vozila jedna žena zlatne kose, laktom gurnuo Đidića i rekao mu: – Hej, pazi onu plavušu. – A zbog ovih poslednjih sto lira, pošto je Mario ljutito uzviknuo: – Vi imate nešto protiv mene. Svi ste vi gomila lopuža, – Ugo je hteo da Mario još jednom plati kaznu zbog reči »lopuže«. Bili smo neodlučni, ipak, i na kraju smo odlučili da ne pravimo pitanje od toga. Mario reče: – Utoliko bolje. Ali, skrećem ti pažnju, Ugo, da ćeš mi platiti. Pazi se.

Sve u svemu, već su se stvorila neka neprijateljstva, svako se na svakog ljutio: posledica ugladenosti. Kada smo stigli u Ostiju, gotovo da više nismo govorili: neko je držao zatvorena usta iz straha da mu ne bi izmakla neka narodska rimska reč; neko je, pak, ćutao zato što je bio ljut zbog sto lira koje je morao da plati. Prvi sukob desio se pred kabinama. Bili smo petorica i kabinjer, mladić sa naočarima koji je ličio na računovođu, rekao nam je da moramo uzeti dve kabine. Ugo reče: – Poslednji put iznajmili smo samo jednu kabinu. – Ne ovde, – odgovorio je kabinjer, ne podižući oči sa svoje sveske. – Ne, nego na kupalištu »Kod nade«. – Pa onda idite na kupalište »Kod nade«... gospođo, vi ste na redu... koliko osoba?

Ovakav postupak kabinjera razdražio je Marija koji je, gurnuvši Uga laktom, prišao napred i viknuo: – Šta ti misliš, s kim imaš posla? Kakav je ovo način? – Vi mi se obraćajte sa vi... mi nismo braća, čini mi se. – Ja ću ti govoriti ti i još ću ti reći da si nevaspitan. – Pazite kako govorite. – Da, nevaspitan si... i znaš li šta bi trebalo da radiš? Trebalo bi da budeš grobar, a ne kabinjer. – Rodila se zakovica i kabinjer je iskočio iz kućice govoreći: – Sada ću pozvati redara. – Mario ga je uhvatio za grudi; mi smo ih rastavili i odvukli Marija koji je nastavljao da grdi. Udaljili smo se namrgođeni, ka kupatilu »Kod nade«, gazeći po vreloj asfaltu, pod užarenim suncem. Ugo, koji je koračao oborene glave, sasvim leno reče: – Sto lira. – Upitao sam: – Sto lira, ko? – Mario... bio je prost, ne može se poreći. – Sledila je žučna rasprava:

Mario je tvrdio da ne dolazi u obzir, jer on je bio prost, da, ali u opštem interesu. Ugo je odgovarao da ne prihvata Izgovor: morao je biti u svakom slučaju pristojan. I tako je Mario još jednom istresao sto lira, gundajući: – Baš ste mi vi lepi prijatelji.

Na kupatilu »Kod nade« ovog puta pogrešio je Romolo, koji je sve dosad, ko zna kako, uspevao da se uzdrži. Kao meteor uleteo je u kabinu, svukao se mumlajući od radosti, zatim je izašao napolje i iz zaleta bacio se na Đidija i Uga koji su stajali napolju, oborio ih i počeo da se s njima kotrlja preko peska. No tek što su ona dvojica uspeli da se oslobode od te tako žestoke radosti, Ugo, mrtav hladan, reče: – Romolo, žao mi je: sto lira. – A zašto? – Zato što si bio prostak... Pogledaj unaokolo... niko ne skače na prijatelje, kao medved, urlajući i rvući se... tako nešto rade đilkoši kada se nedeljom raspuste, ne vaspitane osobe: sto lira. – Ovog puta odobravali smo: Romolo je postupio baš kao razularen deran, što je i bio. Romolo je platio, ali je ostao neraspoložen: tako se mnogo naprezao da bude vaspitan i sada je sve pokvario samo jednim trenutkom iskrene radosti.

Pokunjeni, hladni, ćuteći, nezadovoljni i oprezni, krenuli smo preko plaže ka moru, pored koga su se, kao i obično, nalazile kabine, suncobrani, šezlonzi, deca, dadilje i čitave porodice. Sada smo svi bili pomalo ljuti na Uga koji nije platio sto lira i koji se ponašao zaista besprekorno. Mario mi tiho reče: – Hoćeš li da vidiš kako ću ga naterati da plati sto lira? – Pogledao sam ga i video kako se približava Ugu i govori mu: – Kladim se da će te Romolo pobediti u plivanju. – Ugo je slegao ramenima, smejući se: bio je malen, vižljast, suv i crn, ali imao je mišiće slične zategnutim čeličnim konopcima i bio je na to ponosan. Romolo, čuvši to, predloži: – Nema razloga smejanju. Da vidimo ko će pre stići do plutače, one tamo. – Ugo je prihvatio, ponovo se nasmejavši, i onda su obojica pretrčali preko plaže, trčeći ušli u vodu uz žestoko prskan je i počeli da plivaju ka plutači. Romolo, koji je bio teži, izgleda da je imao duži zamah; no Ugo nije uopšte ličio na plivača, već na nekakav motor sa mnogo ruku koji se bez penušanja kreće kroz more; i tako je on stigao prvi, izmakavši najmanje dve dužine.

Onda su se vratili na obalu, gde smo ih čekali; a čim je Ugo izašao iz vode, Mario je pobednički viknuo: – Svaki po sto lira. – A zašto? – Zato što ste se ponašali kao prost, nepristojan i nevaspitan svet, koji skače u vodu i trka se. – Ma kakve to ima veze? – Ima.. pogledajte unaokolo i videćete kako se ostali ponašaju. – Pogledali su unaokolo. I zaista: tu je bilo gospode i gospođa koji su polako ulazili u more, ugladeni i dostojanstveni, mirno međusobno razgovarajući i pljuskajući rukama po malo vode na grudi i mišice, da bi se privikli na hladnoću. – Pristojan svet se ne utrkuje, ne prska, ne gnjura se... u vodu ulazi kao u salon. Vas dvojica ste razulareni, nevaspitani, prosti. Svaki po sto lira. – Romolo se bunio iako bezvoljno: bio je u suštini zadovoljan što će Ugo najzad platiti. Ali, Ugo se ljutio: takmičenje u plivanju je sport, ničeg prostačkog ne može biti u sportu. Najzad smo slučaj izneli na glasanje i bili smo četvorica protiv njega, čak je i Romolo glasao sa nama. Tako je Ugo platio, govoreći: – Shvatio sam, hteli ste da mi se osvetite.

A kada je došlo vreme užine, seli smo, svi neraspoloženi, u senku kabine, oko paketa i boca. Raspakovali smo i sve sakupili na stočiću, a onda smo pogledali jedni drugima u lice. – Jesi li gladan? – Ja ne... nevaspitan svet je gladan... ja imam, tek jedva jedva, nešto apetita. – A ti? – Ja? Ja ne jedem, znaš to... ja živim od vazduha. – Što se mene tiče, ne bih mogao jesti tako prostački, bez stolnjaka, sendviče... to je za sirotinju, ja to ne mogu. – Sve u svemu, jedni drugima smo se podsmevali, u stvari paralisani od straha da ne ispadnemo nevaspitani. Ali Romolo je još jednom prešao meru. Navukavši na debelo i ružno lice dražestan izraz, stisnuvši usnice, reče; – Grofe, hoćete li biti ljubazni da mi dodate onaj sendvič?... pošto vidim da markiz nije gladan, ja ću ga pojesti... šteta je, pak, što princ nije danas s nama. – Ugo će na to kao zapeta puška – Sto lira. – A može li se znati zbog čega? – Zato što je to takođe prostakluk... tako govore burgijaši kao što si ti, kada hoće da se podsmevaju vaspitanim ličnostima. – Svi mi, iako neraspoloženi, priznali smo da je Ugo i ovog puta bio u pravu: iako je bio ironičan, Romolo je bio prost. I tako je on platio, gundajući: – Odsad ubuduće ugrišću se za jezik i neću više govoriti.

Baš u tom trenutku, gle, iz susedne kabine ženski glas: – Hej, Romolo... samo mrtvi se ne sreću. – Okrenuli smo se svi zajedno i šta smo videli? Tilde i Klelia, bliznakinje, obe širokih bokova i razvijenih grudi, lica pomalo grubih, debelih usnica, širokih noseva i očiju kao lopte, ali mlade i sveže; i zajedno s njima Jole, vižljasta plavuša sa promuklim i dubokim muškim glasom, jedna od onih koje nikada ne miruju, stalno vrckaju kukovima i pevuše neku pesmicu. Sve tri, najzad, prostakuše, poznate čak po svom prostakluku u našem kvartu. Tilde reče: – Ne daš se više videti, Romolo... eh, znam ja, za tebe sam isuviše debela. – Klelia dodade: – Već jedete?... imate pravo... ja tako sve čistim. – Jole ništa nije rekla: bila je u kupaćem kostimu i vrckala je kukovima levo-desno, pevušeći neku svoju arijicu. Onda, dok smo još stajali neodlučni, Tilde je predložila: – Pričekajte s jelom... hajdemo zajedno da se okupamo. – A onda, iznenada, tumačeći opšte osećanje, Romolo je povikao: – Hej, momci, gotovo je sa vaspitanjem, sad počinje najlepše! – To rekavši, stuštio se na Uga, oborio ga na pesak, a nas trojica, posle trenutka oklevanja, bacili smo se na njih. Rvali smo se u oblaku peska, smejući se i vičući; a tri devojke oko nas dražile su nas štipanjem i gurkanjem. Onda smo ustali, uhvatili za ruke Tilde, Kleliju i Jole, ponovo otrčali u more, ali ovog puta ne misleći na vaspitanje. A u vodi nastalo je pljuskanje, guranje, udaranje, šale bez kraja i konca; toliko da se Klelia umalo nije udavila; tako da ona, najzad, isplivavši i hvatajući dah, reče: – Ma šta vam je danas? Baš ste raskalašni. – A Mario, smejući se: – To je od radosti što smo te videli, lepotice... ti si nas oslobodila. – Ali, od čega? – Od vaspitanja.

Ugo

Te noći u EUR-u, u onoj pustinji crnog asfalta okruženog belim kolona dama, možda zbog umora od posete izložbi elektronike, Ugo mi se jadao: – Ja sam Rimljanin, ali dosta mi je Rima od nekog vremena. A znaš li zašto? Zato što u Rimu žene misle jedino na zaradu i ko ima novca zabavlja se, a ko ga nema može da zviždi. I ja ti to kažem, jer mi je dosadilo i jednog dana otići ću u Venecuelu. – Upitao sam ga uznemireno: – A šta ćeš raditi u Venecueli? – A on: – Tamo imam brata, on ima radionicu i zarađuje, a vrvi od devojaka, Amerikanki, i svako veće po jedna nova avantura. Umesto da sedim u Rimu i gubim vreme, zabavljaću se, eto šta ću raditi. – Naljutio sam se, pa mu rekoh: – Pa idi u Venecuelu.

Baš tog trenutka ugledao sam pred nama, na pločniku, dve devojke koje su polako koračale, kao da su neodlučne. Obadve su bile istog rasta i podjednako obučene: u belu bluzicu i zelenu suknju. Možda dve sestre, kako sam pomislio. Jedna je bila plavuša, sa loknama opuštenim preko ramena, i izgledala je punija, bar sudeći po izgledu s leđa; druga, crnomanjasta sa kosom muškarački potkresanom, mršavija. Obadve, zatim, visoke i velike, prave bedevije sve u svemu, dugačkih nogu i širokih bokova, stare oko dvadeset pet godina. Onda plavuša reče jasnim glasom, kao da zaključuje neki razgovor: – Eh, da, trebao bi nam Ugo. – I ja tada, ne znam kako, pružio sam korak i bezobrazno rekoh: – Trebao bi nam Ugo? Pa evo Uga.

Ugo, zastavši pozadi rukom mi je objašnjavao, kao da bi hteo reći »Pa jesi li lud?« Ali, već se bejah upustio: već i zato što sam mu hteo pokazati, bar jednom, da rimske devojke nisu onakve kakvima ih je on smatrao; a zatim, one dve behu se zaustavile i posmatrale su nas. I ja sam ih pogledao: plavuša je imala lice kao lutka, ali grubo, sa plavim bezizražajnim očima, nos ovlaš crven i usta puna i sjajna. Crnka je imala duže lice, blede, oči lepe, izgledala je zbunjeno i nespokojno. Plavuša grubo reče; – Ali, ko vas uopšte poznaje? Zašto se mešate u naš razgovor?

Pokušao sam da šaljivo uzvratim: – Rekli ste da vam je potreban Ugo, a ovo je upravo Ugo – Plavuša je bacila pogled na Uga, koji je, crnomanjast i vitak kakav jeste, baš lep momak, pa onda reče: – Ovo Ugo? Vidi se da ga ne poznajete. – A ja onda: – A ko bi onda bio? Marlon Brando? Džems Din? I on se zove Ugo, to je sve. Šala na stranu, ako hoćete možemo zajedno otići da nešto popijemo. – Plavuša poče da krivi usta: – Mi, zaista... – Ali crnka odjednom, na brzinu, reče; – Pa da, idemo, Ugo svejedno više neće doći, hajdemo.

Onda su se predstavile: plavuša se zvala Fedora i crnka Lučiana. Bile su sestre, kao što sam mislio, i rekle su još da su obadve zaposlene u jednoj parfimerijskoj radnji u centru, Kako to da su se našle u EUR-u u ovo vreme? Plavuša je objasnila: – Trebalo je da zajedno sa Ugom odemo u luna-park, ali zakasnile smo zbog Lučiane, koja se sporo spremala. I, tako, eto nas na sred ulice. Ugo nas nije čekao. On nikada ne čeka. – Rekoh: – Mi ćemo vas odvesti u luna-park. – A ona, neprijatno: – Ali, imate li novca? Prebrojte, nikada se ne zna, u luna-parku je skupo. – Na ove reči, Ugo me je pogledao, kao da bi hteo reći: »Jesi li video?«, ali ja sam se pretvarao da ne primećujem.

Onda smo ušli u luna-park koji je izgledao go-gotovo pust, pod niskim krošnjama drveća, sa osvetljenim barakama koje su izgledale kao mnoštvo dućana bez mušterija. Kao prvo, plavuša, koja je bila baš antipatična, napomenula nam je: – Ugo nam je zakazao sastanak u devet. Ako se ne nađemo u devet, rekao je da će ponovo proći u deset i po. U to vreme vratićemo se gore, slažete se? – Promrmljao sam kroz zube: – Slažem se. – Plavuša je zaključila: – Sa Ugom nema šale, on je tačan i hoće da i drugi budu tačni.

Taj Ugo počinjao je da me nervira; ali, ništa nisam rekao. Evo, na jednoj čistini, merač snage, jedan čekić koji je, na udarac, pokretao naviše neku vrstu toplometra. Ugo reče: – Hoću da probam. – Plavuša je primetila: – Lučiana, sećaš se Uga? Naterao je merač do vrha. – Neočekivano, Lučiana reče: – Prekini već s tim tvojim Ugom. – Plavuša se na to nadurila, ali ništa nije rekla.

Ugo je dohvatio čekić i udario iz sve snage; merač se tek malo podigao: – Eh, treba čovek da bude jak, – reče plavuša. – Kao Ugo, –

upitao sam, podsmešljivo. Od merača snage prešli smo u baraku sa streljstvom u tanjire od proste gline, koji su stajali poredani na nekakvim, držačima ispred gvođenog lima koji je svaki put kada bi se bacila lopta neopisivo odjekivao. Ugo je pokušao sa četiri lopte i razlupao je samo jedan tanjir. Pokušala je i Lučiana, ali je promašila. Plavuša reče: – Treba imati sigurno oko... Valjalo bi da vidite Uga. – Čuvar streljane hladno reče: – Pet stotina lira. – Ja i Ugo poskočili smo, pošto smo obojica imali jedva tri hiljade lira i ja rekoh: – Za pet stotina lira mogli smo kupiti servis za šest osoba, zajedno sa čašama. – Plavuša podrugljivo reče: – Kazala sam vam da prebrojite novac.

Iz barake sa tanjirima otišli smo u baraku sa balonima. Bilo ih je svake veličine i boje i izazivački su igrali gore-dole u nekoj vrsti kaveza, iznad vazdušnog mlaza. Teške pištolje sa kundakom izvezenim srmom dala nam je jedna punačka žena srednjih godina, iskićena lažnim nakitom. Plavuša je uzela pištolj, istovremeno napominjući – Vaš prijatelj i Lučiana su nestali... Ne bih želela da vaš prijatelj počne nešto da zamišlja: Lučiana ima običaj da ljudima daje nade. – A ja: – A šta se to vas tiče? – Plavuša je počela da puca, bum, bum, i probušila je gotovo sve balone; onda reče: – Tiče me se mnogo: Lučiana je Ugova.

Najzad su Lučiana i Ugo izbili iz jedne šumice, malo zadihani, držeći se za ruke. – Budalo, – reče plavuša, – gubiš se i ostavljaš me s ovim ovde. – Lučiana ništa nije rekla; ali ja sam se suprotstavio plavuši: – Molim vas, ponovite: ko je to ovaj ovde? – Vi. – Po svim propisima, ja se zovem Atilio, jeste li razumeli? – Dosta, dosta, – povikala je Lučiana, – hajdemo na tobogan. – Tako smo se uputili ka toboganu, plavuša i ja napred, Ugo i Lučiana za nama. Ali, kada sam se okrenuo, video sam da se Ugo i Lučiana drže oko struka, baš kao dvoje zaljubljenih, i bilo mi je milo zbog Uga.

No kada smo stigli do tobogana, plavuša reče: – Ovog puta vi ćete doći sa mnom, – pokazujući na Uga, a Lučiana ide sa gospodinom Atilijem. – Poslušati smo i tako sam se našao pored Lučiane, na istom sedištu. Začuo se zvižduk, škripanje gvožđurije, jecanje muzike, i onda je gondola počela da se penje uz strminu od crnog gvozda, među crnim

vrhovima stabala. Dok se gondola penjala, rekoh Lučiani: – Ali, da li se može znati šta vam je taj Ugo? – Moj verenik. – I vi ga volite? – I da i ne. – Pa onda? – Pa, onda, on je tako nasrtljiv, da mu se ne umem odupreti. – Pa zar ne biste više voleli jednog simpatičnog momka kao što je, na primer, moj prijatelj? – Da, više bih volela.. ali moja sestra ne želi. – Kakve veze ima vaša sestra? – Ona ima snažan karakter, a ja međutim... a, onda, tu su i druge stvari. – Na primer? – Ugo nas pomaže... – Novac ipak nije sve u životu. – Gondola se sada obrušavala na dole, gotovo leteći, i tako ona, umesto da mi odgovori, odjednom se bacila na mene, zagrlivši me oko vrata, pritisnuvši svoje grudi o moje, vičući: – Uh, kako je strašno, – i snažno se stiskajući uz mene. Setio sam se onoga što je njena sestra rekla: »Lučiana ima običaj da ljudima daje nade«; i stvarno, kako je gondola počela da se penje, ona tiho reče: – I vi ste simpatični. – Pogledao sam ispred sebe: Fedora i Ugo sedeli su jedno pored drugog, nepomični. Rekoh Lučiani: – Budite malo pristojniji... kao oni. – Ona me začuđeno pogledala i onda se pomakla unazad. Za to vreme gondola je usporavala i zaustavila se zaškripavši poslednji put. Plavuša je iskočila govoreći: – Žedna sam, hajdemo u kafanu da nešto popijemo.

Pre no što smo stigli do kafane, Ugo me je odvukao u stranu i rekao mi: – Pazi ostao sam sa samo tri stotine lira. – A ja sa dve stotine. – Odmah smo odlučili da ništa ne naručujemo za sebe, pa smo stigli sestre. Prepirale su se; i plavuša je govorila, zaključujući svoj prekor: – Pazi, reći ću to Ugu. – Odjednom sam se, kako se to kaže, osetio kao da me je ujela osica, pa sam ljutite započeo: – Dobro, da razgovaramo malo o tom Ugu.

Plavuša mrzovoljno reče: – Ali, zašto? Šta se to vas tiče? – Odgovorio sam: – Tiče me se i dosta... Dakle, kakav je taj Ugo? – Plavuša reče crnomanjastoj: – Reci mu ti kakav je. – A crnka odgovori: – Ne, ti mu reci. – Plavuša, dovedena u neugodan položaj, poče: – Pre svega, to je lep čovek... – Ugo lep čovek! – uzviknula je crnka, – vidi se da ga nikada nisi pogledala: malen, ćelav, razrok, ima kratke noge. – Plavuša se pravila da je nije čula i nastavljala je: – Onda, on je otmien, ugladen, pravi gospodin. – Ma idi, to je gejačina da ga većeg nema,

nevaspitan kakvih je malo. – Plavuša je nastavljala: A, iznad svega, to je čovek s kojim je u društvu ugodno... uvek veseo, pun viceva, duhovit. – Da, duhovit kao ljudi koji ti izvuku stolicu i puste te da tresneš zadnjicom o zemlju. – Ovog puta Fedora je izgubila strpljenje: – Pa onda, ako ti se ne dopada, zašto mu to u lice ne kažeš? Nego, kad si s njim, ćutiš kao crknuta mačka. Reci mu to u lice, skupi toliko hrabrosti. – Crnka ništa nije odgovorila.

Sada sam hteo da svedem račune: – Hm, ako sam dobro shvatio, taj čuveni Ugo je ružan, grub, prost i nevaspitan. Da li dobro govorim? – Ali, plavuša se uvredila: – Nikada neću dopustiti da neki makar ko tako govori o jednom našem prijatelju. Hajdemo, Lučiana. I, onda, uskoro će Ugo ponovo naići. – Crnka je pokušala da se suprotstavi: – Ali ne, ostanimo ovde, dobro nam je. – Plavuša se približila sestri i, ničim to ne ispoljavajući, uštinula ju je za mišicu, ali tako snažno da je ova druga jauknula. Plavuša je u taj mah prošaputala: – Hajde, budalo, dolazi. – Ugo i ja zastali smo zapanjeni, videvši kako je crnka sada ustala i poslušno sledila svoju sestru.

Rekoh Ugu: – Pratimo ih... Ako budeš uporan, Lučiana će krenuti s tobom. – Ohrabren ovim rečima, on počeo da trči, a ja sam ga sledio. Stigli smo sestre van luna-parka, na onim pustim pločnicima EUR-a. Koračale su žurno, a plavuša je stiskala sestru za ruku. Stalno trčeći, kada ih je sustigao, Ugo uhvati Lučianu za drugu ruku. – Čuj, hajde dođi sa mnom. – Plavuša se usprotivila: – Ostavite moju sestru. – Ostavite je vi. – Pozvaću redara. – Pozovite ga, pa ćemo videti. – Rastrzana između njih dvoje, Lučiana je i ovog puta izgledala neodlučna. Najzad reče: – Šta da radimo, Fedora? Ugo već više neće doći. Ti sedni na autobus, a ja ću još malo ostati s njima. – Baš tog časa, u onoj pustinji osvetljenog asfalta, među svim onim stubovima, začuo se nekakav snažan glas koji se približavao, nekakav glas za koji bi se reklo da dopire iz megafona. – Evo Uga, – reče plavuša s olakšanjem.

Pogledali smo iznenađeni, i videli onda kako tamo dole, u dnu trga kod obeliska, izbija jedan od onih automobila koji reklamiraju paste za zube. Automobil u obliku ogromne tube sa otvorom na mestu

prostora za prtljag i belom zmijom paste koja je odatle izlazila, išla u krug oko karoserije i onda pravila nekakav čvor iznad vetrobrana. Ova kola kretala su se polako i u noći urlala: – Probajte pastu za zube X. Zubi beli kao slonovača uz pomoć paste za zube X. – Ja onda podrugljivo reko: – Ah, to je Ugo, a ono su njegova kola. – Plavuša prezrivo odvrati: – Još uvek bolje je imati i takva kola nego nikakva, kao vas dvojica. – Auto se polako približavao; plavuša nas je napustila i potrčala mu u susret.

Ugo reče Lučiani: – Hajde, dođi šta čekaš: – No Lučiana je izgledala neodlučno. Za to vreme, plavuša je stigla do kola i uzbuđeno je govorila, stojeći pored prozora. Ugo je navaljivalo: – Pa ako ga ne voliš, zašto ne dođeš sa mnom? – Odjednom se desilo nešto nepredviđeno. Zvučnik je prekinuo reklamnu rečenicu i počeo da urlač onim snažnim glasom: – Nemoj se praviti šašava, Lučiana. Dolazi ovamo. Jesi li me čula, Lučiana? Lučiana, polazi, inače...

Na ovaj glas Lučiana se iznenada trгла i na brzinu reče Ugu: – Telefoniraj mi sutra na onaj broj koji sam ti dala, – i potrčala je ka automobilu. Videli smo kako su dve sestre ušle u tu ogromnu tubu; onda je auto ponovo lagano krenuo, dok je zvučnik nastavljao da urla reklamne fraze.

Sada smo ponovo bili sami. – Hoćeš li joj telefonirati? – upitao sam Uga. On reče: – Osećam se obeshrabren. Zaista ću otići u Venecuelu. – A ja: – Ali, šta veruješ da ćeš u Venecueli naći? Tubu za pastu za zube još veću, još glasniji zvučnik, eto šta bi našao. Poslušaj me, telefoniraj joj, sa ženama treba biti strpljiv. – Da, treba biti strpljiv, – reče on pomalo utešen. Tako, razgovarajući, krenuli smo ka autobuskoj stanici.

Matora koka

Sobar sam već u odmaklim godinama i, tražeći neko mirno mesto, poverovao sam da sam ga našao u domu gospođe Olimpije, udovice srednjih godina koja je živela sa jednim velikim sinom. Trebalo je, međutim, da imam na umu da izgled vara; u slučaju gospođe Olimpije varao je itekako. Na prvi pogled, gospođa Olimpija izgledala je baš kao gazdarica kakva je meni potrebna: velika, punačka, sa velikim grudima i bokovima, glavice pune zbijenih plavih uvojaka, lica bucasta ukrašena sa dva ili tri kao ugalj crna mladeža, očiju sjajnih i nasmejanih, sličnih dvema baršunastim zvezdama, lenih pokreta, uzdržana u govoru, izgledala je kao otelotvorenje mirnoće; a bila je, u suštini, tiranin kakvog nema. Sve u svemu: čelična kandža skrivena u baršunastoj šapi. Bila je veoma poznata operaska pevačica; a njen stan, atik na vrhu jedne palate u Ulici Flaminija, bio je u stvari čitav muzej njenih fotografija u raznim kostimima, tako da sam prvih dana, ne znajući ko je ona, mislio da su to uspomene sa davnašnjih karnevala.

Pošto se poodavno povukla, gospođa Olimpija nastavljala je da igra primadonu, što se kaže, u svojoj kući, s kim je mogla i sa onim ko je pristajao da joj bude podređen. Pre svega čitavom povorkom advokata, zastupnika, poreznika, berzanskih agenata i poslovnih ljudi s kojima se, pošto je imala od svega po malo, od kuća do berzanskih akcija, od trgovina do imanja, zatvarala u svoj kabinet i zadržavala ih u dugim razgovorima koji su morali biti baš iscrpljujući, jer su oni, pošto bi ušli čili kao pevcu, odande izlazili mlitavi kao kopuni. No hteo bih da ovde primetim: administracija je, u suštini, bila izgovor. U stvari, gospođi Olimpiji se dopadalo da zapoveda, a za nju je zapovedati pre svega značilo nekoga kinjiti: odnosno, uzeti čoveka i strpljivo i podmuklo dovesti ga do očajanja, navesti ga da kaže ono što ne bi želeo, dokazati mu da nije u pravu i onda početi ispočetka i tako do u beskonačnost, sve dok ne bi bila sigurna da od njega može činiti ono što želi,

Ali ova njena strast najlepše se ispoljavala prema sinu i prema prijatelju. Sin, po imenu, Đanmaria, bio je vižljast momak, bela i kriva

lica, plavih, setnih i zapanjenih očiju. Težak neurastenik, strastan pušač, pijandura, ponekad kao mačka umiljat, ponekad kao tigar besan, a najveća briga bila mu je kako da od majke izmami novac; a o njoj treba reći da je bila škrtica, pa su svađe bile svakodnevnice. On se derao, grdio, psovao, hodajući tamo-amo po salonu; ona je mirna, umiljata, nasmejana, nepopustljiva sedela u fotelji, kao da onaj nije njen sin i ona nije njegova mati, već su njih dvoje glumci na sceni, nekakav operijski duet, od onih koje je ona nekada navikla da izvodi svako veče. On je na kraju govorio: – Odlazim, odlazim iz kuće, idem da radim, – dajući onoj reči »raditi« izvesno preteće značenje. Ona je odgovarala: – Kud ideš? Šta ćeš raditi? Pa ti ništa ne znaš, jadni moj sinko. – Onda je on govorio: – Tvoja je krivica što me nisi školovala. – A ona: – To ti nije potrebno, pored tvoje mame ništa tebi neće nedostajati. – Ništa? Ha-ha-ha!

Gledajući je tako mirnu i bujnu, sa svim tim loknicama i mladežima, pomišljao sam da mu ona ne daje novac da bi osetila zadovoljstvo u izazivanju onih scena, u kojima je onda uživala kao da su to bile serenade. Na kraju je ipak postizala svoj cilj: izmučen, Danmaria padao je pred njom na kolena i grlio bi je, jecajući od nervoze; i, na kraju krajeva, ništa ne bi postigao.

Sa prijateljem je imala drugi način, pošto se radilo o drukčijoj naravi. Taj prijatelj bio je jedan burgijaš iz Trastevera, a zvao se Marčelo. Crnomanjast i kuždrav, lepo građen, okrugle glave, divnog lica, malih ušiju, bio je ranije slikarski i vajariski model; krećući se po ateljeima, ostalo mu je nešto od slikara i vajara; da bi i od sebe samog i od drugih sakrio da živi od skromnih sredstava, predstavljao se kao slikar. Ne znam gde ga je gospođa Olimpia pokupila; ali, jednog lepog dana ona ga je smestila u jednoj sobi koja se nalazila na terasi iznad atika i koju je preuredila za atelje; onda je počela unaokolo da priča kako je slikar Silenci portretiše. Šteta je, pak, što je taj portire slikar Silenci slikao pre svega noću, kada nema svetla.

U ovu sobu iznad atika stizalo se preko unutrašnjih drvenih stepenica, koje su se nalazile baš iznad moje sobe. Ona je imala ključić od malih vratiju što su se nalazila na vrhu stepeništa; često sam se noću

budio od škripe: to se gospođa Olimpia penjala da bi je slikar Silenci portretisao. A kako je kontrolisala tog Marčeta koji je, što se naravi tiče, bio sušta suprotnost njenom sinu, miran onoliko koliko je onaj drugi bio nervozan, neosetljiv onoliko koliko je onaj drugi bio uznemiren, tup onoliko koliko je onaj drugi bio pametan? Uz pomoć samoljublja tog sirotog sina sirotih roditelja, koji drži do spoljnog izgleda i koji bi želeo da izgleda ono što nije; ili ponižavajući ga i podsećajući ga u svakom trenutku šta je i da drukčije ne bi mogao biti to što jeste.

Evo šta sam čuo jednog dana kada me je pozvala da joj u sobicu gore odnesem kamilicu, koje je mnogo pila: – Ti samog sebe obmanjuješ, zamišljaš da si ono što nisi. Da ne govorimo o slikarstvu, o kome nemaš blage veze; ali, pogledaj svoje ponašanje, koje te otkriva u pravom svetlu. – Ali, kakvo ponašanje? – Shvataš li, na primer, da ne znaš da jedeš? – Pa ko to kaže? – Ja ti to kažem. A jesi li ikada pogledao kakve su ruke? – Ali, koje ruke? – Tvoje. Pa kako se krećeš? Da li si ikada gledao u ogledalu kako se krećeš? – On ju je posmatrao ukočenim pogledom životinje koja ne razume, besan i nemoćan. Onda reče: – Kažeš da me voliš a tako mi govoriš. – A ona: – Govorim ti tako baš zato što te volim. – Tog trenutka nakašljao sam se i odlučno ušao unoseći poslužavnik.

No ova priča o portretu morala se na kraju ipak pokazati kao neprikladna čak i njoj, kojoj je život bio ispunjen sličnim događajima. Utoliko, pre što sinu nije trebalo mnogo vremena da shvati kakve vrste slikar je Marčelo i jednog dana, za stolom, pošto je ona, po običaju, odbila da mu dade novac, rekao joj je to kratko i jasno: – Ja odlazim. Jednu sobu iznad terase, na kraju krajeva, mogla si dati i meni, svom sinu, pošto si je dala onom Silenciju koji ti nije ništa. – Silenci uredno plaća kiriju, – reče ona ozbiljno. A, trenutak kasnije, ljubazno: – Ti imaš nešto protiv Silencija, koji je simpatičan mladić, uglađen i talentovan. Želim da vas dvojica postanete prijatelji.

Vrlo dobro rešenje, reći ćete: da ne bi izgubila ni sina ni prijatelja, obojicu spojiti u jedan buket, sprijateljiti ih, primorati ih da druguju. Posluživao sam za stolom na dan svečanog ručka prijateljstva. Ona u

sredini, u lepoj domaćoj haljini, sa ružom na bujnim grudima; s jedne strane sin, nervozniji i turobniji no obično; s druge strane zbunjeni burgijaš, koji je pokušavao da se drži kao gospodin. Bila je to prava pozorišna scena, vredna dugotrajnog pamćenja; iako u srcu nisam odobravao nemoralnost sastavljanja sina i prijatelja, nisam mogao da se ne divim veštini, taktu i sigurnosti uz pomoć kojih ih je ona, za vreme ručka, od hladnoće i gotovo neprijateljstva, dovela do srdačnosti i, može se reći, prijateljstva.

Umela je, pre svega, da pronađe temu razgovora koja je zanimala obojicu, trkačke automobile; stalno je, uz pomoć ove teme, gurala jednog ka drugom, i sama se pretvarajući da je to zanima iako nije bilo istina; umela je, na kraju, da se na vreme povuče, ikada se vatrice sportskih navijača već rasplamsala i oni su živo raspravljali. Ukratko rečeno, postupila je s njima kao sa decom kojoj mati kaže: »Igrajte se zajedno«; a ona prvo neće jer se stide, a onda, na kraju, malo po malo, počnu zaista da se igraju. Odjednom, dok sam se nalazio u trpezariji, skupljajući tanjire za voće, začuo sam njen umiljat i laskav glas, koji je govorio: – Pa vi još jedan drugom govorite vi? Hajde, recite jedan drugom ti. – Pomislio sam: »Matora koko, uspela si i ovog puta«.

Ali, kako se kaže, đavo pravi šerpe, ali ne i poklopce; u šerpi gospođe Olimpije, bez poklopca, kratko vreme je vrilo, pa onda prekipelo. Želela je da se sprijatelje i, kao što smo videli, uspela je u tome; ali, nije predvidela da će zaista postati veliki prijatelji, nerazdvojni, vezani dvostrukom vezom kao zavidljivci. Marčelu je bilo jasno da je sin gospođe Olimpije bio više no obično društvo; Đanmartiji je, čini mi se, Marčelo dobro došao; dokon, dosađujući se, preko Marčela dolazilo je u dodir sa čitavom jednom sredinom koju nije poznao. Ukratko, približili su se jedan drugom, bili su uvek zajedno, uvek zaposleni, uvek u nekom dosluhu, danju, kao i noću. Čak, što se tiče noći: njih dvojica počeli su da izlaze zajedno, bez gospođe, naravno. Lomatali su se po noćnim lokalima i, u sitne sate, posećivali jedan bar u kome se pržila kata u okolini Ulice Veneto, gde je navraćao svakojaki svet: devojčurci koji su se nalazili na pola puta između filma i ulice, pijani Amerikanci, varijetski umetnici, šoferi i

vratari velikih hotela. Zajedno su, kako se to kaže, »uživali u životu«; jedina stvar koju gospođa Olimpia, uz sve prijateljstvo, nije postigla, bila je da jedan drugog oslovljavaju sa ti: i dalje su se jedan drugom obraćali sa vi.

Sve ovo, prirodno, saznao sam služeći za stolom, gde se sada nije više govorilo o sklapanju prijateljstva; i gospođa Olimpia, ne pomičući ni jednu loknicu, ni jedan mladež, stalno ljubazna i nasmejana, jetko je slušala kako su proveli večer. Oni su mrzovoljno odgovarali; ali nju nisu pitali kako je ona provela večer. Da su je pitali, mogao sam im ja odgovoriti umesto nje: koračajući tamo-amo kroz salon, kao gladna lavica, svako malo penjući se uz stepenište koje je vodilo u gornju sobu, ponovo silazeći i nastavljaajući šetnje. Sve u svemu, pucala je od besa, no nije više uspevala da ih kinji onako kao u prošlosti: istrzali su joj se iz ruku, postajali su nezavisni. Onda se odjednom videlo da je za gospođu Olimpiju važno bilo zapovedanje; i ako bi joj zapovedanje izmicalo, slala je dođavola i ljubav.

Jedne od tih noći, ona dvojica izašli su kao i obično, a onda su se vratili, ali ne onako kasno. No, nisu se vratili sami. Svojim izvežbanim uvom sobara ostarelog u ovom zanatu, čuo sam i dva ženska glasa, jasna, srebrnasta, zvonka glasa, dakle, mladih žena. Počeli su da sviraju gramofon, po struganju nogu shvatio sam da plešu. Zatim, evo laganih i mirnih koraka gospođe Olimpije preko stepeništa. Nisu joj odmah otvorili, ne znam zašto; ali, čim su joj otvorili, došlo je do urnebesne kao da se stvarno, prilikom njenog ulaska u atelje, ovaj pretvorio u opersku scenu, na kojoj su svi pevači pevali koliko ih grlo nosi, a svaki za svoj račun. Čuli su se vrisak, raspravljanje, koraci, pljuske i onda, iznenada, snažan vrisak žene koja je dobila šamar. Onda lupnjava snažno zatvorenih vratiju, onih na ulazu koja su vodila ka stepeništu. Zatim koraci gospođe Olimpije koja se vraćala dole u svoju sobu. Najzad sam mogao da spavam.

Posledicu ove scene video sam odmah sutradan: ona gornja soba bila je prazna, a vrata i unutrašnja i spoljašna, zaključana; soba Danmarija bila je prazna; a gospođa Olimpia, po prvi put otkako sam stupio na službu u njenu kuću, jela je sama za stolom postavljenim za

troje. Kao da nekog izaziva, toga dana radila je kao i obično; berzanskog agenta zadržala je na telefonu duže no obično, sa advokatom je duže od sata razgovarala, isto toliko sa poreznikom.

Šta je u glavi smišljala, nije bio moguće naslutiti, tako se dobro savladavala, kao iskusna glumica. Ali, shvatio sam to kasnije kada su joj, najpre Marčelo, a onda sin, telefonirali. S prvim je bila ljubazna, čak i odviše, kao da je htela da mu se ruga; a, u suštini, stavila mu je do znanja da je s njim gotovo i da ga ne želi više videti. Sa Đanmarijom drugi ton: on je od nje tražio da mu pošalje nešto novca, pošto odsad ubuduće želi da živi van doma; ona mu je odlučno odgovorila da će nešto novca dobiti jedino ako se bude vratio kući. Onda je provela večer gledajući televiziju, a zatim otišla zadovoljno da spava, napomenuvši mi prethodno da za mladog gospodina namestim krevet kao svake druge večeri.

Ali Đanmaria se mi je tako brzo vratio. Govorio je majci da se oseća sposobnim da živi za svoj račun, zarađujući hleb i bez nje; vidi se da je pokušao da joj dokaže da je, na kraju krajeva za to sposoban. Šta je sve zamesio za onih dvadeset dana, koliko se nalazio van kuće, ne bih znao reći; ali po načinu na koji se vratio; čini mi se da sam shvatio da ništa dobro nije radio; i da je mati, koja ga je dobro poznavala, još jednom bila u pravu.

U jednoj vitrini u salonu držala je ona mnoge uspomene na svoju pevačku karijeru, neke dragocene, neke ne: statuete, pehare, plakete od čistog zlata ko zna koliko teške, pa zatim mnoge druge ljupke predmete bez velike vrednosti, kao što su satovi, razni ukrasi, kutije i porcelan. Oni koji su je jedne od tih noći pokrali, pokazali su da dobro poznaju taj mali muzej, pošto su odneli zlatne stvari, dok su ostalo ostavili. Vitrina je bila obijena, prozor širom otvoren, a u salonu je bilo malo nereda, ali ne previše. Odmah sam to rekao gospođi, dok se ona, vrlo mirna spremala da telefonira policiji: – Da sam na vašem mestu, gospođo, ne bih to učinio. – A zašto? – Hm, nikad se ne zna. – Ona je morala shvatiti, ali je slegla ramenima i telefonirala je. Policija je stigla, ispitivala, saslušala gospođu, mene, kuvaricu, sobaricu; a onda je komesar, jedan bistar mladić, kazao otprilike isto što i ja: – Želite li

baš da podnesete prijavu? – Gospođa je odgovorila da svakako želi. Rezultat: te iste večeri svi predmeti bili su pronađena, delom u nameštenoj sobici u kojoj je stanovao njen sin, u Ulici Mario dei Flori, delom u Trasteveru, u kući Marčelovih roditelja.

Hoćete li verovati? Sada je stupila u takav kontakt sa advokatima i uticajnim prijateljima, da je uspela da oslobodi sina, koji se, dakako, pokajao i pristao na poslušnost. Što se Marčela tiče, on je ostao u zatvoru, iako je optužba, kako mi se čini, bila povučena, zbog neke druge prevare za koju se, u međuvremenu, saznalo. Ali, ona mu je iznajmila advokata, jednog više među mnogima sa kojima se svakog dana viđa; šalje mu pakete sa namirnicama i mnoge druge stvarčice koje u zatvoru dobro dođu; a nedavno je otišla da ga poseti i s njim razgovarala kroz gvozdenu rešetku, u vreme posete. Eh, matora koka.

Svetlosti Rima

Pošto sam nekoliko meseci bio nezaposlen, našao sam posao u Sabatučitjevoj pržionici kafe i baru, u Ulici Maršala, blizu stanice. Bio je to veliki lokal, sa sjajnom, metalnom tezgom za prodaju specijalne Sabatučijeve mešavine, vitrinama sa različitim vrstama kafe i kolonijalne robe i jedne dvoranice u dnu, gde su, među vrećicama »San Dominga« i »Portorika«, koje su dosezale do tavanice, mušterije mogle da sednu za nekoliko otočića. Sabatuči, čovek plećat, lica širokog i namrštenog, grub i ćutljiv, zajedno sa dve devojke vodio je računa o prodaji; ja i jedan plavi upola ludi mladić, koji se zvao Iđinio, bili smo baristi i od jutra do večeri Činili smo one uvek iste pokrete: stavljali šoljice u aparat, rukovali ručicama dok kafa ne prokoplje, servirali šoljice mušterijama, onda krpom brisali tezgu i aparat i prali šoljice. Ti pokreti se odmah nauče i posle nekoliko dana čovek ih čini mehanički, gotovo ne gledajući ono što radi. Ruke, dakle, rade na jednoj strani, a oci na drugoj. Srećom, Sabatučijeva pržionica i bar nije jedan od onih lokala za činovničiće gde, u utvrđeno vreme, nailazi uvek isti svet koji u tišini pije svoju kafu i zatim odlazi. Zbog blizine železničke stanice, čiju sam crvenu zidinu gledao kroz izloge, ovo je bilo pravo i istinsko morsko pristanište gde onaj koji, kao ja, ima sposobnost zapažanja, može da se zabavlja kao na nekoj predstavi. Ovde je, između dva voza, između dva autobusa, navraćao svakovrsni svet, ali pre svega trgovci i mešetari iz unutrašnjosti u prolazu kroz Rim, sve prosti seljački tipovi, sve u svemu grmalji, loše odeveni i gejačine, ali sa novčanicima nabijenim novčanicama. Najčešće su pili Sabatučijevu mešavinu, s nogu; ali, često bi po četvorica ili petorica, u kaputima i šeširima nabijenim na oči, seli za stočiće u dvoranici, da bi na miru božjem sat ili dva porazgovarali o svojim poslovima.

Ja sam, da se razumemo, posmatrao, ali ništa nisam govorio; bio sam barista, a barista, zna se, treba samo da sluša mušterije. Sabatuči mi je izričito preporučio: – Nikakvog razgovora sa mušterijama. Ako te oslove, odgovori im, ali nikada nemoj prvi da počinješ razgovor. A naročito nikakvog ćaskanja sa ženama. – Da bi se ova poslednja

preporuka shvatila, treba znati da su ovi gejački trgovci, puni novca, uvek u bar pozivali neku sirotu devojkicu, takođe prostakušu i uz to sa izlizanim potpeticama, koja je tražila društvo, glađu naterana da napusti nameštene sobe u Hotelu »Makao« i da skitara pločnicima da bi zaradila hleba. Ali, bila je to nepotrebna preporuka, pošto meni te žene nikada nisu ništa značile; čak ako i ne bismo vodili računa o tome da sam stidljiv, imam manu u izgovoru koja se običnih dana ne primećuje, ali kada naiđe šiločina izaziva u meni pravo mucanje. Rekao sam to Sabatučiju: – Mucam, kako bih mogao da razgovaram s devojkama? – A on: – Utoliko bolje, tako ćeš ćutati.

Ali, život je sastavljen od komada; a svaki komad nosi natpis imena jedne žene ispisan od slatkih slova od šećera i krema. Komad mog života u Sabatučijevom baru i pržionici nosi ispisanu ime Drusile, devojke koja je, na moju nesreću, naišla jednog dana u bar, onda tu ponovo navraćala i otišla tek kada sam odavde otišao i ja. Drusila je u bar ušla jedne večeri potpuno sama, kada je u dvoranci sedela grupa mešetara koji su pili kafu i razgovarali o poslovima. Sela je za jedan stočić pored njih, poručila kafu, iz tašne izvukla neke novine sa stripovima i udubila se u čitanje. Ali, vidite šta znači prisustvo lepe žene. Svi oni mešetari i lihvari, čim je ona sela, obratili su pažnju na nju i prestali da budu ono što su bili do njenog dolaska. Neki, okrenuvši joj leđa, prekidao je razgovor da bi bacio pogled na nju preko ramena; neki, kome je sedela pred očima, zapleo bi se i ostao otvorenih usta, pogleda uprta u nju; neki se namerno okretao, bezobrazno, da bi je natenane pogledao, od glave do stopala.

Za to vreme, Drusila je, ozbiljna, uzdržljiva, čitala svoje novine; ali, treba reći da žene kožom osećaju poglede, jer ona je, za to vreme, sasvim polako pružila ruku preko kolena, da bi je pokazala: lepu, veliku, belu i nežnu ruku. I ja sam je posmatrao: bila je crnomanjasta, kosa joj je bila začesljana preko ušiju, oči je imala bezizražajne, crne i sjajne, slične očima životinje, obrve prirodne, nos orlovski, usta crvena, lice blede i dugačko. Bila je visoka i lepo građena i, dok je prolazila kroz bar, za trenutak sam je zamislio, zato što je vrat držala ukočeno, sa krčagom vode na glavi, nameštenom preko kruga od

platna, kao što ga nose seljanke. Onda sam je video kako se osmehuje odbijajući cigaretu koju joj je jedan od onih grmalja nudio da bi započeo razgovor i primetio sam da su joj zubi životinjski beli, kao što su samo u dece i životinja. Oni prostaci bili su ljuti zato što ih je odbila, pošto ne bejahu to navikli od drugih žena koje isu posećivale bar: sada su je kolebljivo posmatrali, kao da se pitaju da li je ona jedna od onih ili nije. Na kraju su ustali i otišli, bacivši na nju poslednji pogled, svi sem jednog, jednog crnomanjastog omanjeg čoveka, uvijenog u kaput koji mu je dosezao do stopala, koji je napravio jedan autoritativan gest: otišao je da sedne pravo za Drusilin sto. Ona, je podigla pogled, osmehnu mu se i ja sam, uz izvesno razočaranje, pomislio: »Toliko priče, a onda radi kao i sve druge.«

Trenutak kasnije čuo sam poziv: – Tulio, – i prišao sam. Razgovarajući sa Drusilom i ne gledajući me, grmalj mi reče: – Belu kafu sa kolačima. – Treba znati da je Sabatučijev bar u ovom kraju poznat po kolačima: pravi rimski kolači, ne od onih koji se jedu u Ulici Veneto, od kojih je potrebno četiri za jedan zalogaj; kolači ogromni, puni krema i pavlake, napuljske torte koje čoveka dovode u iskušenje, tortice s rumom velike kao čepovi na bačvama. Stavio sam, dakle, na jedan poslužavnik pet ovih izvanrednih kolača, metnuo uz to jednu ogromnu šolju i dva bokala s kafom i mlekom i sve to odneo. Trgovac je stalno govorio; a Drusila je odmah navalila na najveći kolač i zagrizla ga. Tako su nastavili, možda deset minuta, on govoreći, a ona jedući kolače. Drusila je pojela četiri kolača, popila uz to belu kafu, zastala je i malo slušala trgovca, odbila nešto pokretom, osmehujući se, a onda navalila na peti kolač. Trgovac je sada izgledao baš ljut. Pozvao me je, platio i otišao ne pozdravivši Drusilu. Ona je onda još malo čitala stripove i zatim otišla na svoju stranu, zadovoljnog izgleda, visoka i elegantna u svojoj crnoj bluzici i zelenoj suknji.

Ostao mi je nejasan smisao tog događaja, ali sledećih dana scena se doslovno ponavljala i onda sam shvatio. Drusila je uvek isto radila: sedela je uz prostake, jedan od njih bi naleteo, ona bi dopuštala da je počasti kolačima i belom katom, a onda je prostak odlazio posramljen. Na kraju smo postali prijatelji i čak pomalo saučesnici, ja sam joj sa

tezge donosio najveće i najbolje kolače, a ona je to razumela i zahvaljivala mi je osmejkom divlje životinje. Jednog dana kada trgovaca nije bilo, a Sabatuči beše izašao, ovako sam počeo razgovor: – Eh, danas nema bele kafe ni kolača. – Ona, mirna, odgovorila je: – Na žalost. – Rekoh: – Dobro, ipak ću vam doneti belu kafu. – A ona, hitro: – A ko će je platiti? – Odgovorio sam: – Pretpostavimo da vas ja častim. – Ona je odmah pristala, napomenuvši: – Više volim da me vi častite, nego neko drugi. – A zašto? – Zato što mi vi bar nećete tražiti ništa u naknadu. – Tako je počelo naše prijateljstvo, baš samo prijateljstvo i ništa drugo. Na kraju, jedne nedelje kada sam imao slobodan dan, ona reče da mi se želi odužiti za uslugu pozivajući me na ručak svojoj kući.

Otišao sam. Stanovala je u San Lorencu, u jednoj kućici kod neke tetke koja je preko dana radila kao sobarica. Imale su dve sobice na mansardi, pored česme za pranje rublja. A poziv na ručak predstavljao je u stvari poziv da s njom uživam hranu iz paketa što joj je stigao sa sela: jedan domaći hlebac, nekoliko kobasica, jedan mali ovčiji sir i malo sušenog voća. Jeli smo sedeći na gvozdenom krevetcu, u onoj sobici golih zidova u kojoj čak nije bilo ni ormana, a ono malo njenih stvari visilo je na zidovima, okačeno o eksere. Dok smo jeli onu hladnu i tešku hranu, bez vina, zapijajući je vodom natočenom na umivaoniku u čaši za pranje zuba, ona mi je objasnila kako uspeva da živi u Rimu ne radeći i ne obijajući pločnike, kao mnoge druge: – Ja sam čestita devojka i ko me želi, mora se sa mnom venčati. A kako živim? Evo kako živim: odem u neki bar, kao što je onaj Sabatučijev, dozvolim da me časte belom kafom, a onda kažem da od mene nema čemu da se nada, jer sam verena. Ili na ulici zaustavim neki auto, uđem, dopustim da me odvedu u neku gostionicu, pojedem jednu mekiku, ili tanjir špageta, zatim izmislim neki izgovor i odem zakazujući sastanak za sutra, na koji ne dođem. Uopšte uzev, ljudi su ljubazni, i tako se dobro provlačim. Ujutro jedem stvari iz paketa koji mi šalju od kuće.

Dok je govorila sa nekakvom zapanjujućom ozbiljnošću, posmatrao sam oko sebe i, gledajući onu голу i jadnu sobicu u kojoj je, pored ostalog, bilo i hladno, pošto je bila zima i nije se grejalo, srce

mi se sve više stezalo. Na kraju sam je upitao: – A šta rade tvoji u selu? – Imaju gostionicu, dobro žive. – Pa zar onda ne bi bolje živela u svojoj kući, sa porodicom, nego u Rimu, gde crkavaš od gladi? – A ona, govoreći vrlo brzo, tiho, kao seljanka: – Lako je tebi da tako govoriš, kad si uvek živio u Rimu. Ali, znaš li šta je to život u Kampanjanu, znaš li? Ovde u Rimu ima trgovina, bioskopa, kafana, automobila, ulica punih sveta, svetlosti, a u Kampanjanu nema ničeg. Na spavanje se odlazi sa kokoškama, i ustaje se sa kokoškama. I u šest je već mrak na ulicama. I čovek vidi jedino seljake. – Pa šta ti, na kraju krajeva, hoćeš? – Hoću da živim u Rimu; a danas-sutra nešto će se desiti.

Nešto se stvarno desilo, ali ne ono što je ona očekivala. Jednog dana, dok je sedela u salici i čekala po običaju žrtvu, nekakav seoski mešetar, zao, sa licem šiljatim kao u kune, obučen u vindjaknu sa kragnom od lisičijeg krzna i pantalone uvučene u čizme od žute teleće kože, uputio se pravo ka njoj i uhvatio je za ruku: – Najzad sam te našao. Tako ti dolaziš na sastanke! Sad ustaj i hajde sa mnom. – Ona se opirala, osmehujući se; on, kao pravi prostak, povukao ju je da bi je pokrenuo; ona ga je odgurnula; on joj je opalio šamar. U baru je, u tom trenutku, bila gužva; i odmah se oko njih iskupila masa sveta. Ona je onda vrisnula: – Tulio! – I ja sam ostavio aparat i pritrčao. Doviknuo sam mu: – Sramota, s jednom ženom... dole ruke. – Ali, ko si ti? – Bilo ko da sam, kažem ti da si bednik i prostak. – Pazi kako govoriš, inače... – Inače? Da vidimo, napred, da vidimo šta ćeš učiniti? – Mucao sam više no ikad, bejah ga uhvatio za oko vratnik od lisičijeg krzna i baš sam hteo da ga oborim na džakove s kafom, Ikada se umešao Sabatuči: – To možete raditi napolju, ne ovde u baru. – Sve u svemu, završili smo svi zajedno u policiji, gde su se Drusila i mešetar izvukli s opomenom. Ali ja sam izgubio mesto jer sam, kako je rekao Sabatuči, »kompromitovao ugled lokala«.

Izgubio sam je iz vida. Ponekad bi mi se učinilo da sam je ugledao u parkićima oko stanice, ali uvek je bila obmana: mnogo devojaka je u to vreme nosilo, kao i ona, crnu bluzicu i zelenu suknju. U međuvremenu bejah našao drugo zaposlenje: šoferski pomoćnik na

jednom malom teretnjaku koji je obilazio sela u Laciju, sa uzorcima jedne firme koja je prodavala raznu robu potrebnu domaćinstvima.

Prirodno, za vreme jedne vožnje dospeli smo u Kampinjano, koji se nalazi na Drumu Flaminia. Nije veliki Kampinjano; po njegovom imenu vidi se karakter mesta: dva niza kuća i čađavih kućeraka i, iza njih, zelena polja. Onda sam se setio Drusile i potražio sam gostionicu. Bila je to mračna sobetina, sa istesanim stolovima, tamnim zidovima, stolicama od slame. Ali, kroz prozore videla su se polja sa maslinama i vinovom lozom. Sedeli smo u onoj tami; odjednom, trgao me je jedan dobro poznat glas: – Samo se mrtvi ne sreću ponovo. – Bila je to Drusila, obučena kao sudoperka, sa keceljom vezanom oko struka. Pokazujući pri osmehu zube divlje životinje, reče: – Vidiš kakav je život. U Rimu si ti mene služio, u Kampanjanu ja služim tebe.

Donela nam je toga čega je bilo: testa sa sosom, malo blitve i neku matoru kokošku, tvrdu kao kamen; zatim je sela uz nas i ispričala mi kraj svoje priče. U Sabatučijev bar nije se vraćala posle one scene; ali, svejedno je nastavila da živi istim životom, izvlačeći mukte belu kafu, kolače i mekike. Jednog dana, pak, namerila se na nekog grubijana, koji nije progutao udicu sa njenom pričom o sastanku sutradan. Bilo je veče i on je jurio sa više od sto na sat izvan Rima, Drumom Flaminia. Kada su stigli u polje, on je počeo da joj se udvara, ona ga je odbila i onda, posle kratkog rvanja, bez mnogo obzira, on ju je izbacio iz kola, a tako nežno da je pala na neku živicu punu trnja i izgrebala lice i ruke. Onda je on otišao, ostavivši je tu, na glavnom putu, u mraku. Srećom to se desilo na desetak kilometara od Kampanjana, Ona nije imala ništa u Rimu, crnu bluzicu i zelenu suknju, jedinu svoju garderobu, imala je na sebi. I tako je, šantajući, sišući krv sa ogrebotina, korak po korak, stigla u Kampanjano i tu je ostala. Ali, hoćete li verovati? Umesto zaključka, rekla mi je: – Ali, ako mi se ukaže prilika da se vratim u Rim, otići ću. – Pa zašto? – A ona: – Ako ni zbog čega drugog, a ono zato što je uveče, kada čovek zađe na ulicu, tako mnogo svetlosti.

Noge na nameštaju

Došavši u posed imetka što mi ga je ostavio otac naumio sam da ga uložim u nešto što će mi donositi neki prihod. Neko mi je predlagao da sem dućana koji sam već imao otvorim još jedan, za prodaju električnih uređaja za domaćinstvo, u Ulici Vitorio; neko mi je predlagao da kupim salaš ispod Praskati ja; neko kamion sa prikolicom za prevoz voća. A Matilde je, na moju nesreću, došla na misao: – Amerikanci strasno vole stari Rim. Kupi jedan stančić u ovom kraju, namesti u njemu nekoliko krpa i videćeš da ćeš ga odmah veoma dobro iznajmiti nekom Amerikancu. – Prihvatio sam, dakle, ovaj predlog i posle izvesnog traganja odlučio sam se za jedan stan na poslednjem spratu jedne kuće u Ulici Karonari, Cena: tri miliona; soba: pet. Ali star i zamurdaren, sa nužnikom da se čovek postidi i čađavom kuhinjom, bez elektrike i gasa, u kojoj se kuvalo na uglju i vatra rasplamsavala mahanjem lepeze. Sa jedne terasice, istina, moglo se uživati pri posmatranju krovova, sa uvek istim mačkama, uvek jednakim pocepanim cipelama, uobičajenim noćnim posudama bez dna rasutim među crepovima; ali, kao što sam rekao Matildi: – Ovaj vidik sviđaće se Amerikancima, ne sporim, ali, što se mene tiče, ni dana ne bih hteo tu da stanujem. – No čim je pogodba sklopljena, ispoljile su se mane, kao i uvek u starim kućama. Da ne govorimo o strmom, mračnom i vlažnom stepeništu, ono je bilo zajedničko i ništa nisam mogao učiniti; ali u stanu, stalno po volji Matilde koja je sada postala izbirljiva, morao sam izvršiti popravke: moderno kupatilo, kuhinja takođe, molovanje, farbanje, podovi i drvenarija novi. Tako se izdatak od tri miliona popeo gotovo na četiri, uključujući tu i takse i račun beležnika. Ostajao je nameštaj. Matilde je govorila, istina je, o »nekoliko krpa«, ali zna se kakve su žene: u praksi, »nekoliko krpa« pretvorilo se u trpezariju od politiranog drveta, spavaću sobu od mahagonija, venecijanskog salončića i mnoštvo drugih potrebnih stvarčica. Izdatak se popeo mnogo više iznad miliona.

Dobro ili loše, nekako sam uložio novac; preostalo je sada da nađem Amerikanca. Sticajem okolnosti, našli smo ga odmah i bila je

to Amerikanka. Zvala se Li. Ova Li bila je lepa žena od tridesetak godina, visoka i lepo građena, ali veoma slična lutki, nešto zbog ukočenog i zapanjenog lica, sa plavim razrogačenim očima koje su izgledale kao da mogu gledati samo u jednom pravcu, uvek istom, kao da su od stakla, a nešto po načinu češljanja i oblačenja: kao lutka, uvek sa kratkom i crnom kikom na vratu i nekakvim širokim suknjama koje su visile oko tankih nogu. Li je došla, posetila stan, i pošto se nauživala posmatrajući krovove, rekla je da će ga iznajmiti. – Ali, nameštaj je ružan, – dodala je tužno, – baš ružan. Ja sam slikarka, da li vam ovo liči na nameštaj jedne slikarke, gospodine Alfredo? – Tog trenutka bio sam zapanjen, pošto je taj nameštaj, po mom mišljenju, bio najlepša stvar u stanu, koji je, što se ostalog tiče, bio prava mišja rupa; no svejedno sam se vratio kući zadovoljan i pomalo uznemiren: umiljat glas Li, kao u devojčice, sličan melodijama koje se čuju iz muzičkih kutija iz Sorenta, ostavio je na mene ni sam ne znam kakav utisak. Kada sam ispričao kakvu je primedbu stavila na račun nameštaja, Matilde mi je odgovorila grubo i već pomalo ljubomorno: – Je li, gle sad, zar postoji i nameštaj za slikarke? Neka maže, neka pravi svoje slike, neka radi i ne gnjavi... A ako ne ume da slika, što je verovatno, neka za to ne svaljuje krivicu na naš nameštaj.

Onda sam nekoliko puta navratio do Li, čas zbog ugovora, Čas zbog predaje stana, čas zbog neke druge pojedinosti; a ona mi je jednog dana kazala da bi htela da napravi moj portre, jer, objasnila mi je, ja sam rimski tip, sa licem pravog Rimljanina, kakvih je malo. Tako sam joj pozirao i mogao sam je videti, da tako kažem, u privatnom životu. Bila je aljkuša, nemarna, neuredna, da se to ne da opisati, a stan je za kratko vreme tako zapustila da je ličio na pravu štalu. Sve je bilo na podu i svega po malo: čarapa i listova papira za crtanje, kutijica s ružom za usne i knjiga, nesparenih cipela i revija, prslučića i kutija za olovke. Nije slikala za nogarima, stojeći, kao svi slikari, nego sklupčena na podu, po platnu razapetom na patosu. Na sebi je uvek imala jednu dugačku haljinu, kao od sargije, koja je ličila na veliku košulju, i imala je običaj da se šeta bosonoga, tako da su joj stopala uvek bila crvena od cinobera kojim je pod bio obojen. Pušila je, zatim, ko zna koliko, ostavljajući svuda redom pikavce umazane ružem; i

uvek je na dohvat ruke imala čašu punu nekog jakog pića koju je, između dva poteza četke, prinosila usnama. Ne mogu suditi o slikarstvu, ali, imao sam utisak da njoj nije toliko bilo stalo do slikanja koliko do igranja uloge slikara, igrajući tu ulogu onako kako to rade sve žene, uostalom, po čijem mišljenju, suprotno poslovici, baš odelo čini čoveka. Za nju je, sve u svemu, bila važna košulja, bosa noge, prsti prljavi od boje, nered, cigarete, čaše, a ne ono što je radila ili nije radila na platnu.

Nastavili smo tako izvesno vreme, ja sam dolazio zbog poziranja, zanemarujući dućan; ona me je slikala, zatim je brisala, onda ponovo počinjala i portre nikako da bude završen. Priznajem da mi ova njena sporost nije bila mrska, pošto sam se, budimo iskreni, malo po malo i gotovo ne primećujući to, zaljubio u Li. Hajde shvati neke stvari: Matilde mi je bila žena, Matilde je bila mlađa od Li gotovo deset godina, Matilde je bila lepa, a ipak mi se Li više dopadala, izazivajući u meni, kada je uporedim s Matildom, isti utisak kakav ostavlja lepo poslužen ručak u poređenju sa dobrom domaćom cipovkom. Više puta sam se, ipak, pitao zbog čega mi se Li toliko dopada; i zaključio sam da, dok je Matilde bila normalna žena, to jest kao devojčica bila je devojčica, kao devojka devojka, a kao žena žena. Li je, međutim, ostala devojčica, iako je bila žena. Tako, kada sam mislio da razgovaram sa ženom, izbijala je devojčica sa svom svojom bezazlenošću; a kada sam, pak, mislio da razgovaram sa devojčicom, izbijala je žena sa svom zajedljivošću. Čudna mešavina koja me je dražila kao neprirodna zanimljivost; novo osećanje zbog koga sam ostajao neodlučan i uvek imao želju da ga ponovo osetim.

Jednog dana popnem se, uđem ne kucajući (vrata su joj uvek bila otvorena kao da je stanovala u Koloseumu) i koga nalazim tamo? Li, po običaju, sedela je na podu, glave nagnute nad platno, u širokoj košulji i bosa; a oko nje, zavaljeni u fotelje, trojica mladića koje su u Ulici Koronari i okolini svi poznavali po onome šta su bili, to jest lenštine, bezobraznici, ljudi sa mnogim zanimanjima i bez ijednog zanata, igrači bilijara i zagriženi navijači iz bara: Mario, zvani Crni, zbog tamnog lica, sa ljubičastim usnama i očima kao ugalj; Alesandro,

zvani Milki Maus, jer je bio omalen; i Remo, sa nadimkom Kurjačić, ne znam zbog čega. Priznajem, narogušio sam se zbog njih, i zato što sam hteo da budem sam sa njom i zato nisam želeo da mi u kuću dovodi svet kao što su ovi. – Ko nije mrtav, srešće se, – rekoh uzdržano. A oni, podsmevajući se, pošto su primetili moje neraspoloženje: – Zdravo, Alfredo.– Ne dižući glavu sa platna, Li je upitala umiljatim glasom: – Pa zar se vi poznajete? – Kako da ne, – odgovorio sam izveštačeno. – A oni, smejući se: – Gospođice, tu u Rimu svi smo prijatelji.

Tako je počeo za mene gadan period. Istina nastavlja sam da odlazim do Li zbog onog portreta koji nikako nije bio gotov; ali nije bilo prilike da tamo ne zateknem onu trojicu ili možda druge od istog soja. Ne znam gde ih je nalazila; čini mi se da su oni jedni druge obaveštavali. Svi ti mladići gledali su jedni druge pomalo kivno, nagvaždajući o svojim poslovima, pušeci i pijuckajući, kao da su u baru na uglu ili u sedištu sportskog kluba. Ja sam goreo od nestrpljenja i stalno se nadao da će otići, s vremena na vreme ustajao sam i prošetao stanom, ili se ljutio i pogledao u sat; ali da, oni se namerno nisu micali; a Li, koja ništa nije shvatala, sklupčana na podu nastavljala je, u međuvremenu, da maže kičicom. Na kraju sam ja prvi odlazio, pošto sam bio jedini oženjen od celog društva; ljubomorani i pun jedva vraćao sam se kući, gde me je Matilde dočekivala ljutitim rečima, pošto je veoma dobro znala gde sam i zašto sam bio. I bar da mi je Li pružila neki povod da više k njoj ne odlazim. Ali ona je posedovala nekakvu nepredvidivu veštinu, kao nekakva razmažena devojčica, što je i bila, da mi pruži nade baš kada sam bio očajan. Ali, na žalost, ona je davala pomalo nade i svima ostalima.

Ona mi je pružila priliku, koju sam već tražio, da prekinemo naše neprijatne odnose. Jednog dana kada je stan, kao i obično, bio pun đilkoša i kicoša, a ja sam stajao u jednom uglu besneći u sebi i mučeći se, Li je najavila da je odlučila da u svom stanu priredi veliko slavlje, pozivajući sve prisutne i sve koji bi, najzad, hteli doći. – Jedno umetničko slavlje, – dodala je zadovoljno. Nisam ništa rekao, ali osetio sam da će ovo slavlje, ne znam zašto, biti poslednji trzaj već isuviše

zategnutog konopca. Zatim je Li ustala i otišla u spavaću sobu, a ja sam pošao za njom. Ona je preturala po jednoj od mnogih ladica koje je uvek držala otvorene sa stvarima koje su iz njih visile. Zatvorio sam vrata i uhvatio je za mišicu: – Li, ja na ovo slavlje neću doći... čak, razmislivši, zaključio sam da će bolje biti da se više ne viđamo.

Ona me je začuđeno pogledala: – Ali, zašto? Umetničko slavlje, ukrasićemo stan, pićemo vina, bićemo veseli, zašto?

– Zato što se ja i oni mladići, kojima vi dopuštate da dolaze u stan, ne slažemo.

– A zašto se ne slažete?

– Zato što sam ja, – ljutito rekoh, – jedna čestita ličnost, a oni su gomila lopova.

Ona se detinjasto zacenila od smeha: – Oh, kako ste zli. Zašto ipak ne ostanete i ne pokušate da se s njima sprijateljite?

– Zato što je to nemoguće.

A ona gotovo ljutito: – Ma šta vam je svima vama, te se toliko mrzite? I oni ostali samo se svađaju. Zašto niste prijatelji? Ja bih htela da svi budete prijatelji.

Ovog puta nisam joj ni odgovorio; i uputio sam se ka predsoblju. U hodniku ona me je uhvatila za ruku i, čudno me gledajući, odjednom mi reče: – Pričekajte malo. – Gotovo sam se ponadao, šta znam čemu, da bi mi htela dati oproštajni poljubac. Ona me je, pak, odvela u kupatilo. Na zidu, iznad kade, bio je obešen moj portre rađen ugljem. Iz džepa je izvukla olovku i, gledajući me, počela da doteruje portre. Zatim me je izgurala napolje, govoreći: – Dobro, u redu, sada možete i otići.

Tako je više nisam video; a pošto je već bilo leto, početkom avgusta zatvorio sam dućan i otišao na selo, u Palombara Sabina, k Matildinim roditeljima. Ostao sam tamo dva meseca, produžavajući boravak što sam više mogao, nešto zato da bih zaboravio Li, nešto zato da bih se pomirio s Matildom. Krajem septembra vratio sam se u Rim; i prva ličnost koju sam sreo u Ulici Vitorio bio je baš Crni.

Rekoh mu: – Zdravo Crni... No?

A on, odmah me shvativši: – Ma kako, zar ne znaš da je odmah posle slavlja otišla?

– Otišla?

– Hm, – reče on pomalo neodređeno, – slavlje nije bilo baš slavno. Znaš, ona je svima davala pomalo nade. Uz vino neki su se zagrejali, bilo je svađe, poneki je preterao, palo je nekoliko udaraca, nekoliko psovki. Možda se ona preplašila, možda se bojala da će biti prinuđena da se odluči. Činjenica je da je sutradan spakovala kofere i otišla.

Setio sam se da mi je još dugovala kiriju za četiri meseca i rekoh: – Otišla je ne plativši mi.

– Kad bi samo to bilo, – omaklo mu se.

– Šta time hoćeš reći?

A on: – Hm, ta je jedna luda, popni se i biće ti jasno. Zdravo, Alfredo.

Nespokojan, otrčao sam u ulicu Koronari, preskačući sve po četiri stepenika popeo sam se, otvorio i ušao. Čim sam se našao unutra, imao sam utisak da se nešto promenilo. Ne govorim o neredu, jer stan je uvek bio u neredu: sve je ostalo kao one večeri posle slavlja, stolice prevrnutе, čaše i boce na stolu, zemičke u tanjirima, noževi i viljuške u neredu. Sa zidova visili su ukrasi od šarene hartije, sa tavanice venecijanski lampioni. Pod je bio posut srčom, što je značilo da je zaista bilo svađe o kojoj mi je Crni govorio. Ali, onaj utisak o promeni dolazio je od nekog čudnog osećanja: kao da se pod spustio. Zatim sam bolje pogledao i onda video da se pod nije spustio, već nameštaj. Stolicama, stolu s točkicama, čak i kredencu, bile su pretesterisane noge. Pojurio sam u spavaću sobu: i ovde sve noge presečene. Otišao sam u salon: nema nogu. Dakle, sve sobe postale su patuljaste; onda mi je neko objasnio da je Li izvela sve ovo kako bi slavlju dala umetnički izgled; ali, tog časa poverovao sam da je zaista poludela. Vratio sam se u trpezariju i pogled mi je slučajno pao na jednu otvorenu ladicu na kredencu: bila je do vrha puna neke tekućine u kojoj je plivalo nekoliko pikavaca. Onda sam otkrio da je Li, krećući na

brzinu, u tu ladicu ispraznila liker iz svih boca što je preostao, ne znam da li iz zlobe ili, pre, zbog lenosti.

Tako sam izgubio četiri meseca kirije, uz to skraćeno vreme, još i noge na nameštaju, uz sve to svađe sa Matildom. Još sam se vrteo po sobama i najzad, na ispremetanim krevetskim pokrivačima, pronašao sam veliki tabak hartije za crtanje sa crtežom nekog čoveka razrogačenih očiju, sa kosom uspravnom kao igle u jastučetu za igle, sa iskrivljenim ustima. Taj čovek bio sam ja. Ispod crteža, Li je ugljenom ispisala: »Alfredu, za sećanje, od Li«. Vratio sam se kući veoma neraspoložen. A Matildi, koja me je odmah upitala: – Dakle, da li ti je platila? – grubo sam odvratio, bacivši uvijenu sliku: – Da, ovim.

Svadbeni poklon

Deda mi je bio baštovan, otac mi je bio baštovan, ja sam prvi prekinuo tradiciju. Eh, kriv je Rim koji na očigled raste i svake godine svojim kućama i svojim ulicama pojede komad polja. Pre trideset ili četrdeset godina, naša bašta bila je među trskama, na obali Tibra. Onda je Rim napravio korak napred: naspram vrta izrastao je red kuća; s boka, s leve strane, smestila se gostionica »Kod skele«, vlasništvo De Santisa, sa baštom i pogledom na Tibar; zdesna, garaža Diotalevija, sa benzinskim pumpama i neonskim natpisima. No moj otac, koji je strasno voleo zemlju, i dalje je obrađivao baš tu, odlazeći u nju svakog jutra biciklom; ja sam, u međuvremenu, u Ulici Ostienze otvorio dućančić sa delovima za automobile. Zatim je moj otac umro a ja, pošto sam pokušao da baštu nekom dam u najam i nisam našao nikoga ko bi je hteo, izgubio sam interesovanje za nju: druge stvari meni su se motale po glavi, ne salate i kupus u glavicama. Tako je bašta bila prepuštena korovu i smeću, koje je iz čitavog kvarta pomalo tu istovarivano. Postala je, sve u svemu, teren za gradilište potpuno obrastao divljim šibljem i zatrpan gomilama smeća.

Sa Mirkom, vlasnikom garaže, bio sam prijatelj, može se čak reći gotovo brat. U dvadesetoj godini veoma smo ličili jedan na drugog: obojica mršavi i neobuzdani, blistavih očiju, sa čuperkom na čelu, zagriženi sportisti, uobražene ispičuture. Ja sam ostao manje-više isti; ali Mirko se promenio, iz godine u godinu sve se više gojio i smirivao, tako da se najzad zvao Mirko i bio je miran, da se više nije dao prepoznati. Novac ga je promenio, onaj koji je zarađivao u garaži i onaj koji je sticao trampom i kupoprodajom automobila. Promenila mu se i narav, ali ja to nisam primećivao, jer dok se fizičke promene vide golim okom, one moralne ne zapažaju se ako za njih nema dokaza. Tako sam ga i dalje smatrao najboljim prijateljem; a bio je, to, jer ja sam od njega tražio jedino da se sa mnom druži, što ništa ne staje, dok je on, kao što sam bio prinuđen da primetim, pridavao značaja jedino stvarima koje nešto staju i nešto se na njima može zaraditi.

Mirko beše bacio oko na moj građevinski teren i jednog dana predložio mi je: da ja dam teren, on građevinu, pa ćemo podići još jednu garažu veliku kao njegovu i zajedno ćemo na njoj zarađivati. Sve u svemu, uortačićemo se; a ako ovaj ortakluk ne bi dobro išao, Mirko je predvideo da mi isplati moj udeo plaćajući mi cenu terena. Bio je to za mene težak čas; ne toliko što mi poslovi ne bi dobro išli, koliko zato što sam bio pred venčanjem, a pošto se oženim, bilo bi mi potrebno da se više ispružim. Ženio sam se s devojkom iz tog kraja, sa kćerkom De Santisa, vlasnikom krčme »Kod skele«, Konsolinom, koja je, kao i Mirko, bila moja prijateljica iz detinjstva; i sve troje igrali smo se žmurke među čestarima na obali Tibra. Konsolina je bila ono što se zove lepa devojka, možda malo niska rasta, ali zdrava, čvrsta i lepo građena, lica, okrugla i sitna, snažnog vrata i sa dugačkim kurjukom svijenim oko glave. Konsolina je bila kuvarica kod oca i imala je, kako se kaže, zlatne ruke; i ja se bejah zaljubio u nju jednog leta, sedeći sa prijateljima pod senicom u bašti krčme: s vremena na vreme nagingjao sam se unazad sa stolicom i onda sam mogao videti Konsolinu u kuhinji kako stoji pred štednjacima, sa keceljom opasnom oko struka dugom do peta, kako iznad raspaljenog uglja drži golom i snažnom rukom tiganj u kome se prži meso, ili roštilj na kome se peče pile. Valja reći da je Konsolina primetila kako je zagledam, jer je i ona počela mene da posmatra, tako da su joj često prženo meso ili pile zagoreli i otac je počinjao da viče među oblacima dima, kojima su oboje bili obvijeni. Sve u svemu, verili smo se; ali otac nije lepo gledao na svadbu, pošto je Konsolina za njega predstavljala pravi majdan, a on je, znao da će kasnije biti teško naći tako dobru kuvaricu: sem toga, veoma ju je voleo, pošto je imao samo tu kćer.

U ponedeljak, da kažemo, potpisao sam ugovor koji je Mirko, cepidlaka, hteo da sklopimo, govoreći mi: – Nikad se ne zna, prijatelji smo, ali bolje je sastaviti ugovor. – U sredu otac Konsoline, posle jednog razgovora u vezi s venčanjem, sa svoje strane predložio mi je: da ja dam teren za zgradu, a on će, o svom trošku, tu podići kućicu za mene i Konsolinu, a sem toga povećaće baštu pored gostionice. U zamenu, Konsolina će nastaviti da kuva. Kasnije, kada on bude

ostareo, ja ću zauzeti njegovo mesto i tako će sve biti na moju korist i na korist moje dece.

Predlog mi se dopao: jednostavan, koristan, iskren; primetio sam, pak, da je postojala smetnja zbog ugovora sa Mirkom. Otac Konsoline upitao me je da li smo počeli da gradimo i, saznajući da ništa nismo učinili, uzviknuo je: – Dobro, onda otiđi Mirku i traži mu da ti vrati ugovor. Pa, đavo da ga nosi, prijatelji ste, a onda, on ništa ne gubi. – I ja sam tako mislio i ovo sam primetio pre svega forme radi: Mirko, mislio sam, neće moći da mi odrekne ovu uslugu.

Tako sam otišao Mirku. Zatekao sam ga u radnom kombinezonu kako pere kola; doviknuo mi je veoma srdačno: – Dakle, Serafino, kada ćemo zaigrati na svadbi? – Odgovorio sam mu: – Uskoro, sve od tebe zavisi. – On me je začuđeno pogledao: – Od mene? A zašto? – Odgovorio sam mu da treba s njim da razgovaram, on je okačio crevo i, sav brižan, uveo me u nekakvu zastakljenu sobicu gde je imao pisaći sto i dve stolice. Seli smo i on je upitao: – Hm, šta mogu za tebe da učinim? – Onda sam mu objasnio stvar i zaključio: – Žao mi je, možda ćeš pomisliti da neću da održim reč, ali, na kraju krajeva, ti nisi neki stran čovek, nego prijatelji, i shvatićeš razloge. Kao što vidiš, ne radi se o nekoj špekulaciji, nego o mojoj sreći.

Dok sam ja govorio, on je menjao izraz: ne više prijateljski i brižan, već pažljiv i istovremeno udaljen, kao da sam se ja stalno sve više udaljavao od njega i on me je video sasvim malenog, kao kroz naopako okrenut durbin. Poigravao se jednom olovkom i na kraju mi lagano reče: – Sve u svemu, ti bi hteo da poništimo ugovor koji si prekjuče potpisao?

– Da.

– Moguće je, – reče on kroz zube, kao da samom sebi govori; – moguće je, čekaj da pogledam. – Na jednom komadiću papira olovkom je ispisao neke brojke, zatim je pomakao unazad glavu i posmatrao ih kroz poluzatvorene kapke, izdaleka, kao što se posmatra slika, i reče – U redu. Moguće je. Ja ću ti vratiti ugovor, a ti ćeš mi dati pedeset hiljada lira.

Zinuo sam zapanjeno: – Pedeset hiljada lira? A zašto? Nisi potrošio ni pare, samo si potpisao i... – A on: – Gledaj, mi smo potpisali ugovor za zidanje garaže, ti si davao zemljište, a ja plaćao zidarski posao. Nećemo zidati garažu i ja, pošto sam se nadao izvesnoj zaradi, moram se nje odreći. Ovih pedeset hiljada lira predstavljaju propalu dobit.

– Propalu, šta?...

– Propalu dobit. Bila bi sigurno veća kada bi se držao ugovora. Ali, pošto si mi prijatelj, zaokruglio sam cifru, kao prijatelj.

Ponovio sam: – Propada dobit. Je l' se tako kaže?

– Tako se kaže.

Nisam mogao da mu ne skrešem: – Zar je to tvoje prijateljstvo, Mirko? Ova propala dobit?

No on me je presekao: – Ne mešajmo poslove sa osećanjima. Prijatelji smo, ko to poriče, ali ovde postoji ugovor.

Još nisam bio ubeđen: – Dobit, pa šta to znači dobit?

– Hajde, prestani: znači zarada.

Ne znam zbog čega, ova reč dobit, koju nikada pre toga nisam čuo, nije mi se dopadala. Bila je to jedna od onih reči iz knjiga kojima se varalice predstavljaju kao pošteni ljudi: reč koja se upotrebljava kao vetrobran. Rekoh: – U redu, zarada, radije recimo zelenaštvo.

A on, tačan i miran: – Ne, propala dobit je jedna stvar, a zelenaštvo druga. Kada ti tražim pedeset nasto na svotu koju sam ti pozajmio, to je zelenaštvo. Tražim ti pedeset hiljada lira jer se odričem zarade kojoj sam se nadao, to je propala dobit. Eh, Serafine, reči su činjenice i ne može se jedna reč zameniti drugom.

Tako mi je održao predavanje i o rečima. Shvatio sam da se ništa ne može učiniti i ustao sam. govoreći: – Bravo, Mirko, imao si pravo što si me naterao da potpišem ugovor. Pa, dobro: doneću ti pedeset hiljada lira, a ti ćeš mi vratiti ugovor. Nije li tako?

– Tačno.

Čudno je reći, ali čim smo se našli van sobice, on je ponovo postao srdačan i reče mi: – I, onda, kada će biti svadba? Sada je sve uređeno i nema teškoća. – Bio sam tako iznenađen, da se nisam mogao uzdržati da ne odgovorim: – Petnaestog sledećeg meseca. – A on, udarajući me rukom po ramenu Srećno, Serafino, srećno.

Otišao sam onda svom budućem tastu i ispričao mu o propaloj dobiti. On, kao poslovan čovek, nije imao šta da primeti, čak je gotovo odobravao Mirku: bio je prijatelj, istina je, ali u poslovima nema prijatelja. Konsolina, pak, odjednom je prema Mirku otkrila netrpeljivost kakvu nisam u nje poznavao, na sva usta grdeći i njega i uopšte prijatelje: kao sve žene koje su ljubomorne na muževljeve prijatelje i čim se venčaju okruže ga pustinjom, ona je sada koristila priliku. Slušao sam je pognute glave, a onda, čim je prestala, a pre zato što joj je ponestalo daha, nego zato što joj je ponestalo povoda, ponovo sam počeo razgovor o glavnoj tački: jesam li morao platiti propalu dobit? Moj budući tast ostao je miran; pedeset hiljada lira za njega je uvek bilo pedeset hiljada lira. Ali Konsolina, goropadna, ode u svoju sobu, uze iz ormara štednu knjižicu i baci mi je u lice, vičući: – Evo tih pedeset hiljada lira, platiću ja od svoje uštede, svi ste vi jednake cicije. – Ovog puta moj budući tast, videvši crveno i očajničko lice kćeri koju je voleo, uzbudio se i reče da će on zasad nadoknaditi novac za propalu dobit; ja ću mu ga posle natenane vratiti.

Tako sam ponovo otišao Mirku i on me je primio veoma ljubazno, pozivajući me da sednem dok je on prevrtao po nekakvoj beležnici, tražeći ugovor. Rekoh mu da ću postojati i počekati: nameravao sam da mu u lice bacim pedeset hiljada lira. Ali, kada je došao trenutak, njegovo gnjavatorstvo razoružalo me je. On je uzeo ugovor i ponovo ga pročitao; dodao mu je izjavu u kojoj se govorilo da mu ništa više ne dugujem, pošto sam isplatio propalu dobit, potpisao je i onda mi pružio pero da je i ja potpisom. Tako sam potpisao i zatim, vrlo mlitavo, pružio mu pedeset hiljada lira u novčanicama od po pet hiljada. On, stalno cepidlačeći, prebrojao ih je, pa podigao nasmevano lice govoreći: – Pedeset hiljada, vrlo dobro, – zatim je savio ugovor na četvoro i pružio mi ga. Izašli smo zajedno i on mi je i ovog puta stavio

ruku preko ramena, srdačno, govoreći mi o svadbi. Ovlaš sam se pomakao, ne bih li skinuo njegovu ruku sa ramena, ali on to nije primetio i tako smo se rastali uz uobičajene čestitke.

Na kraju krajeva, venčali smo se, a srećom venčali smo se u Narniju, selu De Santisovih, i tako nismo pozvali Mirka, Nije da mi je bio baš neprijatan, kao Konsolini; ali, balo je još gore: u meni se pokvarila opruga koja je pokretala srdačnost i kad bih ga video bilo je kao kada neko pokušava da otvori bravu na vratima automobila, a ova se ne otvaraju zato što je opruga pokvarena: srce mi se više nije otvaralo, a ni usta. Stajao sam tu, pred njim, ni reči ne zбореći, ne znajući kuda ga pogledam, zbunjen gore nego kada bih video da mu se na licu pojavljuje nekakva velika izraslina, a ja ne bih hteo da mu stavim do znanja da to vidim.

No on ništa nije shvatao. Evo dokaza: posle svadbe, čim smo se vratili u Rim, on je ponovo počeo da posećuje baštu pored krčme, kao i ranije. Bilo je leto i uvek je bila prilika da se odigra koja partija karata uz pola litre vina, i ja nisam znao šta da uradim da se ne bih našao u igri s Mirkom: bio je jači od mene, nisam mogao čak ni da ga pogledam u lice, stideo sam se kao da sam ja njemu priredio šalu sa propalom dobiti, a ne on meni. Tako sam najzad bio prinuđen da više ne igram, nego sam se muvao između stolova, posmatrajući čas ovog, čas onog igrača. Na kraju, ipak, malo po malo, on je primetio to i jedne večeri, kada sam prolazio pored njega, dok je bio sam, zaustavio me je i rekao, iskreno i srdačno: – Ti, Serafine, od nekog vremena promenio si se. Mislim da si ljut na mene i znam zbog čega. – Zbunjen i pomalo ljutit, rekoh: – Ako znaš, reci mi, videćemo tako da li je istina. – A on, uz osmejak: – Zato što ti nisam dao svadbenu poklon. Ali, vi ste se venčali krišom, niste me čak ni pozvali. Reci pravo: to je uzrok. – Ja tada, ne mogavši više da izdržim, odgovorih mu: Ma šta kažeš, svadbenu poklon ti si mi već dao, zar se ne sećaš? – Već sam ti ga dao? – Pa dabome, zar si zaboravio? Propalu dobit.

Veština ćutanja

Nisu sve strasti jednake, ima strasti dobrih koje ti u životu daju podstreka d na kraju donose ti sto posto zarade, bolje od računa u banci; a ima takođe strasti koje ti život postepeno slamaju i na kraju bi ga obore kao stablo trulog debla. U vreme kada sam upoznao Tarčizija i kada smo obojica bili baštovani u Orlandinijevom rasadniku u Ulici Aurelia Antika, on je prema svom zanatu pokazivao onakvu strast koju sam nazvao dobrom i koja bi ga, da ju je zadržao, uzdigla u red najboljih rimskih baštovana. Tarčizio je bio neobičan čovek: sama kost i koža, tintara mu je bila pokrivena crnom i nežnom kosom, oči su mu bile velike i tamne, nos dugačak; podsećao me je na jednog od onih živih i izgladnelih bogoslova koji se, ponekad sreću na sporednim ulicama, kako šetaju dvoje i dvoje, brbljajući međusobno.

Ruke je imao velike i snažne, prave baštovanske. sa zemljom pod noktima koja se nikada nije mogla očistiti; oblačio se uvek u odela od cajga, kao seljak; a u džepovima uvek je imao neku lukovicu ili neki koren, a na velikim cipelama uvek pomalo blata. Unoseći u povrtarstvo onu izuzetnu strast, nije brinuo o ličnim interesima: dozvoljavao je da bude malo plaćen, besplatno je radio satima i satima, u rasadniku je provodio Čak i nedelje; muvajući se među stabljikama i ovećem. Orlandini, koji nije bio lud, odmah ga je zavoleo i imao je puno poverenje u njega, pa ga je slao kada je trebalo obaviti one pažljivije poslove koji zahtevaju baš strast, kao što su uređenje staklenih bašta, kalemljenja, udešavanje terasa i druge slične stvari.

Čovek ovakvog soja, kada promeni strast, valja da se drži dobrih strasti, inače je izgubljen. Iz baštovanstva, Tarčizio je, možda, mogao preći na, šta znam? na pčelarstvo. Ali ne na ženu. On je ipak ovo uradio; i zato mislim da je bolje nemati uopšte strasti, ni dobrih ni rđavih, pošto uvek postoji opasnost da di se u ruci preobrate u zmije koje ne poznaju gospodara d ujedaju ga kada on to najmanje očekuje.

Tu, u blizini rasadnika, iza onih starih zidina što se pružaju duž Ulice Aurelia, nalazi se jedan salaš sa porodicom seljaka koja je

obrađivala komad zemlje u dnu doline, baš ispod Vile Doria Pamfili. Potpuno seljaci bili su dedovi koji su se tamo naselili kada je tu još bilo otvoreno polje; otac i mati bili su već manje seljaci; a uopšte, najzad, nije bila seljanka kći Marsilia. Istina je da je i ona, kao i roditelji, radila u polju, ali, što se svega ostalog tiče, moglo se reći da je gospođica iz varoši. Ja sam je svojim očima gledao kako premeće seno obučena kao gospođica, u uzanoj suknji koja joj je sputavala noge, stežući grablje prstima sa crveno obojenim noktima. Marsilia je bila jedna od onih malenih ali čvrstih devojaka, o kojima momci, gledajući ih kako prolaze, govore: »Eh, u malim bačvama je dobro vino«.

Bila je rimski tip, ali ne gradski, nego seoski, iz okoline Rima, gde su seljaci veoma prosti: lice joj je bilo oblo i tamno, oči okrugle, velike i crne, nos u ravnoj crti s čelom, usta jaka sa uglovima okrenutim na niže i zubi oštri i šiljati kao na kljusi. Kosa joj je bila kovrdžasta, jedna divlja gomila koju je ona vezivala na potiljku crvenom vrpcom kao buket. Zaboravio sam jedan detalj: bila je rođena sa zečjom usnom i operisali su je čim je rođena, tako da joj je nad gornjom usnicom ostao ožiljak, što je njenim usnama davalo nekakav životinjski izraz. Njeno ćutanje i način gledanja takođe su bili životinjski; nikada nije govorila, gledala je razrogačenim, nepomičnim, potpuno bezizražajnim očima, kako gledaju baš životinje.

Kako se desilo da se Marsilia zalepila za Tarčizija, ne bih umeo reći. U tom kraju svi smo se poznavali; možda jedne večeri, u krčmi iza Porta San Pankracio, gde su se subotom nedeljom posle podne sastajali mladići i devojke iz tog kvarta. Stvari stoje ovako: između rasadnika i polja Marsilijine porodice stajala je bodljikava žica; jednog od tih dana našao sam je razmaknutu da se kroz nju mogao provući čovek; popravio sam je, ali sutradan ujutro našao sam je ponovo razmaknutu, a sem toga na jednom od šiljaka zakačen pramen crvene vune. Izgleda kao zagonetka, ali nije: Marsilia je imala crveni džemper; u rasadniku se nalazila kućica za čuvara, jednog poluludog starca koji se zvao Injacio; u kućici su bile dve sobe; te noći Tarčizio

beše ostao da spava u kućici; šta biste vi pomislili? Tog istog dana ugrabio sam trenutak kada smo se našli sami Tarčizio i ja i rekoh mu kratko i jasno: – Budi oprezan sa Marsilijom... nije to devojka za tebe... uostalom, zar ne znaš da ima verenika? – Očekivao sam da će se buniti; ali on me je dugo posmatrao nekako neobično, kao da me nije ni čuo ni video, i kao da je kroz moje telo gledao u neko drvo koje se nalazilo za mnom: i usta nije otvorio. Po vikao sam: – Hej, tebi govorim... jesi li nem? – Ponovo me je pogledao; zatim mi je okrenuo leđa i, ne žureći se, otišao je. Tako je počelo ono što ću ja nazvati veštinom ćutanja.

Verenik Marsilije, verenik tek da se kaže, bio je jedan mangup nad mangupima, jedan plavojko, đilkoš i siledžija, sa nadimkom Lepak, možda zato sto se lepio za žene i živeo na njihov račun. Govorio je da je bokser; ali ja čvrsto verujem da njegova snaga nije bila u mišicama, nego u vilicama; a u Rimu se za takvog čoveka kaže da je leventa, reč jasna koja sve kazuje. U redu. A kada sam ih video sve troje, Tarčizija, Marsiliju i Lepka kako sede pred krčmom iza Porta San Pankracio, pomislio sam: »Jadni Tarčizio, napravio si glupost«. Lepak je bio srdačan prema Tarčiziju, što nije bio dobar znak; Marsilia se, pak, držala po strani, nepomična i bezizražajna, baš kao neka životinja, neka junica ili ždrebica između dva seljaka koji se oko nje pogađaju. Onda su ustali, Tarčizio je platio i udaljili su se niz Ulicu Aurelia. Platio sam i ja i, praveći se nevešt, pratio sam ih na rastojanju: hteo sam da vidim kako će se završiti kupoprodaja. Sve u svemu, tamo gde je Ulica Aurelija najtamnija, pošto je pritešnjena između dva šumarka, Tarčizio je izvukao iz džepa svežanj novčanica i dao ih Marsiliji; Marsilija, slobodnim pokretom, predala ih je Lepku; a Lepak, pošto ih je stavio u džep, počeo je da usporava korak i zaostaje iza ono dvoje, i na kraju se zaustavio: u tom trenutku Tarčizio i Marsilia skrenuli su i nestali.

Sutradan ujutro pozvao sam Tarčizija u stranu i iznebuha mu rekoh: – Ja ništa ne znam i ne želim ništa da znam... ali video sam te da daješ novac Marsiliji i nju kako ga daje Lepku, i znam da ti nemaš novac i zato ti još jednom kažem: pazi šta radiš. – On me je i ovog puta posmatrao gledajući kroz mene, kao da sam imao staklenu glavu, a u

staklu neki predmet koji ga je zanimao; zatim mi je okrenuo leđa i otišao. Dakle, veština ćutanja se nastavljala. Ali, nastavljala se i druga veština iskorišćavanja: jedne od tih večeri Lepak je naišao s novim motociklom i došao da kruži, bezobrazan, baš ispred iste one krčme gde su sedeli Marsilia i Tarčizio. Napravio je jedan krug držeći nogu na zemlji, šepureći se i tandrčući, zatim je lepo pozdravio i punom brzinom krenuo ka Đanikolu.

Sada je bodljikava žica bila na zemlji, a ja se uopšte nisam brinuo da je podignem; a Tarčizio je svake noći spavao u čuvarevoj kućici; ovaj, pak, kome su, treba verovati, napunili bačvicu s vinom, bio je uvek pijan. U rasadniku nešto nije išlo kako treba, ali nije bilo lako shvatiti šta je to. No sve je odlično napredovalo na susednom imanju gde se nalazio Marsilijin salaš: bilo je leto, u dolini behu pokosili seno i često sam tamo viđao Marsiliju, obučenu kao gradsku gospođicu, kako prelazi grabljama preko pokošenih livada.

Ukratko: jednog dana kada je Orlandini, ljudina crvena lica i vrata još crvenijeg od lica, sređivao račune sedeći u čuvarevoj kućici, stuštio se jedan ljut gospodin: – Pa jeste li vi poludeli... pogledajte kakav ste račun poslali mojoj ženi za uređenje one terase.

– Ma kakav račun... i ko je poludeo?

– Pogledajte: šimširi, maleni i ružni, petnaest hiljada po grmu, lale, ruže, geranije, sve tri puta skuplje nego prošli put... a saksije od pečene zemlje, ovde su obeležene kao toskanske, a u stvari su rimske, najgore vrste, koje se raspadaju pri prvom mrazu... i tri vreće humusa...

– Polako... pre svega, nemojte vikati... a, zatim, vidite da ovaj račun nije naš... napisan je na hartiji iz sveske... da je naš, bio bi na papiru sa zaglavljem.

– Ma kakvo zaglavlje... To su stvari nedostojne jedne ozbiljne firme... Morate mi vratiti novac. – I tako dalje, i tako dalje. Onaj gospodin bio je gojazan i bled, Orlandini gojazan i crven, onaj gospodin je pocrveneo, Orlandini je pobledeo. Pomislio sam: »Obojicu će sada udariti kap«; i počistio sam se iz kućice.

Ne znam kako se sve završilo; niti znam šta se dešavalo čitavih mesec dana kasnije, pošto sam sutradan otišao u Albano, da radim u jednoj staroj vili, koju je novi vlasnik dovodio u red. Kada sam se vratio mesec dana kasnije, primetio sam da Turčizija nema, pa sam se raspitivao kod čuvara, Injacija, koji je pušio pred kućicom. – Uhapsili su ga i sada je u Ređina Čeli, – odgovorio je, zadovoljno, vadeći lulu iz usta. – Bezobraznik: krao je, može se reći, oduvek i govori se da je Onlandiniju naneo milionsku štetu. – Pa kako je moguće?... Tarčizio?... Ne mogu da verujem u to. – Eh, mladi su i jedino na žene misle... Mnogo puta govorio sam ja Tarčiziju: poslušaj me, okani se žena i prihvati se vina, ono je jeftino i nikada ne izdaje...

On je još govorio, ali ja sam već otišao na među rasadnika i prešao u komšijsko imanje, preskočivši onu bodljikavu žicu. Marsilia se nalazila tamo niže, u dnu uvale, daleka i malena, sa nekakvom korpom preko ruke, ispod jedne smokve. Stigao sam do nje trčeći i zgrabio je za dignutu ruku, kojom je s grana brala voćku. – I tako Tarčizio je u zatvoru... Ali, ja znam zašto je on u zatvoru... Tvojom krivicom, gadna murdarušo... Tarčizio je u zatvoru, a Lepak se šeta na motoru kupljenom ukradenim novcem... Jesi li sad zadovoljna?

Hoćete mi verovati? Pogledala me je, kao što je to činio Tarčizio, gledajući kroz mene, i ništa nije rekla. I ona je prihvatila veštinu ćutanja, odnosno, tačnije rečeno, njoj je, da tako kažemo, ta veština bila u krvi, pošto je bila životinja i, kao sve životinje, nije umela da govori. No ja sam odavno već čekao ovaj čas i on je sada došao. Ponovio sam: – Ne govoriš, dakle, je li, vucibatino... dobro, videćemo da li ćeš sada govoriti. – Gledao sam da je odalamim po gadnom licu, između nosa i uva. Zatim sam podigao ruku i ošamario je, snažno, najpre preko jednog, pa zatim preko drugog obraza. Ona jedva da je pomakla glavu, kako je dobila šamare, kao drvo koje vetar zaljulja. Zatim mi je okrenula leđa i otišla, polako, noseći korpu preko ruke, preko doline koju je peklo sunce, ka salašu.

Nisam je više viđao tri ili četiri meseca. Jednog novembarskog jutra veoma rano prolazio sam duž aleje na Đanikolu, pustom u taj čas, s mermernim poprsjima u nizu, praznim klupama pod stablima

vlažnim od rose, noćna rosa još se osećala u vazduhu. ustajala i bela. Naspram fenjera, odakle se pruža pogled iznad zatvora Ređina Ćeli, koji je ispod, sa svojim dugačkim i žalosnim zgradama punim prozora sa rešetkama, ugledao sam jednu ženu naslonjenu na grudobran, kako gleda naniže ka zatvoru. Odmah sam prepoznao Marsiliju po gomili kuždrave kose, svezane u obliku buketa na potiljku: frizura iz davnih vremena, divljih, kada žene još nisu stavljale trajnu, i kada su gejaci bili još gejaci, a Rim prestonica gejaka. Prišao sam joj gonjen ni sam ne znam kakvim nagonom, i prekorno joj rekoh: – Šta gledaš?... Gledaš li možda u zatvorsko dvorište da bi videla Tarčizija u prugastom robijaškom odelu?... Gledaš da bi videla kako mu lepo stoji zatvorenička uniforma, je li?

Onda se ona okrenula, pogledala me razrogačenim očima, kao životinja, i video sam u njima neki nespokojni izraz, iako je i to bilo nespokojstvo životinje. Zatim je otvorila usta i kazala: – Očekujem dete.

Svedok

Kažu da ćemo jednog dana svi biti gazde i da više neće biti sobara. Kažu da je zanat sobara nedostojan čoveka koji je pravi čovek, jer čovek ne treba da bude sluga čoveku. Kažu da ćemo jednog dana sve raditi sami, bez sobara, kao divljaci. Ne poričem: čovek nikada nema mira i uvek oseća potrebu da promeni sve što je stvorio i možda će promeniti nagore, ali moraće da promeni, a da bi se zatim utešio on će to nazvati napretkom. Ali, tu te čekam: od deset ljudi, bar koliko ja znam, možda se dvojica rode kao gazde, a ostali se rađaju kao sluge. Gazdi koji je rođen kao gazda dopada se da zapoveda još od poviša; a ostali nemaju mira dok ne nađu gospodara koji će im zapovedati. Eh, ljudi su različiti; i uz sav napredak biće gospodara i sobara, samo će ih zvati drugim imenom; i, zna se, reći su ljudima sve; i neko ko se vređa kada mu se kaže »amalin«, dotrčaće kada mu se dovikne »nosač«.

Što se mene tiče, ja sam rođen kao sobar, živeo sam do danas kao sobar i možda ću umreti kao stara drtina, ali kao sobar. Dopada mi se da poslužujem; dopada mi se da slušam; dopada mi se da sebe stavljam na raspolaganje drugom. Posluživati: ima slučajeva, pak, kada vas reč vodi u zabludu. Kada se dobro pogleda, dok ja poslužujem gazdu, on služi mene. Hoću, u stvari, reći: da nije gazde, ja ne bih mogao biti sobar. I šta bih onda bio? Zar grobar?

I, tako, od jednog gazde do drugog, menjajući ih čas zato što se gazda nije meni dopao, čas zato što se ja nisam dopadao njemu, čas zbog nekog drugog razloga, dospeo sam najzad u jednu vilu na Putu Kasia, gde mi je izgledalo da sam našao dobru službu. U toj vili nedavno sagrađenoj živio je jedan par nedavno venčan: ona, plavuša izduženog i lepog lica, s nekakvim ogromnim i prodornim plavim očima; vrlo mršava, visoka, elegantna, izgledala je kao dečak već i zato što joj je zlaćana kosa bila kratko potšišana a la Bonaparta; on je bio crnomanjast, omalen ali snažan, veoma širokih ramena, lica četvrtastog, dubokog glasa, ličnost autoritativna i važna, jedan od onih ljudi niska rasta koji se za svoju neizraslost svete na svoj način što izigravaju veće gazde no što jesu i što se prave važni. Mora biti da je

on bio baš seljačkog porekla, sudeći bar po majci koja je jednom navratila u vilu i zamalo je nisam pobrkao sa nekom od onih seljanki koje se viđaju na ulicama sa korpom svežih jaja. Ona je, pak, bila iz ugledne porodice, čini mi se kći nekog visokog činovnika. Rekao sam da je to bilo dobro mesto, ali ne i da je bilo idealno: jer, bili smo usamljeni, na dvadesetom kilometru na Putu Kasia i za jednog sobara koji ne bi bio sklon razmišljanju kao što sam ja, ovo bi predstavljalo tešku neugodnost. Zatim, vila je bila velika, sa prizemljem punim salona i spratom punim spavaćih soba, a nas posluge bilo je samo troje, ne računajući vrtlara: kuvarica, sobarica za bolje poslove i ja. Najzad, a to je za mene bilo najgore, ni on, ni ona, nisu bili pravi gazde, odnosno rođeni gazde: on je bio grmalj, sin grmalja unuk grmalja; ona je bila iz ugledne ali osiromašene porodice, preduslov da bude gazdarica imala je, ali joj je nedostajala navika, a, zna se, u ovim stvarima navika je najvažnija.

On je ranio ujutro, posle doručka, izlazio, sedao je u jedna luksuzna kola i odjurio bi niz Put Kasia najčešće bi ostajao napolju čitav dan; i čini mi se da je u Rimu, sem kancelarije za uvoz i izvoz, imao još i zalagaonicu. Ona je takođe imala luksuzna kola koja je sama vozila, ali ih nije često koristila, ili zato što joj se grad nije dopadao, ili, verovatnije, zato što nikoga nije poznavala; i tako je ostajala kod kuće šetajući, u pantalonama i bluzici, iz jednog salona u drugi, sa jednog sprat a na drugi, i još, ako je vreme bilo lepo, kroz vrt. Uvek je nešto radila, istina je, jer u jednoj tako velikoj kući uvek ima neka posla; ili bi se, naročito posle podne, opružila u jednu fotelju, podvivši noge pod sebe, i čitala; no bilo šta da je radila, bilo da je šetala po kući ili da je čitala, videlo se da je bila nezadovoljna i da joj je dosadno. Ponekad bi išla za mnom u vrt, dok sam pomagao vrtlaru da sadi cveće i zaliva drveće; neki drugi put pojahala bi konja, a imala je lepog konja u štali u dnu vrta, i odlazila da jaše preko polja; ali uvek, u vrtu ili na konju, zadržavala je onaj nezadovoljan i dosadan izraz lica.

Najzad, često pošto padne mrak, on se vraćao i počinjao bi da besno svira već od ugla Puta Kasia. Na zvuk ove trube pokazalo bi se ko je bio gazda u toj kući: ona je skakala sa divan a gde je čitala i trčala

na vrata, pružajući one dugačke noge utegnute u veoma tesne pantalone; pored nje, lajući, trčala su dva ogromna psa, dve danske doge crvene i crne dlake, velike kao telad, koje su čitavo posle podne spavale sklupčane kraj njenih nogu; trčala je sobarica, vezujući kecelju i natičući prevez na glavu; trčao je vrtlar, koji je bio i čuvar, da mu otvori kapiju; trčao sam ja da mu otvorim kućna vrata. On je zaokretao kolima kroz aleju u vrtu, zaslepio bi nas upaljenim svetlima, izlazio je, ulazio u kuću držeći se kao Musolini. Njegove prve reči bile su uvek iste: – Je li gotovo? – Zatim bi se optužio na jedan od mnogih divana u salonu; a ona, kao prava zaljubljena mačka, stisnula bi se uz njega i, uzevši mu ruku, počela bi da mu prstima češlja dugačke crne dlake koje su mu pokrivala nadlanicu. On bi joj prepustio ruku, a za to vreme drugom rukom pridržavao je novine i čitao ih, ne obraćajući pažnju na nju. Zatim bih ja zakopčao kaput, širom otvorio dvokrilna vrata trpezarije i, lako se poklonivši, najavljuvao sam: – Večera je na stolu.

Jeste li ikada videli, u nekoj krčmi na periferiji, nekog siromašnog nadničara, oznojenog i prljavog, sa kapicom od novina na glavi, kako se davi gutajući pasulj s kožuricama. Eto, to je slika i prilika mog gazde, iako je došao kući luksuznim automobilom i nosio odela od engleskog stota. Na jednom kraju veoma dugačkog stola od žutog mermera, na kome su bili zastirači od čipke, kristal, srebrn pribor za jelo i porcelan od koga lepši ne postoji, sedela je ona, ukočena, hladna, puna ponosa; s druge strane, sa ubrusom zadnutim za okovratnik, nagnut nad sto, on, to jest nadničar. Ali, šta ja to kažem: nadničar? Klevećem nadničare. On, kao deca koja još ne hodaju dobro i svaka dva koraka prihvataju se rukama, on, kažem, pokušavao je da jede priborom za jelo, ali se često prihvatao rukama, naročito ako je na stolu bilo piletine ili bifteka sa kosti. Da ne govorimo o žvakanju otvorenim ustima, ili o tome da je pio ne progutavši zalogaj, ili da je brisao usne nadlanicom, ili da je grašak ređao na nož i ubacivao ga u usta: on je nizao najprostačkije pokrete jedan za drugim kao mnoštvo bisera. Prirodno, žena je zbog toga patila, pošto je, kako je često govorila, držala do forme. Posmatrao sam je kako ga strogo posmatra onim velikim plavim očima i onda gleda mene, a zatim cveće koje je stajalo na sredini stola; ili je uzdisala i obarala glavu. Ali on nije na to obraćao

pažnju i nastavljao je gore no ranije. Ona mi je na kraju govorila: – Remidio, promenite gospodinu tanjir; – ali on, glodući neku kost, bunio se režanjem, baš kao neki pas; i ja sam onda, sa čistim tanjirom u ruci, čekao da on završi.

Radio sam tako kojih mesec dana i, sem ovih večera tako neugodnih, mesto mi se dopadalo. Živio sam mirno, imao sam lepu sobu sa kupatilom, a od prilike do prilike mogao sam da radim u bašti, što mi je strast. Ali, jedne večeri izbila je bura koju sam, na kraju krajeva, uvek predviđao. On se, kao i uvek, rukama bacio na tanjir s mesom; sećam se da su bili jagnjeći kotleti pečeni na roštilju, još vreli; ona ga je posmatrala i, kao obično, pitala. On je oglodao sve kotlete, jedan za drugim, ukupno četiri, umastivši se do ušiju i onda, kada je izgledalo da je završio, ponovo je počeo. Onda ona, sa drugog kraja stola, odlučno reče: – Valentino, ne bi li mogao da prestaneš jesti rukama? Posle svega brišeš usta ubrusom i bio bi potreban komplet od dvadeset četiri komada samo za tebe.

On je glodao kost, zubima snažnim gustim i belim, baš kao u vuka. Divlje se zakolutao očima i ništa nije rekao. Ona je trepnula i nastavila uporno: – Valentino...

On je za trenutak spustio kost i vrlo jasno rekao: – Ne zvocaj. – I onda ponovo uzeo kost.

– Ne srne se jesti rukama, – nastavila je ona, uzbuđena i nervozna, – rukama jedu prostaci.

– Dakle, ja sam prostak?

– Da, ako nastaviš da tako radiš, jesi.

– A znaš li šta si ti?

– Ne znam i ne želim to znati... a ti prestani da jedeš rukama.

– Ti si gladnica, zamlata i budala.

Na ove uvrede, ona se trgla kao da joj je u lice sasuo čašu vina. Ponosno reče: – Ja sam možda gladnica, ali u mojoj kući niko nije jeo rukama.

– Baš mi puca prsluk: niste ni imali šta da jedete.

– Valentino!

– Ma ćuti tu, budalo.

Ona je onda izgubila strpljenje. Nagnuvši se nad sto, zažmirivši od mržnje, siktala je: – Nikada ti nisam rekla šta sve mislim o tebi... došao je trenutak da ti to kažem: ti si prostak, seljačina, nevaspitan... umeš jedino da zarađuješ novac... i da si bar lep, ali ne, ti si patuljak.

Rekavši mu da je patuljak, ne samo da ga je uvredila, nego ga je za srce ujela. Jedva da sam imao vremena da se pomaknem unazad, inače bi me oborio sjurivši se od svog mesta do drugog kraja stola gde je sedela žena. Ona je nepomično sedela i gledala ga kako prilaza, dok joj se lice bledunjavo i grčevito smeškalo. Muž je došao do nje i podigao ruku; ona ga je netremice posmatrala. On ju je onda udario po licu, prvi, pa drugi put. Ona je ustala i ne žureći se izašla iz trpezarije; on ju je sledio, besan; zatim sam čuo vrištanje i dernjavu, ali stalno je on vikao, mora biti da je bilo i udaraca, ali ništa nisam video. Mirno sam raspremio sto, kao što sam svake večeri činio i zatim sam otišao u svoju sobu. Da pravo kažem, ova scena nije na mene ostavila naročiti utisak: pre svega, kao što sam rekao, odavno sam je predviđao; a, zatim, kao što je poznato, sto je mesto gde se scene dešavaju, a scena kao što je ova, još grubljih, u svojoj sobarskoj karijeri video sam ni sam ne znam koliko.

Sutradan ujutro ustao sam vrlo rano i otišao u garderobu. Vila beše utonula u nekakvu duboku tišinu polja. U garderobi uzeo sam par njegovih cipela i počeo da ih čistim, poluglasno pevajući pred otvorenim prozorom u koji je udaralo sunce. U tom trenutku otvorila su se vrata i ona se pojavila na pragu.

Pogledao sam je i odmah sam primetio da su udarci morali biti snažni i da ih je bilo mnogo. Jedno oko joj je, kako se to kaže, bilo naduveno, to jest poluzatvoreno i okruženo modricom. Bila je to jedna od onih modrica koje kasnije potamne, pa pozelene, pa onda požute i treba im čitav mesec dok ne nestanu. Ova modrica davala je licu neobičan izgled, smešan i tužan. Posmatrao sam je, a ona modrica bila je baš jedna od onih stvari koje čovek sve više posmatra što bi manje hteo da ih gleda. Zatim ona reče: – Remidjo, veoma mi je žao, ali primorana sam da vas otpustim.

Ovo, zaista nisam očekivao. Zinuo sam zapanjeno, držeći cipelu podignutu. Najzad sam promrmljao: – Ali, gospođo, šta sam uradio da me morate otpustiti?

Ona hladno odgovori: – Ništa vi niste uradili, čak, veoma sam zadovoljna vama

– Pa onda?

– Onda, otpuštam vas zbog onoga što se sinoć desilo.

– Ali, šta ja s tim imam?

– Ništa vi s tim nemate, ali čuli ste i videli i ne mogu podneti misao da vi ostanete u kući, pošto ste čuli i videli.

– Ali, gospođo, – rekoh, pošto sam najzad shvatio, – takve se stvari dešavaju... svi muževi i žene svađaju se i tuku... tako je u visokim kao i u niskim staležima... kunem vam se da, što se mene tiče, kao da ništa nisam ni video ni čuo.

– Biće da je tako, ali ja ne mogu podneti da me služi neko ko je čuo i video one stvari... žao mi je, ali vi ste otpušteni.

– Ali, gospođo, vi ćete me upropastiti.

– Daću vam odličnu preporuku, – reče ona. I, to rekavši, otišla je.

Jeste li shvatili? Oni su se svađali i tukli; a ja, iako ništa s tim nisam imao, bio sam otpušten. Nisam pokušao da se bunim, niti da se obraćam mužu koji bi mi, svakako, dao za pravo: ona mi je, zaista, bila simpatična, razumeo sam je i shvatio sam da bi to za nju bilo jedno poniženje više. Ne računajući, zatim, da bi me ona omrznula i da bih svejedno morao da odem. Stoga, ne oklevajući, pokupio sam prnje i odmah otišao, ne čekajući osam dana. Ali, ovde dolazimo na ono što sam ranije rekao: kod jedne prave gazdarice, to se ne bi desilo. Jedna gazdarica, koja je prava gazdarica, sobara čak i ne primećuje, on je za nju providan kao staklo. U njegovom prisustvu, ona se može gola svući, ili na mrtvo ime potući s mužem; uvek će se ponašati kao da sobara nema. Eh, pravih gazda nema više na svetu.

Spisak nameštaja

U oktobru, pošto je završen film u kome sam nastupao umesto nosioca glavne uloge u opasnim scenama, odlučio sam da se za neko vreme vratim porodici. Plav sam, plavih očiju, mršav, aristokratski tip, ličim na gospodina; ali, porodica mi je u Makarezu i to seljačka porodica. Tamo dole, na ivici borika u Fređenu, salaš je u kome su rođeni i u kome žive moj otac, moja mati, moja sestra i moja dva brata: svi seljaci. Dakle, jednog lepog jutra pojahao sam motocikl i za jedan sat, vozeći se duž Druma Aurelia, stigao sam kući. Zatekao sam sve kao i obično, sem što se moja sestra udala, pa su moj krevet dali zetu: meni su namestili dušek u kuhinji. Prošle su dve godine kako se nismo videli; no ne treba misliti da su me primili raširenih ruku: bili su već navikli da prehranjuju jedna usta manje; a, onda, zna se, seljaci ostaju seljaci. Stoga, umesto da se obraduju mom dolasku, počeli su da se jadaju kako je žetva ove godine bila slaba i kako sigurno neće biti dovoljno hrane do proleća; čak mi je mama, pošto me je zagrlila, kazala: – Naravno, ostaćeš kod nas najmanje mesec dana. – Shvatio sam da je mesec dana bila granica i da je značilo: ne više od meseca. I uverio sam ih: neću ostati više od petnaest dana. Moj odgovor ih je umirio i odmah su postali srdačniji. Čak mi je sestra kazala: – Zar samo petnaest dana? – ali pretvorno, kakva je ona bila; a ja, pretvarajući se više od nje, ponašao sam se kao da joj verujem.

No pravi uzrok ove posete Makarezu nije bila čežnja za porodicom, od koje sam se odavno smatrao odvojenim; niti za poljem, koje nikada nisam mogao podneti; bila je to Gloria, devojka koja je takođe statirala u Činečiti. Gloria je bila naočita i zdrava devojka, crne kose i plavih očiju; jedina mana bio je njen nos, nešto veći i crven, kao da je pila, ali ona nije pila, bila je to njegova prirodna boja. Bili smo vereni izvesno vreme, a onda me je ona napustila, pošto je govorila da nisam imao osiguranu budućnost. Pitanje interesa. Budućnost sam imao, radio sam na filmu, ali ona ovo nije nazivala budućnošću. Imati budućnost, po njenom mišljenju, značilo je, u suštini, nemati nikakav ni položaj ni budućnost, već novac koji upravo dozvoljava da se živi

bez položaja. A ja, onog dana kada smo se rastali, rekao sam joj: – Da budemo jasni: po tvom mišljenju, položaj i budućnost znači imati novac. – A ona: – Hm, čak i ako je tako, šta imaš da primetiš? – A ja: – Ništa, do viđenja, ili, bolje, zbogom.

Kasnije sam saznao da je jedan čovek s novcem, izvestan Morikoni, koji bi mogao biti njen otac, bilo zato što je nije želeo u Rimu jer je tu imao porodicu, bilo zato što mu se sviđalo da s vremena na vreme napravi izlet do mora, smestio nju u Fređene, u jednu vilu koja je bila njegova svojina. Sad, Fređene i Makareze su blizu; a ja, pošto sam još bio zaljubljen, nadao sam se da ću je ponovo videti, tako, bez računice, tek da bih je pozdravio i da bih video je li zadovoljna ili nije.

Uobičajio sam, dakle, da ujutro, dok je čitava porodica bila na poljima, silazim do mora niz jednu stazicu i da se zatim šetam duž plaže. Bio je oktobar, a oktobra sličnog ovome niko se nije sećao: nebo je bilo bez i jednog oblaka, ujutro rano potpuno ružičasto; sunce nad morem sjajno i nasmejano; plaža puna svetlosti; šumica, iza plaže, zelena i nepomična. Šetao sam, gledajući čas dole, na sve one tako lepe otpatke koje talas ostavlja na pesku, komadiće crnog drveta, zelene alge, bele rakove, žuto koren je; čas pučinu koja je bila potpuno pusta, sem što bi se video jedan ili dva čamca s ribarima koji su se, jadnici, mučili pretražujući more u nadi da će naći neku ribu. Nisam tražio Gloriju, jedino sam hteo da je slučajno sretnem. Ponekad sam sedeo na obali i slušao šum talasa koji su dolazili i vraćali se, veoma umiljat šum koji mi je izgledao kao neki glas koji nešto govori, uvek isto. Zanosio sam se slušajući ovaj glas, na suncu, pokušavajući da shvatim šta mi želi reći.

Jednog dana kada sam, po običaju, pažljivo prelazio preko rečice Arone koja deli Makareze od Fređena i gledao pred sebe da se ne bih okliznuo u lepljivi glib u njenom koritu, odjednom sam začuo jedan glas koji mi se obraćao: – Šta ti radiš ovde, Mauricio?

Bila je to Gloria. Ne znam kako je ranije nisam video, ali na moru je tako, jednog trenutka plaža izgleda pusta i trenutak zatim neko iskoči, kao iz zemlje. Imala je na sebi pantalone od plavog rebrastog

somota, zategnute samo što ne prsnu, pošto je, kao što sam rekao, imala snažno telo, slično nekakvom kipu; što se ostalog tiče, ista lepa devojka sa licem pokvarenim zbog nosa nešto prevelikog, ali nekako simpatično pokvarenog, što mi se sviđalo. Hladno rekoh: – Samo se mrtvi ne sreću.

A ona, živahno, iako malo napregnuto: – Noćas sam te sanjala i onda sam pomislila: videćeš da ćeš ga danas sresti. I, stvarno, tu si. Šta radiš?

– Vidiš.

Prešao sam preko reke, seo na zemlju i počeo da peskom sušim noge. Ona je došla blizu mene, pomalo zbunjena: – Zašto ne bi došao sa mnom na ručak?

– A on?

Namrštila se, a ja nisam shvatao uzrok tom nezadovoljstvu: – Njega nema.

Onda smo krenuli duž obale, do kabina; potom smo prešli preko plaže, među nizovima zatvorenih kabina, ka boriku. Borik je bio pust, a pun onih vila, vilica i izletničkih kućica, rasutih duž aleja sa borovima do u nedogled. Razgovarajući o svemu i svačemu, stigli smo do Glorijine vile, jedne bele kućice nalik na kolibu, sa krovom od slame koji je dosezao do zemlje, ali unutra je to bila moderna vila sa svim udobnostima. Video sam da Glorija krije nešto od mene, o čemu bi htela da mi priča, pošto je s vremena na vreme uzdisala, ili me pogledala nekako neobično, kao da bi htela reći: veoma sam nesrećna. Ali tek posle mnogih pitanja i upornosti, u kuhinji, dok smo zajedno pripremali ručak, izbila je istina: Morikoni se deset dana nije pojavljivao; a tog jutra telefonirao joj je da bi je obavestio da ne računa da će ga više videti. Gloria mi je takođe objasnila da je Morikoni, trgovac vinom, propao zbog loše vođenih poslova; i da je tu vilu sada ustupio jednom od svojih verovnika, izvesnom Konteu, kojeg je Gloria poznavala. Konte je baš tog dana trebalo da dođe da bi preuzeo vilu. Rekoh odmah: – Nisam došao u dobar čas... ako želiš, odlazim.

Ali, ona, brzo: – Ne, ostani čak... dobro si naišao... Tog Kontea ne mogu da podnosim i više volim da ne ostanem sama s njim.

Pretvarala se da je smirena, ali videlo se da je nespokojna, čudno nespokojna, čak, kako se oseća neko ko je nesiguran i neodlučan. Pokušao sam da je pitam, kada smo seli za sto, u kuhinji: – A šta ćeš ti raditi?

Oborivši pogled, odgovorila mi je: – To je ono što još ne znam.

– Još?

– Dobro, nemoj me više pitati. Da: još.

Promenio sam temu razgovora. Ali stalno sam osećao kako Gloria ne obraća pažnju na ono što joj govorim i misli na nešto što nije htela reći; i primetio sam da često baca pogled na prozor, kao da nekoga očekuje. Očekivala je Kontea, očigledno; ali, zašto je onda govorila da ga ne može podneti? Prešli smo na voće, kad, evo, dva čoveka žurno prođu kroz vrt, ispred prozora. Ona je odmah skočila na noge. – On je... a ja sedim ovde s tobom... brzo, brzo.

Nisam shvatao ovu žurbu. A ona je brzo skinula kecelju, popravila je šminku, začušljala je kosu i stavila malo pudera na onaj nesrećni nos. Stigla je čak da me upita: – Kako ti izgledam? – I, zatim, ne čekajući moj odgovor, požurila je u dnevnu sobu, uzvikujući potpuno izmenjenim glasom, lažnim i svečanim: – Kako ste, Konte, dobro došli, kako je, kako je?

Pojavio sam se i ja i Gloria reče: – Moj bratućed. – Kao pravi prostak, Konte, čovek od pedesetak godina, sa licem bledim i podbulim kao presna cipovka, sa rukama u džepu mantila i šeširom na glavi, nije me ni pogledao. Ne obraćajući pažnju na nas, reče posredniku, jednom gospodinu srednjih godina koji je ličio na vojnika u penziji, mnogo vaspitanijem i otmenijem od sebe: – Džabe se trudite... ja sam već izvršio procenu, od oka... dnevna soba i još četiri uz nju.

– Pet, sa devojačkom.

– Zar vi to zovete sobom? Dobro, trpezarija i još pet soba i hiljadu pet stotina kvadratnih metara, nije li tako?

– Još garaža.

– Još garaža. I Morikoni ovo procenjuje šesnaest miliona? Ali, da li biste mi znali reći šta to vredi toliko?

– Samo zemljište, po pet hiljada lira kvadratni metar, vredi sedam i po miliona.

– U redu, ali ovu baraku jedan dunderin napraviće mi za dva miliona. Ostalih šest miliona i ono resto, šta to toliko vredi?

– Tu je nameštaj.

– Ali, koji nameštaj? Smatrate li me za budalu? Ove prnje? Sem ako vi među nameštaj ne ubrajate i gospođicu... u tom slučaju, promenio bih mišljenje.

Ova rečenica, tako otvorena i gruba, oneraspoložila me je; i pogledao sam Gloriju. Ponovo sam bio oneraspoložen videvši je da se osmehuje, pomalo nespokojna, neodlučna, polaskana. Zatim koketno reče: – Zar za vas, Konte, tako malo vredim?

– Pa šta, zar vam se čini da je pet miliona malo? Koja žena na svetu vredi pet miliona?

Sve ovo veoma ozbiljno, bez ustručavanja; a Gloria, umesto da bude uvređena, osmehivala se. Mora biti da je i posrednik shvatio, pošto reče pomalo zlovoljno: – Gospođica se mene ne tiče, gospodine Konte. Gospodin Morikone je može uvrstiti među nameštaj, ako želi, ali mene gospođica ne zanima.

– Govorio sam tek tako, da bih nešto rekao.

Sve u svemu, nastavljali su posetu, dok smo ih Gloria i ja pratili iz sobe u sobu, a Gloria, ljuljajući kukove, pokušavala je da sa Konteom koketuje. Ali on, kao pravi prostak, bio je uporan s onom glupom šalom: šesnaest miliona mu odgovara, ako Morikoni u spisak nameštaja uključuje i gospođicu. Odjednom mi se sve to zgadilo, pa sam ih o stavio i izašao iz kuće, u vrt. Odmah je za mnom stigla Gloria, nespokojna: – Zašto si otišao?

– Zato što ću ako ostanem, tom Konteu na kraju izbiti oba oka. Zar ne vidiš da te vređa?

– Zbog spiska nameštaja?

– Pa da, zar si postala noćni ormančić?

– Moram misliti na svoju budućnost, – reče ona ostavljajući me i vraćajući se u vilu.

Još neko vreme kružili isu po sobama; i onda su se Konte i posrednik oprostili od mene i Glorije i uputili se ka kolima koja su ih čekala na aleji. Ali, bilo je to pretvaranje; jer, kada je stigao do kapije, Konte se vratio i reče Gloriji: – Razume se, Gloria, ako vi želite da ostanete u vili, raspoložite njom kao gazdarica... ja ću onda doći sutra, zajedno ćemo ručati i... i razgovaraćemo o spisku nameštaja. – Očinski ju je potapšao po obrazu, dok se ona, bezobraznica, zahvalno osmehivala, a onda je otišao. Čim su kola otišla, rekoh Gloriji: – Zbogom, odlazim... u pravu je Konte: pet miliona mnogo je za jednu ženu. Ja, na primer, ne bih dao ni pet lira.

Na ove reči, lice joj je pokrilo crvenilo, najpre preko nosa, zatim preko obraza, sve do ušiju. Zatim, iznenada, počela je da viče, udarajući nogama o zemlju: – Pa odlazi, odlazi, odlazite svi. – I otrčala je, zatvorivši za sobom vrata na kući. Pogledao sam oko sebe: bila se već gotovo spustila noć, nebo se još crvenilo među borovima, plavičasta izmaglica sumraka već je nadvladavala crvenilo, a sve one vile i vilice u Fređenu izgledale su mi veoma tužno; i pomislio sam: »Zbogom, Fređene, neka umrem ako ponovo nogom stupim ovde.« Zatim sam se približio vratima i doviknuo: – Čuj, kroz dva sata biću na raskršću u boriku, tamo gde je kiosk, sa motociklom. Ako želiš, odvešću te u Rim i onda ćemo videti. Ali, pazi: ni minuta te neću čekati.

Učinilo mi se da mi iz kuće odgovara nešto kao cvilenje ili jecanje; ne rekavši više ni reči, otišao sam.

Ponovo sam prošao put pored mora, ali trčecim korakom, otišao sam svojoj kući, zatekao porodicu za stolom: kačamak sa kobasicama.

Najavio sam im da odlazim, pošto su me zvali iz Rima zbog posla i video sam da nisu izgledali mnogo rastuženi, čak, suprotno. Zatim sam svoj koferčić od kartona privezao na motocikl, od svih se oprostio i brzo napred, duž Druma Aurelia. U vreme kada sam zakazao

sastanak, bio sam na raskršću, u boriku, pred zatvorenim kioskom novinara.

Gloria je bila tamo, čekala me je, u crvenom kaputu koji se isticao u noćnoj tami. Još jednom mi se ono njeno lepo lice, malo pokvareno velikim nosom, učinilo simpatičnim i dopalo mi se. I ona je imala kartonski kofer, a ja, bez reči, uzeh joj ga iz ruku i vezah ga preko moga. Zatim se ona popela na sedište iza mene, čvrsto me je stisnula, obgrlivši me rukama preko stomaka. I onda sam je čuo kako se smeje i zatim mi u uvo šapuće: – Ali, znaš li da si pustio stomak, Mauricio?

Rekoh: – Drži se čvrsto, sad krećem... stomak sam pustio u Makarezu, jedući kačamak.

Ona još reče: – Srećna sam što krećem is tobom, – i poljubila me je u uvo. Odmahnuo sam glavom, upalio motor i krenuo. Sat kasnije bili smo u Rimu.

Elvirine suze

Počelo je ovako: ta devojka, tela izvanrednog kao u neke statue, potresla me je žalosnim očima. Svako jutro dolazila je u trafikku i uzimala cigarete, ali ne po paklicu, već samo po nekoliko cigareta, od najjeftinijih, kao što rade nadničari koji jednu stave u usta, a ostale dve ili tri u postavu šešira. Dok je ona prevrtala po tašnici tražeći novac, pažljivo sam je posmatrao: imala je na sebi uvek isti izvečan i pohaban kaputić sa velikim zelenim kvadratima; ispod kaputa oblačila je crni i široki džemper i suknju od jeftinog štofa, koju je snažno telo proširilo i deformisalo. A u tašnici, izbledelej, otrcanoj i prljavoj od pudera, nije bilo gotovo ničeg: ni novčanika, ni ruža, ni ogledala, samo jedna prazna kesica za čuvanje sitniša. Ona bi iščeprkala onih nekoliko lira i stavljala ih na tezgju netremice me gledajući onim tužnim očima; a ja, pritisnut onim teškim pogledom, zbunjivao sam se i nisam u ladici mogao da nađem načetu paklicu cigareta. Ona se, uostalom, nije žurila i dozvoljavala je da je do mile volje posmatram, pretvarajući se čas da je zanima mačor sklupčan na kutiji sa sapunom, čas slušajući radio koji uvek držim upaljen, iako prigušen. Najzad bi sa tezge pokupila cigarete i polagano odlazila, a ja sam je pratio pogledom sve do ulice, pitajući se šta bi trebalo da znači ona žalost u osobe kao što je ona, mlada i lepa. Ona je uvek imala tako mnogo vremena, da sam joj se jednog jutra obratio; i ona je odmah odvrtila, sasvim prirodno; i otada bismo uvek izmenjali nekoliko rečenica. Ništa značajno, ipak: rečenice o vremenu, o macom, o radiju, pošto su me njene tužne oči i njena veličanstvena pojava, sve u svemu, zbunjivali. Onda sam saznao bar ime: Elvira.

Najzad, jednog jutra, ne znam kako, umesto nekoliko cigareta, dohvatio sam sa police celu paklicu engleskih cigareta i dao joj je, rekavši uzbuđeno: – Poklon od firme. – Već tada mogao sam da shvatim kakva je njena narav, a po načinu na koji je najpre bacila pogled na paklicu, zatim na mene i najzad rekla: – Ako baš želite da me obradujete, dajte mi paklicu američkih. – Dao sam joj paklicu američkih, a ona je odmah htela da je otvori, da bi popušila jednu; ja

sam se nagnuo nad tezgu da bih joj je upalio, a ona je svojom rukom uhvatila moju da se šibica ne bi tresla dok ne zapali. Primetio sam da je cigaretu jedva stezala usnicama i da je nad gornjom usnom imala tamne malje, veoma nežne, što je njenom pušenju davalo nekakav požudan izgled. Ali njene oči ostajale su tužne; i žalostivim glasom tiho mi reče: – Hvala, gospodine Đustino. – Tog dana mislio sam jedino na dodir njene ruke, na njene oči i na njen glas; bio sam tako rasejan, da sam umesto cigareta davao marke, a umesto maraka kuhinjsku so. Sutradan ujutro ona je ponovo naišla, a ja, ne govoreći ni reči, uzeh sa police paklicu američkih cigareta i stavih joj je u ruku. Ona reče, reda radi: – Ne znam da li mogu da prihvatim. – A ja sam je ohrabrio, govoreći: – Uzmite, uzmite, to je poklon od firme. – Eh, firma je tog meseca poklanjala i poklanjala, pošto je devojka, i pored sve žalosti, pušila kao Turčin, i što sam joj više cigareta poklanjao, ona ih je više pušila. Sada su joj dva prsta desne ruke bila žuta kao u najgorih pušača, pušila je po dve paklice i, sve u svemu do kraja meseca popušila mi je cigareta u vrednosti nekoliko hiljada lira.

Trafika mi je u Ulici dela Skrofa, a baš iznad trafike imam stančić od tri sobe, gde živim sa majkom, koja je vrlo stara, pošto sam se i ja približio pedesetoj godini. Ja sam čovek uredan, dopada mi se tišina, čistoća, sređenost; baš zato moja kuća je tiha, čista i uredna. Tih dana, jedne nedelje, dok sam na radiju slušao prenos utakmice, moja majka, zbunjena, s vratiju mi je dala znak i šapnula da je tu jedna gospođica koja želi da razgovara sa mnom. Otišao sam do ulaza i video Elviru koja me je gledala sa praga, kao i obično veoma tužno. Odmah reče: – Kako vam je divna kućica... blago vama, – i pođe pravo ka salonu. Ovde, pored radija, nalaze se jedan divan i jedna fotelja. Možda nije shvatila, tek, bilo kako bilo, sela je na onaj tesan divan, pored mene. Sada smo sedeli jedno pored drugog i njena kolena dodirivala su moja.

Sledila je duga tišina. Ja sam gledao, nju a ona je gledala mene; onda, ne znam kako, pomakao sam ruku i uzeo njenu ruku koju je držala preko kolena. Nadlanica joj je bila mršava i bela, dlan crven i mesnat: čudna suprotnost. Veoma tužna pogleda, kao i uvek, ipak mi je prepustila ruku; čak, kao da bi mi htela staviti do znanja da pristaje,

snažno mi je stisnula ruku, ispreplevši postepeno svoje prste s mojima. Onda, dok smo tako sedeli, držeći se za ruke kao verenici, ona je počela da plače. Oči su joj bile širom otvorene, a suze su joj obilato tekle, sustižući se na obrazima, kao kapi kiše na prozorima kada snažno kiši. Najzad je promrmljala: – Vi iste gospodine Đustino tako dobri, da ste svakako pogodili uzrok moje posete.

Odgovorio sam da ništa nisam pogodio. A ona mi je onda, stalno plačući, ispričala čitavu priču: da je pokušavala da radi na filmu, i po koji snimak, kao statistkinja, napravila je, ali joj to nije bilo dovoljno da je umirala od gladi, ili gotovo to; da je u prljavom hotelčiću gde je stanovala, imala neisplaćen račun i sada su je isterali, a hotelijer, kao zalag za račun, zadržao je njene kofere; da, sve u svemu, ima jedino te haljine koje su na njoj. To me je, priznajem oneraspoložilo: očekivati ljubavnu izjavu, a umesto toga čuti da ti neko traži novac i uz to plače, to je zaista bilo gadno iznenađenje. Rekoh pomalo ljutito: – Hm, ali kakve veze ja s tim imam? – Kao da nije očekivala drugo do ove reči, ona je odmah briznula u očajnički plač i istovremeno je mrmljala: – Zar mi baš vi, gospodine Đustino, ovako odgovarate? – Da budem kratak: pitao sam je koliko joj je potrebno; ona je odmah prestala da plače, useknula se, a onda, kroz nabore maramice, tanušnim glasom odgovorila mi je: – Trideset hiljada. – Misleći da je trideset hiljada lepa svota, ipak sam ustao da ih donesem. Ali ona me je zaustavila jednim pokretom: – Uz to dvadeset hiljada da platim kiriju za prvi mesec. – Još jednom bio sam oneraspoložen; ali ona, kao da bi preduhitrila moje protivljenje, ponovo je počela da plače tako snažno da sam, prestravljen, bez odlaganja požurio da uzmem novac. Odbrojao sam joj, dakle, pedeset hiljada u pruženu ruku, dok je ona drugom brisala nos i oči; zatim sam pokušao da je poljubim. Da bar nikada to nisam ni pokušao! Nove suze, u potocima: Zar nije tužno videti kako su svi ljudi jednaki... čak i vi, gospodine Đustino? – Eh, da, čak i ja, gospođice, – odgovorio sam uzdišući, – a ako želite, mogu vas otpratiti do hotela da bih vam pomogao da otkupite kofere. – No ona je odmahнула glavom: bolje ne, nije htela da se o njoj rđavo misli, Čak ni među onim ljudima u hotelu. Zaključak priče: ona je otišla sama, a ja sam ponovo upalio radio.

Sutradan evo nje ponovo, očiju tužnijih no ikada. Pozdravio sam je pomalo uzdržano, dao joj tri cigarete koje je tražila i pokušao da je ne gledam dok je izlazila iz trafike. Ova scena ponavljala se daljih pet ili šest dana; a onda, jednog jutra, nisam izdržao, uzeo sam paklicu američkih cigareta i dao joj ih uz uobičajenu rečenicu: – Poklon od firme. – Ona je prihvatila poklon i tiho reče: – Gospodine Đustino, sutra je nedelja, zašto posle podne ne biste došli da me posetite kod kuće?? – Oči su mi se zamaglile od uzbuđenja i promucalo sam: – Svakako, sa zadovoljstvom. – Ona je dodala: – Ulica del Lupo, iza Ulice dele Karoce, broj petnaest, stan broj sedam. – Netremice me posmatrajući onim svojim veoma lepim očima. Od radosti, uzeo sam još jednu paklicu i dao j o j je. Ona mi se osmehnula i otišla.

Ulica del Lupo je vrlo ružna uličica; a Elvirina kuća bila je možda najružnija u toj tako ružnoj ulici. Popeo sam se uz nekoliko redova mračnog, vlažnog, hladnog stepeništa sa izlizanim stepenicama i niskim svodovima; zazvonio sam na jednim crnim vratima koja su izgledala kao premazana katranom. Čekao sam ni sam ne znam koliko i onda, kada sam već hteo da odem, Elvira je došla da mi otvori u jednoj domaćoj haljini sasvim prljavoj i pocepanoj, pridržavajući jednom rukom revere na grudima, a drugom nameštajući raspuštenu kosu. Pred ovakvom njenom neurednošću neugodno sam se osećao, a još neugodni je pred neredom sohe u koju sam ušao neposredno sa stepeništa, jer nije bilo predsoblja niti hodnika. Ta soba bila je nepravilnog oblika, sa samo jednim prozorom, i u njoj je bilo hladno, ali nije to bila hladnoća čista, nego izmešana sa smradom znoja, noćnog spavanja i ustajalog dima cigareta. Kroz polumrak video sam da je soba bila gola kao neka pećina: ni jedne škrinje, ni jednog ormara, ni jednog komada nameštaja, sve u svemu, sem postelje. Postelja, da nemojte me zasmejavati; radije recimo pseća loga, sa tankim dušekom, pokrivačem od vune i nekakvim čaršavima koji su možda bili na pranju pre nekoliko meseci. Elvira je otišla do kreveta, skočila je i uvukla se pod čaršav, ne skidajući haljinu. – Nije mi dobro, gospodine Đustino, – reče zatim kašljući, – nazebla sam... hvala ipak što ste došli.

Nisam očekivao ovu bolest i, sasvim mlitavo, seo sam u visini njenih kolena. Ne podnosim prljavštinu, a ova soba bila je baš zamurdarena. I ona je izgledala prljavo: oko masnog umazanog, zagađenog lica, visila joj je rasuta kosa. Ne znajući šta bih rekao, izvukao sam iz džepa par paklica američkih cigarete i stavio joj ih na krevet. Ona je stavila preko njih ruku uhvativši moju i netremice me posmatrajući. Onda sam pomislilo: »Videćeš da će sad početi da plače«. I stvarno, baš u tom trenutku ona se nagnula bacila mi ruke oko vrata, jecajući. Umazala mi je celo lice suzama; njena kosa ušla mi je u usta i jedno oko; osećao sam ogromnu težinu njenog tela na sebi, tako da smo zajedno gotovo pali s kreveta. Onda, između jecaja, čuo sam je kako šapuće: – Gospodine Đustino... recite mi da... vi mi ne smete reći ne. — Ali šta? – Vi ste tako dobri i ne smete me odbiti i ne dati mi dvadeset hiljada lira, koje su mi potrebne. – Izvukao sam iz usta pramen njene kose koji sam baš tog trenutka zagrizao i rekoh: – Sudbina je to, gospođice Elvira, da svaki put kada se vidimo vi plačete i kukate zbog novca. – A ona, lijući suze potokom: – Tražim ga od vas, jer vi niste kao svi drugi: različiti ste. – Luđi? – Nemojte tako govoriti, imam vatru, gotovo da sam u bunilu, a vi me uzbuđujete... odlazite, da, odlazite. – Sada je uvila glavu u čaršav i iz ovog zamotuljka izbijali su jecaji i nejasne, rečenice. Izvukao sam iz novčanika dve novčanice do deset hiljada i onda izašao na vrhovima prstiju.

Sticaj okolnosti: iste te večeri, s izgovorom da je karneval, dopustio sam prijatelju Konstantinu da me odvuče u društveni klub obalskih radnika, u kraju oko Mosta Milvio. Već silazeći niz stepenište koje izbija na Tibar, sa osvetljene skele dopirali su takav žamor muzike i glasova da je čovek unapred dobijao želju da pleše, možda baš na tim stepenicama punim izmeta. Konstantino, koji je išao ispred mene, reče: – Plešu... mora biti da je tu jedna baš moćna cura, Elviruča, koja nastupa sama sa svojim prijateljem jednim šeretom nad šeretima, vrlo hitrim i simpatičnim. – Pri pomenu imena Elviruče trgao sam se kao od nekog predosećanja; i stvarno, kako smo kročili u lokal, odmah sam video moju Elviruču, koja je tako lako plakala i tog jutra imala vatru i gotovo buncala. Okruženi obožavaocima koji su im pljeskali rukama, ona i prijatelj majstorski su plesali neku baš đavolju sambu. Kakva

hitrina, kakva živost kakva spretnost. On, plav i ružan, lica crvenijeg od džempera koji je imao na sebi, obrtao je Elviruču, čas s jedne, čas s druge strane, zatim ju je zabacivao za leđa, pa pred sebe, a zatim je hvatao oko pasa i okretao je s glavom nadole i nogama u vazduh. Elviruča, pak, vrtela se oko njega kao čigra i čas mu se prepuštala u naručje, a čas se odmicala da pleše za svoj račun, u jednom uglu, daleko od njega. Znojila se, jedna Elviruča, od silnog plesanja; i imala je pod pazusima dve velike vlažne mrlje; ali, za čudo, lice joj je bilo stalno nepomično, a oči, kao uvek, žalosne. Stajao sam malo i posmatrao ono razuzdano telo koje mi nikada nije izgledalo tako lepo; zatim rekoh Konstantinu: – Ne osećam se dobro, izvini me, do viđenja, odlazim. – I, ojađena srca, izašao sam iz lokala i na brzinu se popeo uz stepenište, ka pločniku pored obale reke.

Da li ćete mi verovati? Sutradan ujutro, kao da se ništa nije desilo, ona se ponovo pojavila da bi uzela cigarete. Dao sam joj ih, a onda, sa police, gde držim malo parfimerijske robe, uzeo sam jednu bočicu dezodoransa i dao joj i nju, govoreći: – Ovo je protiv znojenja, naročito ako se plešu nemirniji plesovi: poklon od firme. – Ona je odmah shvatila, možda me je videla dok je plesala. Pokupila je cigarete, pogledala me po poslednji put onim svojim tako tužnim očima i zatim izašla, veličanstveno se držeći. Nikada je više nisam video.

ISKUSTVA ALBERTA MORAVIJE

Na fotografijama koje sam viđao u novinama i revijama, Alberto Moravija izgleda nešto drukčije no u stvarnosti. Na fotografijama izgleda kao čovek niska rasta, mekih crta zaobljenog lica, što mu daje mladalački izgled, a uvek je smireno dostojanstven. Već pri prvom susretu ispostavlja se da je ovakav utisak bio u izvesnoj meri lažan: Moravija je čovek dovoljno visok da izraz »srednjeg rasta« biva neadekvatan za njegov lični opis, premda nije ni dovoljno izrastao da bi se mogao smatrati visokim. Lice mu je oštro, gotovo bih rekao da je sklopljeno od čvorova mišića i kostiju, oči duboko upale, jagodice istaknute, isto kao i četvrtasto čelo, a brada odlučno ispupčena. Dok razgovara neobično trza usnama, zabacuje glavu i često se češe po podbratku koji je tako izbrijan da izgleda kao da je izgubio prirodnu boju, pa postao bledunjavo ljubičast. Njegovi pokreti, učestali i, izgleda, mahinalni, liče na nekakav *tic* i kao da ukazuju na izvesnu nervnu uznemirenost. Takav zaključak nameće i podatak koji se pominje u svim biografijama ovog pisca, a o kome i sam govori u autobiografiji: godinama je bio vezan za postelju. »U desetoj godini oboleo sam od koštane tuberkuloze; i to oboljenje, smenjajući se sa prividnim izlečenjima i ponovnim pogoršanjima, trajalo je do šesnaeste godine; ali njegova dejstva produžavala su se do dvadeset pete«, veli Moravija. Posledica tog oboljenja vidljiva je i danas: Moravija je ostao hrom. Sve to, dakle, moglo je izazvati izvesne nervne poremećaje, koji se mogu ispoljiti i u nekakvom *tic*-u. Za literaturu, uopšteno govoreći, podatak o bolesti pisca možda nije bitan, premda Moravija o svojoj bolesti govori kao o jednom od odlučujućih činilaca koji su uticali na njegovo životno opredeljenje. Ali, ponašanje pisca ostavlja određeni utisak na posetioca i nemoguće ga je zaboraviti.

Posetio sam Moraviju – bilo je to 7. novembra 1964. – i razgovarao s njim u njegovom stanu u Rimu na Lungotevere dela Vitoria broj 1, gde se preselio pre izvesnog vremena. Ranije, godinama, stanovao je u centru grada, u Ulici del Oka. Ovaj novi stan,

u severnom delu grada, na obali Tibra, u mnogo mirnijem kraju gde se živi bez onog nametljivog i gotovo nepodnošljivog prometa, od koga mene, pasioniranog automobilistu, doista hvata strah. Sedeli smo u salonu, jednoj prostranoj sobi, kojoj besprekorna urednost daje najveću draž. Nije to urednost onih soba u kojima se ne boravi i koje svoj red duguju odsustvu prometa. Jedan pokretni stočić sa čitavom zbirkom boca sa najrazličitijim pićima govori o sigurno velikom broju posetilaca. Urednost je deo života ovog čoveka, o njoj svedoče i knjige besprekorno uredno složene na policama: dela velikih pisaca, među kojima komplet Balzaka na francuskom i broširanom izdanju, zauzima upadljivo mesto. A Moravijinoj urednosti govori i ovaj podatak: sastanak mi je zakazao telefonom u dvanaest i petnaest. Čim smo počeli razgovor, objasnio mi je zbog čeg; baš tako precizno, a ne, kako bi svako drugi uradio, »oko dvanaest«.

– Radim svakog dana od osam do dvanaest. Radim: to znači da to vreme provodim za pisanim stolom, nekad pišući, nekad prepisujući i doterujući rukopise, nekad samo redigujući tekst koji će uskoro otići u štampu.

I, odmah potom, počinje da govori o svom letošnjem boravku u Jugoslaviji. Brodom je došao iz Barija u Bar, a onda automobilom, prevezenim takođe brodom, otišao u Sveti Stefan. Njegovo oduševljenje Svetim Stefanom i, uopšte, Crnogorskim primorjem toliko je da izgleda preterano, pa mi se čini da treba da ga prekinem napomenom o našim lošim putevima i primedbom na račun našeg ugostiteljstva. Na to on uzvraća zaključkom koji me uverava u iskrenost ponetog utiska.

– Predeli i neposrednost onog naroda s kojim sam dolazio u dodir, prostosrdačnost tih ljudi, ostavljaju mnogo snažniji utisak od loših puteva.

I, zatim, dodaje primedbu veoma karakterističnu za sve ljude iz velikih gradova koji u našu zemlju dolaze na letovanje:

– Što je od svega najznačajnije, imao sam mira, mogao sam da radim, ne remeteći svoje radne navike.

U Sveti Stefan Moravija je doputovao sa rukopisom svog novog i nedovršenog romana *Pažnja* (L'attenzione). Tu ga je iz osnova preradio i, kako kaže, dao mu oblik koji će delo zadržati i u definitivnoj verziji.

– Biće to neka vrsta romana o romanu, nešto kao dnevnik mog protagoniste, u kome će on govoriti više o nameravanim postupcima, nego o urađenom. Preko namera protagoniste biće ispričana čitava priča.

Već i toliko o novom romanu bilo je isuviše od pisca koji o novim delima nerado govori. No ja nisam želeo da od Moravije tražim da mi priča o budućim delima, niti sam uopšte tražio od njega da mi govori o svom radu. Cilj moje posete bio je da upoznam pisca čiji sam putopis *O Indiji* (Un'idea dell'India) preveo neposredno pred odlazak u Italiju i predao ga Matici srpskoj, a čije sam *Nove rimske priče* (Nouvi racconti romani) imao da prevodim po povratku s puta za sarajevsku izdavačku kuću Svjetlost. Stoga smo i razgovarali pre svega o ovim dvema knjigama, o nekim prevodilačkim teškoćama tehničke prirode na koje sam u radu nailazio, a tek uzgred o ostalim Moravijinim delima.

Naša čitalačka publika mogla je da pročita gotovo sva dela Moravijina. Svi njegovi romani, gotovo sve pripovetke (sem najnovijih, onih koje svake dve do tri sedmice po jedna izlaze u listu *Corriere della sera*), ne mali broj njegovih ogleđa i članaka o raznim temama, prevedeni su na srpskohrvatski jezik. Sam Moravija kaže da je Jugoslavija jedina zemlja u kojoj se njegova dela toliko mnogo prevode i u kojoj objavljuju u integralnom obliku. Jer, ima zemalja u kojima se zbog pritiska bilo politike, bilo religije, iz prevoda njegovih dela izbacuju pojedini odlomci. Na udaru cenzure najčešće su opisi erotičnih scena, kakvih ima u gotovo svim njegovim romanima. Moravija se ne protivi izbacivanju ovih odlomaka, kao što se ne protivi izmeni naslova knjige u prevodu. Kaže da je u nekim slučajevima čak i ugovorom dozvoljavao skraćivanja: ugovorom u kome je tačno obeležavano koji će odlomci biti iz prevoda izbačeni. A što se promene

naslova tiče, kaže da je svaki naslov dobar, u koliko pomaže lakšem prodiranju knjige do čitaoca.

Prvu knjigu objavio je Moravija 1929. godine. Bio je to roman *Ravnodušni ljudi* (Gli indiferenti). Početak romansijerskog rada, pak, pisac beleži začuđujuće rano, tako da podatak što ga daje u autobiografiji izgleda kao nekakvo koketovanje. »Rođen sam u Rimu 28. novembra 1907. Moj otac bio je iz venecijanske porodice i bio je arhitekta i slikar; porodica moje majke je iz Ankone. Verujem da sam veoma rano osetio vokaciju romansijera, pre no vokaciju pisca.⁵ U stvari, tek bejah naučio da pišem, a već sam sebi pripovedao romane koje sam iznenada, dan za danom, izmišljao, nastavljajući trag tačno na mestu na kome sam ga prethodnog dana napustio. Romani u nastavcima, dakle, ali potpuno govorni. Ne sećam se sadržaja tih romana koje sam izmišljao naročito za letnjih meseci, na moru, ali pretpostavljam da su to bili avanturistički romani. Ovu naviku da glasno pripovedam dugo sam zadržao, čak i kada sam počeo ozbiljno da pišem«.

Između takvog detinjstva i vremena kada se u izlozima knjižara pojavio roman *Ravnodušni ljudi* stoje godine ispunjene bolešću, čitanjem i, najzad, pisanjem. Bolest je Moraviju sprečila da završi normalno školovanje, da stekne akademsko obrazovanje, kakvo bi čovek iz ugledne građanske porodice morao steći. »Ta bolest bila je najznačajnija činjenica u mom životu«, veli Moravija. »Druga najvažnija činjenica bio je fašizam. Pridajem mnogo značaja bolesti i fašizmu, pošto sam zbog bolesti i fašizma morao da pretrpim i uradim stvari koje inače ne bih nikada ni pretrpeo ni uradio. Ono što naš

⁵ Često se može naći podatak da je Moravija pseudonim ovog pisca i da je njegovo prezime Pinkerle (Pincherle). U jednom nedavno objavljenom intervjuu u nedeljnoj reviji Oggi sam pisac otklonio je svaku zabunu u pogledu prezimena. »Moj otac bio je arhitekta, po imenu Karlo Pinkerle-Moravija. Ovo prezime, Moravija, prisajedinjeno je onom porodičnom pre dosta godina, da bi se moglo prihvatiti neko nasledstvo, koje je bilo uslovljeno preciznom klauzulom: dodavanjem imena zaveštača našem imenu. Moje prezime, dakle, nije pseudonim. Pribegao sam potpisu Alberto Moravija pošto sam kao Alberto Pinkerle u La fiera litteraria objavio jedan od prvih članaka, pa je profesor rimskog univerziteta Alberto Pinkerle, koji je i sada živ, uputio pismo radi preciziranja istoimenosti. Otada sam postao Alberto Moravija«.

karakter oblikuje jesu stvari koje smo primorani da učinimo, ne ono što činimo po svojoj volji«.

Svi ovi citati iz autobiografije Moravijine objavljene u knjizi *Portreti po meri* Elia Filipa Akroke (Elio Filippo Accrocca: *Ritratti su misura*) mogli bi se i prepričati, mogli bi se i drukčije kazati. Mislim da ih je korisnije doslovno navesti, ne samo zato što su, u ovakvom obliku, najautentičniji, već i stoga što, na svoj način, a vrlo neposredno, izražavaju Moravijino shvatanje života i, njegovog derivata, književnosti. Junaci Moravijinih romana i pripovedaka okruženi su određenim činjenicama, događajima, spoljnim svetom. Spoljne okolnosti određuju volju čoveka, pod njihovim pritiskom i dejstvom ljudi postaju sićušni zupčanici u velikoj mašini društvenih zbivanja. Nemajući snage da se suprotstave svetu oko sebe, oni nalaze spasenje u ravnodušnosti prema spoljnim događajima. Shematizovano, veoma uprošćeno, moglo bi se reći da Moravija sudbine svojih junaka deli na tri »osnovne faze«. Prva je život mirna toka, bez uzbuđenja, bez mračnih iskustava, gotovo idiličan; druga je poraz, iznenadan pa stoga izuzetno težak; treća je ravnodušnost u koju tonu i od koje obično stvaraju novu prividnu idiliku. Tako se zatvara krug čije je opisivanje započeto idilikom bez iskustva, a završeno idilikom sa iskustvom i gorčinom poraza. Iskustvo je, dakle, neophodnost bez koje se ne može utonuti u ravnodušnost, bez koje se neizbežnost ravnodušnosti ne može prihvatiti.

U času kada je svoje ličnosti doveo u stanje ravnodušnosti, počinje i dejstvo Moravijine literature, počinje ono što se uopšteno naziva »društvenim dejstvom književnosti«. Ravnodušnost je stanje na koje se ne valja ugledati – to bi pisac hteo da poruči, to kazuju njegovi romani, to je smisao njegovog književnog angažovanja. Od romana *Ravnodušni ljudi* do najnovijih dela on stalno to isto pokazuje i dokazuje, uvek na razne načine, ali uvek sa istim ciljem. To, na svoj način, pokazuje i autobiografijom.

»*Ravnodušni ljudi* po mojoj nameri trebalo je da bude samo roman, odnosno književno delo napisano po određenim isključivo književnim kriterijumima. Ali kritika i javnost videli su tu besnu

društvenu polemiku, koje je nesumnjivo bilo, ali koju ja nisam imao namere da tu unosim. Nikada se nisam bavio politikom i moja interesovanja bila su jedino književna. Neprijateljski prijem jednog dela zvanične kritike i vlasti primorali su me, da tako kažem, da shvatim pravu prirodu romana, ili bar nekih njegovih aspekata. Tako su počeli moji odnosi sa fašizmom, u prvi mah samo kao nesporazum, a onda, tokom godina, sve gori«.

Posle *Ravnodušnih ljudi* Moravija počinje da surađuje u novinama kao pisac reportaža iz raznih zemalja i da piše nova dela. Između 1930. i 1935. boravio je u Parizu i Londonu. »Istovremeno, iako sam pisao u novinama, moji odnosi sa fašizmom pogoršavali su se. Optuživan sam da sam nemoralan pisac. U stvari, bejah postao antifašista, posećivao sam jedino antifašiste i to se znalo. 1935. objavljene su *Promašene ambicije* (La ambizioni sbagliate). Iz Ministarstva prosvete odmah je novinama stiglo naređenje da se o ovoj knjizi ne govori...

»Deset godina, između 1933, godine dolaska Hitlera na vlast, i 1943, godine pada fašizma, bile su, sa političke tačke gledišta, najgore u mom životu, i ne mogu ih se ni danas sećati bez užasavanja. Možda sam zbog toga toliko putovao, da bih se izvukao iz atmosfere otrovane lažima, strahom i konformizmom...

»Jula 1943. pao je fašizam i ja sam objavio nekoliko članaka u *Popolo di Roma* koji je uređivao Alvaro. Zatim se fašizam vratio sa Nemcima i ja sam morao da bežim, pošto sam bio obavešten da sam zaveden u spiskove ljudi koji treba da budu uhapšeni. Tako se parabola mojih odnosa sa fašističkom diktaturom upotpunjavala od neškodljivih polemika 1929. do bekstva 1943. da bih spasio kožu. Verujem da je ovakva parabola neizbežna u svakom diktatorskom režimu, bar za intelektualce. Čovek može da bira: ili da postane plaćeni udvorica, ili da se iz dana u dan sve više približava potpunom ćutanju i možda zatvoru. Sve ostalo su brbljanja i sofizmi. Pobegao sam ka Napulju, ali nisam uspeo da se prebacim preko fronta i oko devet meseci proveo sam u jednoj štali, na jednoj planini u okolini Fondija. To je, posle bolesti, bilo drugo značajno iskustvo u mom životu i, kao što sam već

napomenuo, to sam iskustvo morao da preživim silom, protiv svoje volje«.

Svojim dejstvom, roman *Ravnodušni ljudi* trebalo bi da oplemenjuje, pošto je slika društvene ravnodušnosti u fašizmu ovde data toliko neprijatna, da bi trebalo da izaziva gnušanje i, samim tim, izazove želju za neravnodušnim životom, za jednim progresivnim angažovanjem. Međutim, pisac, i ne bez razloga, uviđa da se njegov plemeniti poziv na gnušanje sveo na samo »neškodljivu polemiku«. Neškodljivu, dakako, po društvo o kome je reč, ali efikasno škodljivu po njega. Kada je 1941. objavio roman *Maskarada* (La mascherata), »satiru o imaginarnoj diktaturi u jednoj imaginarnoj srednjeameričkoj zemlji«, drugo izdanje knjige bilo je zaplenjeno, a Moraviji zabranjeno da u novinama potpisuje svoje članke punim imenom. Izabrao je pseudonim Pseudo. I nastavio svoje bekstvo. Kako mu je istovremeno bio zabranjen i rad na filmskim scenarijima, a uskoro je sledila i potpuna zabrana saradnje sa novinama, živeo je anonimno saradujući u izradi scenarija za sentimentalno-melodramske filmove, prehranjivao se, dakle, zahvaljujući pomoći prijatelja koji su mu ustupili možda i svoj deo posla. Ali, sve što je tih godina preživljavao, ulazilo je u riznicu iskustva iz koje će posle rata izaći bogati plodovi. Posle kratkog romana *Agostino* (1945) izašao je 1947. pred čitaoce sa romanom *Rimljanka* (La romana), čija će mnogobrojna izdanja u gotovo svim zemljama sveta obezbediti Moraviji ugled jednog od najpopularnijih savremenih svetskih pisaca. Po mnogim mišljenjima *Rimljanka* je kulminacioni domet Moravije. Necelishodno bi bilo navoditi dokaze ili protivdokaze ovim mišljenjima, pošto smatram da nema mnogo svrhe proglašavati za najbolje delo jednog pisca koji još uveliko stvara. Za *Rimljankom* sledili su romani *Nepokornost* (La disubbidienza, 1948), *Bračna ljubav* (L'amore coniugale, 1949), *Konformista* (Il Conformista, 1951), *Prezir*, (Il disprezzo, 1954), *Čočara* (La ciociara, 1957), *Dosada* (La noia, 1961), zatim više zbirki pripovedaka, putopisa, pozorišnih komada, a sem toga mnogobrojni članci u novinama i časopisima o raznim društveno-književnim temama i, redovno, jednom nedeljno, u rimskom nedeljnom listu *Espresso*, filmske kritike.

Osuda diktature je, mislim, najodređenija osobina Moravijine literature. Istina, on u romanima i pripovetkama ne govori direktno o diktaturi; u pripovetkama ponajmanje. Diktatura je, uopšteno govoreći, za Moraviju sve što na bilo koji način sputava ličnu slobodu, što znači da diktaturu ne treba identifikovati isključivo sa neposrednom politikom, već i sa opštom duhovnom i moralnom klimom sredine. Možda ovoj osobini treba da zahvali što su sva njegova dela 1952. godine stavljena na vatikanski indeks zabranjenih knjiga. Moravija se zaustavlja pri konstatovanju stravičnosti diktature; u njegovim romanima nema takozvanih borbenih likova, nema požrtvovanih romantičnih heroja. Plemenitost njegovih junaka je u samilosti i istrajnosti. On ne preza da za protagonistu uzme prostitutku (*Rimljanka*), nimfomanku (*Dosada*), najrazličitije ljude »sa dna«, društveni šljam (i u većem broju pripovedaka takođe), da bi baš ovaj svet izvitoperenog morala suprotstavio onom drugom moralu, građanskom, konformističkom, ugladenom i bezobzirnom. Na ovaj način Moravija postaje izraziti analitičar društvenog morala. U posuvraćenom društvu njegove ličnosti pate i u patnji iskupljuju svoje grehe. Ovakav uopšteno zaključak može naći potvrde u svim romanima, ali i u pripovetkama, čak i kada one izgledaju samo zabavno štivo. U pripovetkama Moravija postiže domet kome teži svaki pripovedač od rase: uspeva da sud o moralu nenametljivo spoji sa zanimljivom fabulom.

Svi izučavaoci Moravijinih dela (a njih je dosta, o Moraviji je objavljeno vrlo mnogo studija u Italiji i u drugim zemljama), saglasni su u oceni piščevog odnosa prema društvu. Gotovo jednodušni zaključak je da je Moravija analitičar društva koji osuđuje diktaturu i obara se na građanski moral. Kada govore o fabuli Moravijinih dela, a naročito pripovedaka, kritičari se razilaze. Po nekima, Moravija uzima za osnovu događaje iz dnevne hronike i na njima gradi svoju literaturu. Verodostojni karakter nesumnjivo se nameće. Moravija, međutim, odlučno tvrdi da mu je pozajmljivanje fabule iz dnevne hronike potpuno tuđe. »Motivi inspiracije mojih knjiga uvek potiču iz mašte i nikada nisu derivati stvarnosti«, tvrdi pisac na jednom mestu. »Nikada se nisam inspirisao kroničarskim činjenicama, stvarnim događajima.

Prirodno, u svakoj mojoj knjizi jedan deo je autobiografski, to je onaj deo koji se tiče interpretacije ili udela izvesnih glavnih tema: ljubavi, rata i tako dalje. Odnosno, pričam kako sam *ja* voleo, kako sam *ja* video rat i u njemu stradao. Ali ostatak, radnja, sve je mašta. Nikada nisam uspeo da pišem o događajima koji su se stvarno desili«. Ne smatrajući da je podatak o udelu stvarnog događaja od odlučujućeg značaja za vrednost dela, citiram ovo mišljenje pisca da bih ukazao na njegovo tumačenje udela hroničarske verodostojnosti u romanu ili pripovesti. Ono će svakako biti naročito zanimljivo za čitaoce Moravijinih pripovedaka, pri čijem se čitanju pomisao na hroničarski podatak, uzet za osnovu fabule, neodoljivo nameće.

Čitalac pripovedaka zapaziće još jednu osobinu, svojstvenu, u ostalim, mnogim suvremenim talijanskim piscima. Moravija ljude i događaje smešta u potpuno konkretan ambijent. Taj ambijent su kuće i ulice Rima, parkovi, trgovi, pojedini kvartovi, uvek sasvim konkretne sredine. Odavno je za Moraviju rečeno da je pisac Rima. On to svakako jeste. A Rim je grad koji piscu štedro nudi svoje lokalitete kao okvir, kao scenografiju, za razvijanje fabule. Mislim, naime, ovo: nije nikakva izuzetna veština za scenografiju koristiti sasvim konkretnu arhitektonsku sredinu kojoj su ugled i vrednost arhitekta, istorijska zbivanja, značaj ličnosti koje su u njoj boravile, već obezbedili univerzalnu vrednost. Pisac koji konkretni ambijent koristi samo kao jedno od sredstava izražavanja, u stvari ne čini ništa više no što je već učinio koristeći slovo, reč, bilo koji grafički znak, da bi svojoj mudroj ili konvencionalnoj misli dao određeni oblik. Suprotnost ovome je pisac koji od lokaliteta stvara simbol; takvom piscu i beznačajni lokalitet je koristan, koliko i onaj opštepoznati. U ovakvog pisca konkretni ambijent nije samo scenografija, već i neodvojivi funkcionalni deo pripovedačkog tkanja. U Moravijinom pripovedanju, u pripovetkama kao i u romanima, ambijent jeste funkcionalan. I samo to. Simbol nije. Simbol sredine su ljudi, čiji karakteri i shvatanja, način života i mišljenja, proizilaze iz rimske sredine. I kada se za Moraviju kaže da je pisac Rima, onda treba misliti isključivo na rimske – u drugoj sredini gotovo nezamislive i neostvarive – likove njegove literature.

Već je napred rečeno: Moravija je veoma sistematičan pisac. »Napisao sam mnogo nikada ne radeći suviše«, kaže on u autobiografiji. Podsetio sam ga na ovo mesto, zaključujući da petnaestak knjiga, ne računajući članke i još u knjigama nesakupljene oglede i pripovetke, nije ni tako malo.

– Ipak, kada pogledam tih petnaestak knjiga, čini mi se da sam mogao i više da uradim, – uzvraća Moravija. I zatim, osećajući svoju radoznalost, priča o nekim svojim navikama, o čudima čak, gotovo bih rekao. Redovno, gotovo svakodnevno, odlazi u bioskop. Ali, nikada ne sluša radio, nikada ne gleda televizijski program. Čak, u kući nema ni radija, ni televizora. Misli da se uz njih gubi mnogo vremena, a on nema vremena za traćenje.

Dok razgovaramo, u sobu ulazi jedan mrki pas zatubaste njuške, kratkih klempavih ušiju i snažnih širokih šapa. Punokrvni »bokser«. Pojava ovog psa, zatim drugog, nekakvog melezana među čijim je pretcima bio i neki »terijer«, nameću mi pitanje: voli li lov?

– Ne, nikada u lov nisam išao. Odlazio bih rado sa lovcima u prirodu, kada oni ne bi ubijali životinje. Neprijatno mi je da gledam kako se na divljač puca, kako je ubijaju. A pse držim baš zato što su mi životinje drage.

U tom trenutku pada mi na um misao koju ne kazujem: pas se obično drži u gradskoj kući radi rasonode. Punokrvni rasni pas, pak, često je dokaz imućnosti. A pomisao na imućnost navodi me da svom domaćinu postavim pitanje na koje mnogi pisci ne žele da odgovore: smatra li da se od knjiga pisac može obogatiti? Piscima se, naime, obično drukčije postavlja pitanje: mogu li živeti isključivo od književnog rada? Postavljati Moraviji ovakvo pitanje, pak, besmisleno je, pošto je dobro poznato da njegove knjige imaju i u Italiji i u inostranstvu visoke tiraže. Moravija ne izbegava da na pitanje o imućnosti odgovori:

– Sve što imam zaradio sam pišući. U početku, godinama, zarađivao sam koliko mi je bilo potrebno za život. Od 1947. godine, od *Rimljanke*, počeo sam da zarađujem i više no što je potrebno za

običan život. Danas mogu sebi da dopustim i izvestan luksuz. Na žalost, ne umem da štedim i stoga ne mogu reći da sam se obogatio.

Posle ovakvog odgovora, valjalo bi razgovor ili produžiti pitanjima koja bi zadirala u ono što se zove nepovredivo pravo na intimni život, ili ga prekinuti. Radije se, posle dvočasovnog boravka, opredeljujem za ovo drugo, jer bi sada i razgovor o literaturi, pogotovo o njegovoj, Moraviji mogao biti i neugodan. Imam na umu savet iz njegove autobiografije koji je, ličnim iskustvom poučen, želeo da pruži onome ko hoće da ga posluša: »Ne misliti o onome šta želite da pišete, sem za radnim stolom. Ostalo vreme misliti na drugo«. Opraštam se zato i odlazim, odnoseći *Nove rimske priče* sa posvetom pisca, zbog koje ova knjiga u plavom platnenom povezu sa detaljem Gutuzove slike »Bugi-vugi u Rimu« na omotu, dobija za mene značaj dragog poklona.

Miodrag KUJUNDŽIĆ

Sken: Kokica i Cyrano

Obrada:

Tehnički urednik:
Hilmo Hadžić

Naslovnu stranu izradio: M. Stojnić. Korektor:
Ana Kokoljević

Stampa i grafička obrada: Novinsko preduzeće: »Oslobođenje«, Sarajevo — Za štampariju: P. Grinfelder.